

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

**XVIII. YÜZYIL TEZKİRELERİNDE BİLGİ KAYNAKLARI VE BU
KAYNAKLARDAN YARARLANMA BİÇİMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Halim GİDEROĞLU

VAN- 2017

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

**XVIII. YÜZYIL TEZKİRELERİNDE BİLGİ KAYNAKLARI VE BU
KAYNAKLARDAN YARARLANMA BİÇİMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Halim GİDEROĞLU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Halil ERZEN

VAN- 2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından.....*İslam Tarihi ve Sanatları*
.....ANABİLİM DALI,.....*Tarih İslam Ede-*
biyatı.....BİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS SANATTA YETERLİK
TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Üye (Danışman): Yrd. Doç. Dr. Mehmet Halil ERZEN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Edip YILMAZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Recep DEMİR

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait
olduğunu onaylarım

11.12.2017

.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	V
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN AMACI	2
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	3
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	5
1.SAFÂYİ TEZKİRESİ (NUHBETÜ'L-ÂSÂR MİN FEVÂ'İDİ'L-EŞ'ÂR)	8
1.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	10
1.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	10
1.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	13
1.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar	18
1.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	25
1.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	26
1.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	33
1.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar	38
2. SÂLİM, TEZKİRETÜ'Ş-ŞU'ARÂ.....	42
2.1.YAZILI KAYNAKLAR	44
2.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	44
2.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	47
2.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar	51
2.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	55
2.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	56
2.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	58
2.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar	62
3. ESRAR DEDE, TEZKİRE-İ ŞU'ARÂ-YI MEVLEVİYYE.....	64
3.1.YAZILI KAYNAKLAR	65
3.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	65
3.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	70
3.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar	73
3.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	76
3.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	77
3.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	79

3.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar	80
4. RÂMİZ, ÂDÂB-I ZURAFÂ	82
4.1.YAZILI KAYNAKLAR	83
4.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	83
4.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	87
4.1.3. Şairin Eserleri HakkındaYazılı Kaynaklar	89
4.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	92
4.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	92
4.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	94
4.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar	96
5. BELİĞ, NUHBETÜ'L-ÂSÂR Lİ ZEYLİ ZÜBDETİ'L-EŞ'ÂR.....	98
5.1.YAZILI KAYNAKLAR	98
5.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	99
5.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	100
5.1.3. Şairin Eserleri HakkındaYazılı Kaynaklar	101
5.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	101
5.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	102
5.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	102
5.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar	103
6. MUCİB, TEZKİRE-İ MUCİB	103
6.1.YAZILI KAYNAKLAR	104
6.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	104
6.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	104
6.1.3. Şairin Eserleri HakkındaYazılı Kaynaklar	105
6.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	105
6.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	106
6.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	106
6.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar.....	107
7. SİLAHDAR-ZÂDE MEHMED EMİN, TEZKİRE-İ SİLAHDÂR-ZÂDE...107	
7.1.YAZILI KAYNAKLAR	108
7.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	108
7.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	109
7.1.3. Şairin Eserleri HakkındaYazılı Kaynaklar	109

7.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	110
7.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	110
7.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	111
7.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar	111
8. SAFVET, NUHBETÜ'L-ÂSÂR MİN FEVÂİDİ'L-EŞ'ÂR	112
8.1.YAZILI KAYNAKLAR	112
8.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	112
8.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	114
8.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	115
8.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	117
8.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	117
8.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	118
8.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar	119
9. ENDERUNLU MEHMED ÂKİF, MİR'ÂT-I Şİ'R.....	120
9.1.YAZILI KAYNAKLAR	121
9.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	121
9.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar	122
9.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar.....	123
9.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	123
9.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	124
9.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar	125
9.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar	125
SONUÇ.....	127
KAYNAKÇA	135
ÖZET.....	139
ABSTRACT	140

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biri de şu'ara tezkireleridir. Tezkireler, şairlerin hayatları, eserleri ve sanatları hakkında bilgi veren kaynaklardır. Özellikle yazıldıkları dönemin sosyal ve kültürel yapısı hakkında değerli bilgiler ihtiva etmelerinden dolayı önem arz etmektedirler. Hem edebiyatımız, hem de tenkit tarihimiz hakkında önemli bir bilgi kaynağı olan tezkirelerin objektifliği sürekli tartışma konusu olmuş, müellifleri tarafgirlikle itham edilmişlerdir. Tezkire yazarları eserlerini yazarken hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan faydalanmışlardır.

XVIII. yüzyıl şu'ara tezkireleri, sanat ve edebiyat faaliyetlerinin en canlı yaşandığı bir dönem olan Lale Devri şairlerini kapsamından dolayı dikkate değerdir. Bu çalışmada XVIII. yüzyıl tezkirelerinde yararlanılan bilgi kaynakları ve bu kaynaklardan yararlanma biçimleri tespit edilmeye çalışıldı. Bu kaynaklar yazılı ve sözlü olmak üzere iki başlık altında sınıflandırıldı. Bu iki ana başlığın altında da ayrı ayrı alt başlıklar olmak üzere, yararlanılan bilgi kaynakları tasnif edildi. Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşturuldu. Giriş bölümünde 18. Yüzyıl tezkireciliği hakkında genel bir değerlendirme yapıldı. Tezimizin konusu, amacı ve önemi hakkında bilgilendirmelerde bulunuldu. Birinci bölümde, XVIII. yüzyıl şu'ara tezkirelerinde yazılı olan bilgi kaynakları ve bu bilgilerden yararlanma biçimleri ele alındı. İkinci bölümde ise sözlü olan bilgi kaynakları ve bu bilgilerden yararlanma biçimleri ortaya konuldu. Her iki bölümde de yazılı ve sözlü kaynaklar tespit edilerek, alt başlıklar altında değerlendirildi.

Bu çalışmada, ders döneminden itibaren üzerimde emeği bulunan, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Bölüm Başkanı hocam Prof. Dr. Mehmet Salih ARI'ya, Türk İslam Sanatları Ana Bilim Dalı Başkanı hocam Yrd. Doç. Dr. Edip YILMAZ'a, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, birikimlerinden faydalandığım danışman hocam Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı Yrd. Doç. Dr. Mehmet Halil ERZEN ve yardımlarından dolayı Araştırma Görevlisi Faruk SÖNMEZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Halim GİDEROĞLU

VAN-2017

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
AKMY.	: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
Derl.	: Derleyen
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi
Çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
h.	: Hicri
mad.	: Maddesi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
m.	: Miladi
öl.	: Ölüm
sad.	: Sadeleştiren
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T	: Türkçe
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
YYÜ	:Yüzüncü Yıl Üniversitesi

GİRİŞ

Eski Türk Edebiyatı'nın kaynakları arasında önemli bir yeri olan XVIII. yüzyıl şâir tezkireleri, kültürel faaliyetlerin canlı olduğu bir zaman diliminde yazılmalarından dolayı önem arz etmektedir. Alanında ehil edebi kişiliklerin kalemlerinden ortaya çıkan bu eserler, geçmişimizi öğrenme noktasında ışık kaynağı olmuştur. Uzun ve kapsamlı araştırmalar sonucunda, farklı kişiliklere sahip şairlerin hayatları, sanatları ve eserlerinin edebi bir dille bir araya getirilmesi, tezkirelerin önem kazanmasında belirleyici bir etkiye sahip olmuştur.

Bir önceki yüzyılda yazılmış olan antolojik tezkirelerin aksine, biyografik ağırlıklı eserlerin meydana gelmiş olması, XVIII. yüzyıl şâir tezkirelerini farklı kılan özelliklerinden birini oluşturmuştur. Tezkireler, o dönemde yaşamış olan şairlerle ilgili aktarılan bilgilere, birinci derecede kaynaklık etmiştir. Ayrıca muhtevasının genişliği, dönemin ruhunu yansıtması bakımından önem teşkil etmektedir.

XVIII. yüzyıl tezkireleri, farklı sınıflara mensup müelliflerin, aynı şairlerin hayatları, sanatları ve eserlerini, kendi edebi anlayışlarıyla kaleme almış olmaları dikkate değer bir durumdur. Kalemîyye sınıfına mensup Safâyi Efendi'nin öncülük ederek biyografik bir tezkire meydana getirmesi, diğer sınıflara mensup sanatkârların dikkatini bu konuya çevirmiştir. Nitekim ilmiye sınıfının en üst makamlarından birine mensup Sâlim Efendi, dönemin en hacimli tezkirelerinden birini teşkil eden Tezkiretü'ş-Şu'arâ'yı bu nedenle yazmıştır. Yazıldıkları dönemin devlet adamları tarafından beğeni alan tezkireler, konuya meraklı kişilerin sayısının giderek artmasına vesile olmuştur.

Tezkire müellifleri, bu dönemde yazdıkları eserlerini başka sanatkârların onayına sunarak, edebi bir cesaret örneği ortaya koymuşlardır. Böylece eserlerinin orijinal mahsuller olduğunu kanıtlayıp, takdir toplamayı başarmışlardır. Tezkire geleneğinde ilk defa XVIII. yüzyılda ortaya çıkan bu durum, aynı zamanda takriz geleneğininde başlangıcını oluşturmuştur. Tezkirelerin, alanında mâhir edebi kişiliklerin onayından geçecek olmaları, daha titiz bir şekilde kaleme alınmalarını sağlamıştır.

Belli bir zümre ya da sınıfa ait şairler hakkında tezkireler yazılması, XVIII. yüzyıl tezkireciliğinin dikkat çeken yeniliklerinden birisidir. Esrar Dede'nin,

Mevlevi tarikatına bağlı Őaireleri konu edinerek tezkire geleneğine kazandırmıŐ olduğu bu yenilik, yararlanılan bilgi kaynaklarının büyük bir kısmının tasavvuf zümresine ait olması, bu tezkire türünün diğer bir özelliğini teşkil etmektedir. Enderunlu Mehmed Âkif, bu geleneği örnek olarak, enderunda yetişmiş Şairlerin hayatları, sanatları ve eserlerini konu alan bir tezkire meydana getirmiŐtir.

Aynı Şairlere ait bilgilerin, farklı sanatkârların diliyle aktarılması, edebi çeŐitlilięin oluŐmasına zemin hazırlamıŐtır. Aynı zamanda bir tezkire yazarı tarafından unutulmuş bir bilgi, diğer bir müellif tarafından aktararak kaybolması engellenmiŐtir. Dönemin tezkire yazarlarından Râmiz Efendi, başka tezkirelerde bulunmayan Şairleri konu edininip, eserine önemli bir farklılık kazandırmıŐtır.

Bir nceki yüzyılda başlayan antolojik tezkire geleneği, XVIII. yüzyılda da gelişimini sürdürmüştür. Şairlerin hayatları ve sanatları hakkında kısıtlı bilgilerin bulunduğu bu tezkire türünde, sanatkârların eserleri hakkında hatırı sayılır bilgiler mevcuttur. nceki yüzyılda yazılmış tezkirelerin devamı sayılabilecek zeyl geleneği, bu dönemde de gelişimini sürdürmüştür. Beliğ ve Mucîb, nceki yüzyıllara ait tezkirelere XVIII. yüzyıl Şairlerini ekleyerek, olası bir kopukluğun önüne geçmiş, edebi bilgilerin kesintisiz olarak bu yüzyıla aktarılmasını saęlamıŐlardır.

Zeyl geleneğini takip eden tezkire müelliflerinden Silahdar-zâde Mehmed Emin, eyrek asırlık bir dönemi Beliğ Tezkiresi'ne zeyl olarak yazıp, bu yüzyılın son dönemindeki Şairleri ekleyerek, irtibatı devam ettirmiŐtir. Dönemin bir diğer tezkire yazarı olan Kemiksiz-zâde Mustafa Efendi, Safâyi Tezkiresi'ni yeniden temize çekip notlar ekleyerek, düzenli bir Şekilde sonraki çağlara aktarılmasını sağlamıştır.

Tezkire müellifleri, eserlerini meydana getirirken birbirleriyle bilgi aliŐveriŐinde bulunmaları, bu yüzyılda yazılan tezkirlerin içyapılarının sağlamlığını göstermesi bakımından değer arzetmektedir. XVIII. yüzyıldaki edebi canlılığı sonraki döneme aktarmalarından dolayı, bu dönemde yazılan tezkireler Eski Türk Edebiyatı'nda büyük bir öneme sahiptir.

Araştırmanın Amacı

Tezkireler, hem edebiyat tarihimiz, hem de tenkit tarihimiz hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesi nedeniyle birinci derecede başvurulan kaynaklardır. XVI. yüzyıldan itibaren Türk Edebiyatı'nda yazılmaya baŐlanan tezkirelerde, Osmanlı'nın

ilk dönemlerinden itibaren yaşamış şairler dâhil olmak üzere, hayatı hakkında bilgi sahibi olunmayan şair neredeyse yok gibidir. Edebiyatımızda böylesi önemli bir konuma sahip tezkirelerde, aktarılan bilgilerin sağlamlığı sürekli tartışma konusu olmuştur. Tezkire müellifleri, edebi çevrelerce tarafgirlikle itham edilmiş, naklettikleri bilgilerin gerçeklikleri sürekli sorgulanır olmuştur.

Tezkireler üzerinde edebiyat dünyasında yapılmış olan bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu, biyografik tezkirelerin yoğun olarak yazıldığı XVI. yüzyıl dönemi üzerine olmuştur. Bütün dikkatlerin bu yüzyıla çevrilmesi, aynı zamanda bu döneme yeniden bir dönüş niteliğinde olan XVIII. yüzyıl tezkirelerinin geri planda kalmasına yol açmıştır. Yapılacak olan bu kapsamlı çalışma, XVIII. yüzyılda yazılmış olan tezkirelerin diğer yüzyıllarda yazılmış tezkirelerden geri kalmadığını ispatlamaya gayret edecektir. Çalışma, ayrıca bu alanda bulunan büyük bir boşluğu da doldurmuş olacaktır. Edebiyat dünyasına henüz kazandırılmayan ve ele geçmemiş kitaplar hakkında ipuçları elde edilerek bu alanda araştırma yapacak araştırmacılara yol göstermek, çalışmanın önemli amaçlarından diğerini teşkil edecektir. Sanat ve kültür faaliyetlerinin altın çağını yaşadığı, binlerce şairin yetiştiği Lale Devri'nde, günümüzde adı sanı unutulmuş fakat yaşadığı dönemde ün yapmış şairlerin yeniden edebiyat dünyasına kazandırılması çalışmanın umulan amaçları arasındadır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmayla, XVIII. yüzyıl tezkireleri bir bütün olarak ele alınıp, faydalanılan yazılı ve sözlü kaynaklar belirlenmeye gayret edilecektir. Böylece yüzyıllar değiştikçe tezkire müelliflerinin yararlandıkları kaynakların çeşitliliği de ortaya konmaya çalışılacaktır. Kaynaklardan elde edilen verilerle, tezkirelerdeki bilgilerin güvenilirliği, ispat edilmeye çalışılacak diğer bir noktadır. Aynı şekilde tezkirelere ve müelliflerine yönelik yapılan eleştiriler bu kaynaklar ışığında cevaplanmaya çalışılacak, eski edebiyatımızın vazgeçilmez kaynaklarından biri olan şu'ara tezkirelerin konumları daha da güçlenecektir.

Araştırmanın Önemi

Edebiyat tarihimizde XVIII. yüzyıl, önemli sanat eserlerinin icra edildiği Lale Devri'nin yaşandığı bir zaman olması, onu önemli kılan hususların başında gelmektedir. Bu yüzyılda binlerce şair ve ilim adamı yetişmiş, çeşitli türlerden eserler kaleme almışlardır. Özellikle edebiyatımızda ün yapmış Nâbi, Nef'i, Şeyh

Gâlip ve Nedim gibi şairlerin bu dönemde yaşamış olmaları ve bu dönem tezkirelerinde yer bulmaları; hayatları, sanatları ve eserleri hakkında bilgi sahibi olmanın önemini daha da arttırmaktadır.

Bu dönemin sanat ve yaşantısına ışık tutabilecek önemli kaynakların başında tezkireler gelmektedir. Müellifler, eserlerini meydana getirirken yararlandıkları en önemli kaynaklar şairlerle bire bir yapmış oldukları görüşmelerdir. Bunun dışında mektuplaşma, diğer müelliflerin eserleri, tarih kıtaları ve toplumdaki mevcut sözlü rivayetler yararlandıkları diğer kaynaklardır. Bu çalışma, müelliflerin yararlandıkları kaynakların, salahiyet derecesinin tespiti anlamına da geleceğinden daha da önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışma, XVIII. yüzyıldaki şiir zevki, beğenisi ve tezkire yazarlarının yararlandıkları kaynakların diğer yüzyıllara göre ne gibi farklılıklar ve çeşitlilikler gösterdiğini ortaya koyacaktır. Bugüne kadar edebiyat dünyasında, bu yüzyılda kaleme alınmış tezkirelerin kaynaklarıyla ilgili yüksek lisans ya da doktora çalışması yapılmadığından, dönem açısından bir ilk niteliğinde olacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmamızda XVIII. yüzyıl şu'ara tezkirelerinin, şairlerle ilgili bilgi edinme kaynakları ve bunlardan yararlanma biçimleri ele alınacaktır. Müelliflerin, şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi aktarırken istifade ettiği, yazılı ve sözlü kaynaklar ana ve alt başlıklar halinde sınıflandırılacaktır. Ayrıca müelliflerin bu kaynaklardan yararlanma biçimleri çalışmanın sonunda, önceki dönem çalışmalarında kullanılan yöntem esas alınarak, bir tablo ile gösterilecektir. Çalışmada XVIII. yüzyıl şu'ara tezkirelerinde zikredilen şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında verilen bilgilerin kaynakları tespit edilmeye çalışılacak. Mümkün olduğunca her başlıkla ilgili bolca örnekler sunmaya gayret edilecektir. Yazılı kaynaklardan şairin eseri, başka müelliflerin eserleri, mektuplar ve tarih kıtalarından örneklere yer verilecek. Sözlü kaynaklar başlığı altında da şairlerle yapılan görüşmeler, onların başlarından geçen hadiseler ve toplumda mevcut olan rivayetlerden oluşan örnekler sıralanacaktır.

Çalışma, tezkirelerin Latin harflerine çevrilmiş transkripsiyonlu metinleri üzerinde yapılacaktır. Araştırmada Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tez yazım kılavuzu ile Türk Dil Kurumu imla kılavuzu yazım kuralları

esas alınacaktır. Çalışmada kullanılacak kaynak ve eser adlarındaki kısaltmalarda daha önce yapılan Eski Türk Edebiyatı çalışmaları örnek alınacaktır. Tez yazımında, XVI. yüzyıl tezkirelerindeki bilgi kaynakları hakkında yapılmış olan çalışmalar ve bu çalışmalarda kullanılan yöntemlerdende yararlanılacaktır.

Araştırmanın Konusu

Tezkire kelimesi tef ile vezinde masdar olup isim olarak da kullanılır. İçerisinde; isteneni anma, hatıra getirme, yadetme, bir şeyi zihinde tutmak, ezberlemek, bildirmek, ayıplamak gibi anlamlar barındıran tezkire sözcüğü, ze-ke-re kökünden gelmektedir.¹ Bir edebiyat terimi olarak, şairlerin hayatları, sanatları ve eserlerinden söz eden biyografik kitaplar şeklinde tarif edilir.² Türk edebiyatında şairler hakkında bilgi veren tür olarak adlandırılır.³

Tezkireler içeriklerine göre biyografi ağırlıklı ve örnek ağırlıklı olarak ikiye ayrılır.⁴ Tezkire geleneği İslam kültürüne özeldir. Kökeni Müslümanların ilk dönemine kadar iner. Tabakat ismiyle ortaya çıkan bu tür, Türkler ve İranlılar tarafından geliştirilerek tezkire adını almıştır.⁵ İslam tarihinde Hz. Peygamber başta olmak üzere önemli şahsiyetlerin topluma takdim edilmesi tezkire geleneğinin öne çıkmasında etkili olmuştur.⁶ Tezkire geleneğinin sonraki dönemlerde gelişmesine ve bu türde yeni bir çılgırın açılmasında İranlı yazar Feriduddin Attar büyük katkı sunmuştur.⁷

Kültür tarihimizin önemli şahsiyetlerini tanımamıza yardım eden en önemli kaynakların başında tezkireler gelir. Türk edebiyatında şu'ara tezkireleri birçok yönüyle Arap ve Fars edebiyatında teşekkül etmiş tezkire geleneğinden etkilenecek

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007, 1107.

² Filiz Kılıç - Ayşe Yıldız, "Sehi, Latifi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde Seci", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XXXVII-3, İstanbul, 2006, 235.

³ Pervin Çapan, *18. Y.Y. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1993, 2.

⁴ Menderes Coşkun, "Son Klasik Dönem-Nesir", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, V, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, 10.

⁵ Latifi, *Tezkiretü'ş-Şu'ara ve Tabsiratü'n-Nüzema*, (Metin İnceleme), (Haz.: Rıdvan Canım), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, 22.

⁶ Mustafa İsen, *Türk Edebiyat Tarihi*, II, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2006, 114.

⁷ Halil İbrahim Şener-Âlim Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, 211.

gelişmiştir.⁸ Arap ve Fars edebiyatı öncülüğünde gelişmiş olmasına rağmen tezkire türünün en önemli örnekleri Türk edebiyatı sahasında verilmiştir.⁹ Bilindiği gibi Türk edebiyatında tezkire yazma geleneği XVI. yüzyılda Çağatay sahasında Ali Şir Nevayî'nin Mecalisü'n-Nefayis adlı eseriyle başlamış, Anadolu sahasında ilk örneğini de Sehi Bey Heşt-Behişt isimli eseriyle vermiştir.¹⁰ Osmanlı dönemi tezkirecileri Herat ekolünü örnek alarak eserlerini meydana getirmişlerdir. Fakat bu ekolden farklı olarak tabaka yerine, alfabetik sıralama sistemini tercih etmişlerdir.¹¹ XVII. yüzyılda yazılan Şu'ara Tezkireleri antolojik nitelikli eserlerden müteşekkil olup şairlerle ilgili biyografik bilgilere çok az yer verilmiştir. Daha çok şiir örneklerinin bulunduğu bu tezkirelerde birbirine benzer şeyler sürekli tekrar edilmiştir.¹²

XVIII. yüzyıl tezkireleri, kendinden önceki döneme bir tepki ve XVI. yüzyılın mükemmel örneklerine bir özentisi olarak doğmuştur. Bundan dolayı biyografilerdeki hacim oldukça genişlemiş ve şiir örneklerinde büyük bir daralma söz konusu olmuştur.¹³ Bu yüzyılda yazılan tezkireler, temeli iki asır önce atılan tezkire geleneğinin yeniden kendini buluş, toparlanma ve güçlenmeyi teşkil eden eserlerinden meydana gelmiştir.¹⁴ XVIII. yüzyıl tezkireleri kendi alanında tecrübeli ve çalışkan müelliflerin mahsülüdür.¹⁵ Bu döneme kadar tezkireler, şairler arasında herhangi bir toplumsal sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin hepsini kapsayan bir nitelikteydi. Bu yüzyılda ise türler çeşitlenmiş farklı zümrelere mensub şairler hakkında ayrı ayrı tezkireler yazılmaya başlanmıştır.¹⁶ XVI. yüzyıldan itibaren Türk sahasında varlık görmeye başlayıp XX. yüzyıla kadar devam eden şu'ara tezkirelerinin edebiyatımızda otuz kadar örneği bulunmaktadır.¹⁷

⁸ Walter G. Andrews, "Osmanlı Şair Biyografileri (Tezkireler) Ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi", (Çev.: Yurdanur Salman), *Türk Edebiyat Tarihi*, II, İstanbul, 2006, 117-119.

⁹ İsen, *a.g.e.*, 15.

¹⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kühül-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, (Haz.: Mustafa İsen), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, 35.

¹¹ İsen, *a.g.e.*, 112.

¹² Filiz Kılıç, "Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları Şair Tezkireleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V-10, İstanbul, 2007, 553.

¹³ İsen, *a.g.e.*, 114.

¹⁴ Pervin Çapan, "Tezkirelerin Işığında Şiire Has Bir Yapı Olarak Mana Üzerinde Değerlendirmeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXXIX-1, Erzurum, 1990, 437.

¹⁵ Çapan, *a.g.e.*, 3.

¹⁶ Emine Seğmen, *Sehi Bey ve Latifi Tezkirelerinde İstidrad*, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2008, 2.

¹⁷ Rıdvan Canım, "Latifi Tezkiresinde Dil Ve Üslup", *Turkish Studies*, VIII-13, Ankara, 2013, 1779.

Tezkireler, esas olarak eserin yazıldığı dönemde yaşayan veya ölmüş olan şairlerin hayatları, sanatları ve eserleri hakkında bilgi verir. Şair tezkirelerinin ana gayesi şairlerin hayatlarının ve kendilerine ait eserlerin, tarih sayfaları arasında kaybolmasını engellemek ve silsile yoluyla nesilden nesile aktarılmasını sağlamaktır.¹⁸ Tezkireler toplumun bütün sınıflarının hayatlarından kesitler aktarması bakımından önemli bir konuma sahiptirler. Aynı zamanda yazıldıkları dönemin portrelerini yansıtmalarından dolayı değer arz etmektedirler.¹⁹

Hangi yüzyılda yazılmış olursa olsun müellifin okuyucuya bilgi aktarabilmesi için birtakım kaynaklardan faydalanması gerekmektedir. Klasik Türk edebiyatını meydana getiren şair ve yazarlar hakkında bilgi veren önemli kaynakların başında şu'ara tezkireleri gelmektedir. Şiir mecmuaları, mektuplar ve bizzat müellifin eserleri aynı konuda bilgi veren diğer kaynaklardır.²⁰ Kendi döneminin canlı tanığı olan tezkire müellifi, bazen yazılı kaynaklar, onlara ulaşamadığı durumlarda da toplumsal rivayetlerle hareket eder. Bazen de şairin kendisinden öğrenme fırsatını yakalar. Bazı şairler hakkında aktardığı bilgiler çok olmakla beraber bir kısmı hakkında da birkaç cümlelik bilgi verilir. Tezkire yazarlarının okuyucuya bilgi aktarırken üzerinde durdukları üç temel nokta mevcuttur. Bunlar şairlerin hayatı, eserleri ve sanat anlayışlarıdır.²¹

Tezkireler sanat kaygısı taşıyan şairler tarafından kaleme alındığı için çeşitli edebi sanatlarla bezenmiş olup, biyografiden ziyade edebi bir eser hüviyeti taşımaktadırlar.²² Tezkire yazarları şairlerin kişilikleri, edebi yönleri, dönemin yaşam tarzı gibi konularda bilgi aktarırken sanatsal bir dil kullanırlar. XVIII. yüzyıl tezkirelerinde de kullanılan dil, dönemin edebi yönünü yansıtmaktadır.²³

¹⁸ Mehmet Nuri Çınarcı, "Mecmaî'l-Havas Tezkiresinde Şair ve Eser Üzerinde Değerlendirmeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII- 33, 35.

¹⁹ Vedat Korkmaz, "Anekdotlardaki Mesajlar Bakımından Latifi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Tenkidi", *Türkish Studies*, IX-6, Ankara, 2004, 746.

²⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 5.

²¹ Mehmet Nuri Çınarcı, "Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şu'ara Tezkirelerinde Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları", *Türkish Studies*, IX-3, Ankara, 2014, 509.

²² Kılıç, *a.g.m.*, 557.

²³ Mustafa Atilla, "Safayı Tezkiresi Özelinde 18. Yüzyıl Edebiyat Camiasında Mizahi Ortam", *Türkish Studies*, VI-2, Ankara, 2011, 103.

1. SAFÂYİ TEZKİRESİ (NUHBETÜ'L-ÂSÂR MİN FEVÂ'İDİ'L-EŞ'ÂR)

Safâyi Tezkiresi ya da bilinen diğer adıyla Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idi'l-Eş'ar; Latifi, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkireleri örnek alınarak 1050-1132(1640-1720) yılları arasında yaşamış şairlerin hayatlarını konu edinen bir eserdir. Tezkire yazımının son bulunduğu düşünülerek, Rıza Tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. Tamamlanması yaklaşık yirmi beş yıl süren ve 1132/1720 yılında tamamlanan tezkire, dönemin Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur.²⁴

Tezkire, Latifi Tezkiresi'nde olduğu gibi alfabetik olarak tasnif edilmiş ve her harf kendi içinde şairlerin adlarının üçüncü harflerine kadar sıralanmıştır. Aynı adlı şairler ölüm tarihleri itibarıyla da kaydedilmişlerdir.²⁵ Safâyi Tezkiresi XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşayan 486 şairin hayatına yer vermiştir. Şairler hakkında verilen bilgiler inanılır ifadelere ve güvenilir kaynaklara dayandırılmaya çalışılmıştır.²⁶ Safâyi Tezkiresi'ni, türünün diğer örneklerinden bir adım öteye götüren özelliklerinden biri de ilk defa takriz- övgü toplama yöntemini kullanmış olmasıdır. Türk edebiyatında birden fazla kişinin takriz yazdığı eserlerden birisi de Safâyi Tezkiresi'dir.²⁷ Safâyi eserini tamamladıktan sonra aralarında Sâlim, Sünbül-zâde Vehbî ve Nedim'in de bulunduğu devrin önde gelen on sekiz şair ve ilim adamına eserini göstermiş ve onlara birer takriz yazdırmıştır.²⁸

Edebiyatımızda, Latifi, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin Tezkireleri kadar kıymetli olan Safâyi Tezkiresi, özellikle bir kültür ve sanat dönemi olan Lale Devri şairleriyle ilgili bilgi vermesi bakımından çok değerli bir kaynaktır. Eser şairlerin hayatları hakkında çok geniş bilgiler vermiş, şairlerin nerede doğduğu, aileleri, meslekleri, mensup oldukları tarikat, ölüm tarihleri ve eserleri hakkında ayrıntıya inmiştir. Şairlerin başından geçen önemli olayları ve latifeleri dahi tezkirelerine ilave etmeyi ihmal etmemiş, eserine aldığı şairlerin edebi kişilikleri hakkında değerli

²⁴ Nuran Altuner, "Safayi Mustafa Efendi", *DİA*, XXXV, İstanbul, 2008, 444-445.

²⁵ Mustafa İsen, *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, 104.

²⁶ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1970, 788.

²⁷ Mustafa Uzun – Ahmet Turan Aslan, *DİA*, XXXIX, İstanbul, 2012, 473.

²⁸ Kılıç, a.g.m., 553.

fikirler öne sürmüş ve eserlerinden bolca örnekler vermiştir. Şairlerin sanatları hakkında da değerlendirmelerde bulunmuş sanat kabiliyetlerinin bulunup bulunmadığına yönelik kişisel görüşünü açıkça belirtmiştir. Eserine almış olduğu sanatçıların, şiir örneklerinin büyük bir kısmını kendi edebi zevkine göre seçmiştir.²⁹

Şair, divan edebiyatı ve halk edebiyatını harmanlayarak gelenekle bağlantılı bilgiler sunmaya gayret etmiştir. Safâyi ayrıca devrin sanat çevresiyle yakın ilişkiler kurmuş ve birçok toplantıya iştirak ederek dönemin sanat hayatıyla ilgili gözlem yapma olanağı bulmuştur. Devrin musikişinasları ve onların sanat kabiliyetleri hakkında dahi bilgiler alıntılanmıştır. Ayrıca devrin iki kadın şairiyle ilgili de malumat vermiş ve eserlerinden örnekler sunmuştur.³⁰

İnşâ sanatına iyi bir örnek verebilmek amacıyla kalemini oldukça titiz kullanan Safâyi, nesrin fayda yönünü gözetmesinden dolayı daha çok Latîfi Tezkiresi'ne yaklaşmıştır. İfadelerin rahat anlaşılabilmesi için kelimeleri ve özellikle secileri dikkatle seçmiştir. Çağdaşlarınca mukayese edildiğinde orijinalliği ve üslubu itibariyle tutarlı olduğu açık olarak görülmektedir.³¹ Çağdaşı ve aynı zamanda tezkire sahibi olan Sâlim, Safâyi'nin eserine takriz yazıp övgüler dizmesine rağmen kıskançlıktan olsa gerek tezkiresini yetersiz bulduğunu beyan ederek haksız eleştirilerde bulunmuştur.³² Sınırlı sayıda yazma nüshası bulunan Safâyi Tezkiresi'nin Nuran Altuner tarafından edisyon kritiğinin yapıldığı bir doktora tezi hazırlanmıştır.³³ Pervin Çapan tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezi ise basılmıştır.³⁴

²⁹ Çapan, *a.g.e.*, 4.

³⁰ Pervin Çapan, Mustafa Safâyi Efendi'nin Şairliğine Dair", *Uygurlardan Osmanlıya Dergisi*, İstanbul, 2005, 297.

³¹ Çapan, *a.g.e.*, 4.

³² Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Çev.: Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, 5.

³³ Nuran Altuner, *Safâyi ve Tezkiresi*, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adana, 1989, 1161.

³⁴ Mustafa Uzun, "Tezkire", *DİA*, XLIV-41, İstanbul, 2012, 71.

1.1.YAZILI KAYNAKLAR

İlk dönem tezkirelerinde yer alan şairlerin doğum ve ölümleriyle ilgili fazla bilgi bulunmaz. XVIII. yüzyıl tezkirelerinde özellikle ölüm tarihleri, ölüm nedenleri ve defin yeri gibi tespit ve değerlendirmeler geniş yer tutar.³⁵ Önceki dönem tezkirelerde sadece şairlerin ölüm tarihlerinin takvime dayalı olarak verilmesine özen gösterilmeye çalışılmıştır.³⁶ Bu ellerindeki bilgi kaynaklarının sınırlı ve yetersiz olmasından dolayıdır. Şairin daha çok sosyal statüsü ile ilgili malumat nakledilir.³⁷

Genel itibariyle eski tezkirecilerin başvurduğu yöntem gibi Safayi de daha çok sözlü kaynaklardan yararlanma yolunu seçmiştir. Bununla birlikte eserine aldığı şairlerin büyük çoğunluğunun eserlerine ulaşmış ve bizzat onları incelemiştir. Hatta kimi şair dostlarına mektuplar göndermek suretiyle kendilerinden eserleri hakkında bilgiler istemiştir.³⁸ Safâyi'nin yaralandığı önemli kaynaklardan biri de şairler hakkında bilgi veren tarih kıtalarıdır. Çoğunluğu şairlerin vefat tarihleri hakkında bilgi vermekle beraber önemli mevkilere gelişleriyle ilgili kıtalara da eserde yer ayrılmıştır. Safayi, tezkiresinde şairlerin eserlerinden bilgi verdiği gibi başka bir müellifin eserinden de bilgi aktarımı yapmıştır.

1.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Tezkire müellifleri, şairlerle ilgili fikirlerini belirtip şairliğin önemine dikkat çekerler. Bazen onlarla ve eserleriyle ilgili hangi kaynaktan yararlanarak bilgi verdiklerini belirtirler.³⁹ Safâyi'nin, Tezkiresi'nde yararlandığı bilgi kaynaklarının büyük bir kısmı sözlü kaynaklardan meydana gelmektedir. Yazılı olarak genel anlamda şairlerin kendi eserlerinden faydalanmakla beraber, başka bir müellifin eserine başvurduğu da olmuştur. Şairlerin yeni bir mesleğe atanması ya da vefat

³⁵ İlyas Yazar, “Şair Tezkirelerinde Ölüm Bağlamında Dil Ve Üslup Üzerine Bir İnceleme”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII-1, Isparta, 2013, 459.

³⁶ Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerinde Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, 113.

³⁷ Süleyman Solmaz, *16. Yüzyıl Şu'ara Tezkirelerinde Şairin Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, 131.

³⁸ Mustafa Safâyi Efendi, *Nuhbetü'l-Asar Min Feva'idi'l Eş'ar*, (Haz.: Pervin Çapan), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, 135.

³⁹ Vüsale Musalı, “Türk Tezkireciliğinin Araştırılmamış Bir Sayfası”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 72, Ankara, 2015, 78.

ettiklerinde haklarında düşürülen tarih kıtaları, mezarının bulunduğu mekân, müellifin yararlandığı kaynaklar arasındadır.

Niyâzi Mısrî ile ilgili verdiği bilgilerde Muhyiddîn-i Arâbi'nin bir eserinden faydalandığını belirtir: Muhyiddîn-i Arâbi Hazretleri Ankâ-yı Mağrib nam te'lif-i latîfnde bu ibareti işaret etmekle Mısrî'nin rütbesi ma'lum olmak için bu mahalle tahrir olundu.⁴⁰ Muhtâri bahsindesi şairin hayatı ilgili vermiş olduğu bilgileri Kaimi'nin Divanı ile destekler: Namı Mehmed'dir. Mahrusa-i Burûsu'dan zuhûr etmişdir. Eva'il-i hâlinde tahsil-i ma'rifet edip mülâzım ve tarik-i tedrise azim olmagla refte refte kat'-ı merâtib-i medâris ederek Bosna kazasına kazi olup ba'de'l-azl bin toksan hudûdunda tayy-ı sicill-i hayat etmişdir. Kaimi divanında medh eylediği Muhtâri budur.⁴¹

Geçmişte teşekkür etmiş çoğu tezkirede olduğu gibi Safâyi de Tezkiresi'nde birçok şairin başka bir şair için düşmüş olduğu tarih kıtalarına yer vermiştir. Âdem Dede bahsinde müverrih Nisârî'nin, onun vefatı ve halefinin yerine gelişi hakkında düşmüş olduğu tarih kıtasından bahsetmiştir: *Ol gencine-i feyz u kemâl Mısr Mevlevi-hanesi mekâbirinde defn olunup yerine hankâh-ı Galata'da kari-i Mesnevi-i Şerif olan 'Arzî Mehmed Dede şeyh-i Mevlevi olmagla Âdem Dede fevtine ve 'Arzî Dede'nin meşîhatına müverrih Nisârî bu tarihi nazm etmişdir.*

Buyurdu ey Nisârî böyle tahrîr eyleye târihin

Değildir devr-i Âdem geçdi o devr-i Muhammed'dir⁴²

Bezmî maddesinde de ismini zikrettiği şairlerin, onun şehadetinden dolayı kaleme aldıkları tarih kıtalarına değinmiştir: Ba'dehu Tekfurtaglı Mustafa Paşa Yeniçeri ağası iken nedimi ve hemnişîni olmagla bin toksan tarihinde vakı' Beç Seferi'ne ma'an gidip muhasarada ayağına humbara isabet etmekle zahmdâr-ı merg olup mi'ber-i şehâdetden âsâyişgâh-ı 'ukbâya irtihâl etmişdir. Vefatını Lütfi Kazi nam şair ve Himmet-zâde Şeyh Abdullah Efendi ve Şeyh Nakşi Efendi bu tarihlerle mes'ur etmişlerdir.

⁴⁰ Safâyi, a.g.e., 604.

⁴¹ Safâyi, a.g.e., 544.

⁴² Safâyi, a.g.e., 64.

*Aldı ayakdan mey-i câmi şehâdet Bezmi'yi*⁴³

Tezkire müellifleri, şairlerin ölüm nedenleri üzerinde çok az dururlar.⁴⁴ Safâyi, bazılarının ölüm nedeni ile ilgili bilgiler aktarmıştır. *Rûhî* bahsinde, haksız yere öldürülüşünden dolayı yazılan bir tarih kıtasına yer vermiştir: *Mevlânâ-yı mezburu dahi adâvet-i kadime sebebi ile bin yetmiş iki tarihinde töhmet-i gayr-i vaki' ile ittihâm edip Beğlikçi-i Divan-ı Hümayun olan Vecdî nam şâir-i ma'mur ile ma'an mazlûman seyf-i gadr ile şehid edip da'vâları ruz-ı mahşere kalmışdır. Ol iki nefer-i mecmu'a-i ma'arifin katline ba'is ü badi olan zalimler dâhi zaman-ı kalilde her biri bir töhmet ile katl olunmuştur. Mevlânâ-yı mezbûrun fevtine Sâdık Efendi bu târihi nazm etmişdir.*⁴⁵ Şairlerin genelde bir yakını, dostu ya da öğrencisi tarafından ölüm tarihi ile ilgili tarih kıtaları yazılır.⁴⁶ *Ravdî* maddesinde bir öğrencisinin, ölümünden dolayı düşmüş olduğu tarih kıtasına yer vermiştir: *Bin yüz on bir hudûdunda âşiyân-ı 'ukbâya ta'ir-i ruhu per-gûşa-yı rihlet olmagla şakirdlerinden Sâkıb fevtine bu târihi demişdir.*

*Adn ola Rüşdî Efendi'nin Yeri*⁴⁷

Ölüm dışında cülus, bir yapının tamamlanması ya da yeni bir göreve atanma gibi durumlarda bunları ölümsüzleştiren kıtalar yazılmıştır.⁴⁸ *Bahâyî Efendi* maddesinde, Şeyhu'l-İslamlığa getirilişiyle ilgili Tezkire sahibi Seyyid Rıza'nın düşürmüş olduğu bir tarih kıtasını aktarmıştır: *Edirne kazasıyla tebcîl olunup ba'dehu dâru's-saltanati'il-âliyye mahmiyye-i Kostantiniyye kazası hükümeti ile icrâ-yı zülâl-i âhkam eylediğine Tezkiretü'ş-şu'ara sahibi Seyyid Rızâ bu târihi nazm etmişdir.*

*Şod Bahâyî hâkim şer'i Resul*⁴⁹

⁴³ Safâyi, *a.g.e.*, 102.

⁴⁴ Kılıç, *a.g.e.*, 152.

⁴⁵ Safâyi, *a.g.e.*, 202.

⁴⁶ Çapan, *a.g.e.*, 153.

⁴⁷ Safâyi, *a.g.e.*, 210.

⁴⁸ Kılıç, *a.g.e.*, 121.

⁴⁹ Safâyi, *a.g.e.*, 96.

Zamîri maddesinde de onun Sâdık Muhammed Efendi'nin şeyhü'l-islam olmasından ötürü düşmüş olduğu bir tarih kıtasını zikretmiştir: *Bu cerîde-i irfâna tercemesi sebk eden Sadık Muhammed Efendi def'â-i ûlâda şeyhü'l- islâm olduğuna bu târihi nazm etmiştir.*

*Cümlelerin tâcın alıp dedi Zamîri târih*⁵⁰

Tezkirecilerin şairin ölüm haberlerini bildirmek için tercih ettikleri yollardan biri de mezarına dair bilgi vermektir.⁵¹ *Emînî* bahsinde şairin medfun olduğu yer hakkında verdiği bilginin kaynağı kendi eseridir: *Anadolu hisarında yahısında sâkin iken bin yetmiş dört tarihinde fevt olup Kanlıca'da İskender Paşa Cami'i Şerifi hazîresinde defn olundu.*⁵²

1.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Şairle ilgili değerlendirmelerde bulunan tezkire müelliflerinin aynı zamanda birer şair olmaları, şairleri edebi açıdan değerlendirmeleri edebiyat tarihimiz için önemli bir durum teşkil etmektedir. Tezkireler erken dönem modern Osmanlı edebiyat eleştirisi olarak tarif edilebilecek bir takım ipuçları taşımaktadır.⁵³ Tezkire yazarları, çağdaşları veya kendinden önce eser ortaya koymuş şairleri tenkit edebilmişlerdir. Bunun öncelikli sebebi, kendi eserinin değerini belirleme çabasıdır. Müellifin yaptığı eleştiriler, kendi sanat anlayışları hakkında bilgi barındırması açısından da önemlidir.⁵⁴

Seksen yıllık bir dönemi ihtiva eden Safâyi Tezkiresi'nin hayatını ve sanatını ele aldığı şairlerin büyük çoğunluğu müellifin kendi çağdaşı olan kişilerden oluşmaktadır. Bu yüzden çoğuyla irtibat halinde olmuş, eserlerini okuyup incelemiş bir kısmının sanatları ve sanat becerileri hakkında kişisel değerlendirmelerde bulunmuştur. Yararlandığı kaynak genelde bahse konu olan şairin kendi eseridir. Safayi, sanatını beğenmediği şairleri eleştirmekten geri durmamış, bunu açık bir

⁵⁰ Safâyi, *a.g.e.*, 354.

⁵¹ Abdullah Aydın, "Asude Bahar Ülkesine Yolculuk Olan Ölümün Şair Biyografilerinde İfade Edilmesi", *Turkish Studies*, VIII-8, Ankara, 2013, 169.

⁵² Safâyi, *a.g.e.*, 68.

⁵³ Andrews, *a.g.e.*, 119.

⁵⁴ Tuba İşınsu Durmuş, "Osmanlı Şu'ara Tezkirelerinde Zeyl Geleneği", *Turkish Studies*, XII-9, Ankara, 2012, 1327.

şekilde ifade etmiştir. *Nasîbi* bahsinde, adı geçen şairin şiirlerini mana yönünden eleştirmiştir: *Şahid-i eş'arı ve şive-i manadan bi-nasibdir.*⁵⁵ Sanat değerlendirmelerinde yakın sohbet arkadaşları bile onun eleştiri oklarından nasibini almıştır. *Vâki* maddesinde bunu şöyle belirtir: *Kendü ile çok sohbetimiz vardır. Dâima bu muhabbete mâil idi. Bin yüz yigirmi tokuz tarihinde fevt olmuştur. Eş'arı şive-i ma'nâdan beridir.*⁵⁶

Fethî maddesinde ise sanatını beğenmekle beraber sanatkârın dilindeki keskinliğe işaret etmiştir: *Asrın şu 'ârâsından dehrin zürafâsından nazmı hûb ve nesri dahi mergûb fenn-i inşâda hod-müselle-i cumhûr bir zat-ı ma'mur idi. Lakin mezbûr ziyâde hadîdü'l-lisan olmagla asrında mansıbdan hâli kalmayıp lîsân-ı havfından mansıbına kimse tâlib olmayıp rûzgâr-ı rûzgârda bu dâhi bu veçhile kam-revâ olmuştur.*⁵⁷

Safâyi, şairlerin sadece şiirleriyle ilgilenmemiş inşâ ile ilgili bilgileri de eserinde nakletmiştir. *Sâkib* maddesinde bir mektup örneği naklederek onun inşâ sanatındaki başarısını övmüştür: *Bu cerîde-i irfâna tahrîr olunmak için bir gazel talebiyle ba'zı yârân-ı Kütahya şeyh-i muma-ileyhe mektub gönderdikde bu gazel-i bi-bedel ile gönderdiği mektubdur ki semt-i inşâda dahi mertebe-i mahâreti ma'lum olmak için bu mahalle kayd olundu.*⁵⁸ *Fâyiz* maddesinde de aynı minval üzere sanatlı bir mektup örneğini zikretmiştir: *Fenn-i inşâda olan mahâreti ma'lum olmak için Mora feth olundukda Ali Paşa itba'ından birine tahrîr eylediği mektubdur ki bu mahalle tahrîr olundu. Böyle bir Âsâf-ı İskender-teshir ve şi'r-i bi-nazır sadr-ı aliyi teşrif etdüğü müselle-i sağır u kebirdir ve böyle bir fütühât-ı 'azime bu âna dek cilve-ger-i mücellâ-yı zuhûr olmadığı dâhi ma'lum-şinâsân-ı vekâyi-nüvîs-i eyyâm-ı şuhûrdur.*⁵⁹

Safâyi, birçok müellifin sanat maharetini ve şairliğini kendi bakış açısıyla değerlendirmiş olumlu görüşlerini destekleyen bir şiirini kaynak gösterip, örnek olarak vermiştir. *Huldî* maddesinde: *Bir bazerganzâde olup evâ'il-i hâlinde kesb-i*

⁵⁵ Safâyi, *a.g.e.*, 601.

⁵⁶ Safâyi, *a.g.e.*, 703.

⁵⁷ Safâyi, *a.g.e.*, 462.

⁵⁸ Safâyi, *a.g.e.*, 134.

⁵⁹ Safâyi, *a.g.e.*, 488.

'ulûma harf-i evkât etmekte kalem-rev-i irfânı dest-yârı-i kilik-i câvidani ile teshir-i sahife-i ibraza nice eş'ar-ı dürerbar tastîr etmiştir. Mahrûsa-i Burûsa'da 'imâret-i Orhan meşîhatı ile kana'ât üzere iken bin yüz hudûdunda 'azim-i huld berrin olmuşdur. Asrın şu'ârâsından bir şâir-i hoş-suhan ve bir nükte-senc-i nâdîre-fendir. Bu eş'ar ânındır.⁶⁰ Tab'î maddesinde müellifin hem inşâ hem de şiir alanındaki yetkiniği ve üslubuyla ilgili bilgileri şiirlerini kaynak göstererek aktarmıştır: *Eva'il-i hâlinde tahsîl-i ma'rîfet ve tekmîl-i fenn-i kitabet edip asrın şu'ârâ-yı belâgat-şi'ârından olmagla hoş âyende inşâsı ve kabule kabil nazm-ı dil-güşâsı vardır. Tab'ı gâyet güşâde ve eş'arı kayd-ı tekellüfden âzâde bir merd-i nüktedan ve bir şâ'ir-i bedi'ül-beyân olup bin altmış dört tarihinde fevt olmuşdur. Bu eş'ar ol şâ'ir-i şirin-güftârın âsârındandır.*⁶¹

Vehbî maddesinde, şairin sanatıyla ilgili bilgi aktarırken onun inşâ sanatındaki yenilikçi yönüne dikkat çekmiştir. Şairin üretken olmasına rağmen eserlerine karşı lakayt kaldığını, özen göstermediğini dostlarının eserlerinde bulunan şiirlerini kaynak göstererek belirtir: *El-hak elsine-i selâsede nazm u nesre kadir bedihe-gulukda misli nadir şâ'ir-i ziver-azma ve münşi-i taze-edâdır. Muktezâ-yı meşreb-i himmeti ânen feânen merakı-i nazmın aksâ-yı medâricine i'tila hevâsına mail olmagla eş'ârına îtîna etmeyip cem'ü tedvin kaydına düşmemişdir. Lakin mecami-ı ahbâbda bulunan âsârı tertîb olunsâ mükemmel divan olmagla mütehammildir. Asrın her vadide yekke-tâz şâ'ir-i muglik-i mümtazıdır. Bu eş'ar âsâr-ı tab'-ı sehâridir.*⁶² Benzer bir durumu da *Vâsık* ile ilgili değerlendirmelerinde aktarmıştır. Şiirlerinin birkaç divan hacminde ve velud bir şair olduğunu, fakat perişan bir vaziyette bulunduğunu aktarmıştır: *Asrın şuarasındandır. Eş'arı hûb u ferah-za güftârı mergûb u dil-güşâ ve hıram-ı hame-i suhan-sâzı reşk-i tûba-i cennet ve nihâl-i kilik-i suhan-perdâzı mive-dâr-ı fesahatidir. Şâ'ir-i merkûmun tûti-i tab'ı şirin-keâm şol kadar pürgûdur ki eş'arı birkaç divan olmagla mütehammildir. Kilik-i intizam-ı hali gibi evrâk-ı âsârı perişandır.*⁶³

⁶⁰ Safâyi, a.g.e., 180.

⁶¹ Safâyi, a.g.e., 355.

⁶² Safâyi, a.g.e., 706-707.

⁶³ Safâyi, a.g.e., 701.

Şu'ara tezkirelerinde hayatı ve sanatı anlatılan şairin, yerine göre eleştirildiği gibi takdir edildiğinde görülür.⁶⁴ 'Ârif maddesinde onun sanat tarzı ile ilgili eserlerini tanık göstererek değerlendirmelerde bulunmuştur: *Ol arif-i zamane ve ol fazıl-ı bi-bahanenin evsaf-ı hamidelerinde küme-yi hoş-hıram-ı kalem hayal-i mizmar-ı evtar-ı suturda bu tarz-ı dil-firibane ile tahrik-i ikdam-ı eş'ar eder ki ol ulema-i yegâne meratib-i kemalatı ihraz ve berahin-i makalatı ibraz eylemiş ve nice telife muvaffak olmuş bir vücud-ı muhteremdir. Hakke'l-insaf ol fazıl-ı bi-nazr ve ol şair-i mahmîdet-semirin feza'il-i kemalatı zemzemesi afak-gir ve maarif-i nazm u inşa-i hoş-tabiri velvele-endaz-ı suhan-perezan-ı Sıfahan u Keşmir'dir. Ale'l-husus hatt-ı talikte ol imad-ı hitta-i Rum'un hame-i ahenin-i nayı imad-ı beytü'l-eşraf-ı cihan ve nüvid-i kilki hoşhıramı halbe-i nazm u inşaada sahib-i meydandır.*⁶⁵ Fayiz maddesinde de şairin sanatı hakkında kısa bir değerlendirmede bulunmuş ve bir şiirini kaynak göstermiştir: *Asrın şu'ârasından bir şâ'ir-i mâhir-i sihazmadır. Nâzikâne eş'arı ve zarifâne güftârı vardır. Eshâb-ı 'ulûm u kemâl ve erbâb-ı ma'ârif ü efdal içre bi-âdil ve bi-misâldir. Bin yüz yigirmi tokuz tarihinde fevt olmuşdur. Bu eş'ar-ı belâgât-ş'iâr-zâde-i tâb-ı sihr-âsârı olan âsârındandır.*⁶⁶

İsmi Mehmed olan diğer bir Fâyiz maddesinde başka bir müellifin eserlerini tercüme ettiğini belirttikten sonra onun çeviri sanatındaki maharetine vurgu yapmıştır: *Cümle-i âsârından müellif-i tarih-i Mekke ve Şârih-i Hikmetü'l-eşrâk ve t-Telvihât Şeyh Şemsü'l-mille ve 'd-din Mehmed ibn-i Mahmud şehri-i Zıvornik fikrini cami'ât ile meşhûr ve beyne'l-kemele gayet tahkik ve kemâl-ı tedkik ile ma'ruf ve mezkûr olan Şecere-i ilahiyye nam kitab-ı kem-yâbından hikmet-i tabi'iyeyi müştemil olan risale-i rabi'asını edâ-yı şirin ve ta'bir-i dil-nişin ile lisân-ı Türki'ye terceme edip güzel esere muvaffak olmuşdur. Hakke'l-insâf lâyıık-ı izzet bir zât-ı mahbûbu'l-kulub u melek haslettir. Asrın şu'ârâsından her fende kemâl ile meşhûr bir zât-ı ma'mur olup eş'arı ve güftârı suznakdır. Selâset-i şî'r-i dil-rûbası misâl-i*

⁶⁴ Mustafa Aksoy, "XVI. Yüzyıl Şu'ara Tezkireleri İle Necâti'nin Şiirlerine Göre Anadolu Türk Edebi Dilinin Gelişiminde Deyim ve Atasözü Kullanımı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, Isparta, 2007, 144.

⁶⁵ Safâyi, a.g.e., 406.

⁶⁶ Safâyi, a.g.e., 486.

*âb-ı revan ve kilk-i suhan-perdezân-ı nihâl-i bostan-ı fesâhat bir şâ'ir-i pür marifetdir. Birkaç beyt-i rânâ zâde-i tab-ı bi-hemtârı olan âsârındandır.*⁶⁷

Fâiz bahsinde, şairin hem şiir sanatı hem de talik yazı ile ilgili sanatsal becerilerinden bahsetmiştir: *Asrın şu'ârâsından bir şâ'ir-i sihr-azmâdır ki halâvet-i gül-kand-ı nazmı zevk-bahş-ı can ve reng-i ruy-ı gül-gonca-i eş'ârı şermende-sâz-ı gülistândır. Gülzâr-ı fezâilin bülbül-i güyâsı sebze-zâr-ı ma'ârifin tuti-i bebgâsıdır. Ve dahi hatt-ı ta'liki imad-pesend olduğu nümâyândır. Bu nazm-ı dil-gûşa âsârındandır.*⁶⁸ *Nâlî* maddesinde ise onun muamma sanatındaki yetkinliğine dikkat çekerek bir muamma örneğini de eserinde nakletmiştir: *Fenn-i mu'ammâda sâhib-i nâm u nişân olmagla Hüsrev nâmına dediği mu'ammâdır.*⁶⁹ *Nâtık*'la ilgili değerlendirmelerinde onun söz söyleme sanatındaki ustalığına değinmiştir: *Sarraflık sanatını ihtiyâr ve attarlığı dâhi zimmiye-i kâr edip hububât-ı eş'ârın kışr u lübünü temyîze kudreti ve icrâ-yı aşab-ı güftârının islahâ kabiliyeti olmagla nâsere-i kem-ayar-ı eş'ârını şâyân-ı sikke-i itibar edip hayli suhan-sarraflığı olmuştur. Asrın şu'ârasındandır.*⁷⁰

Nâhifi'in yenilikçi sanat anlayışı hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunmuştur: *Şâ'ir-i mezbur asrın şu'arâ-yı taze-guyanından olup maarif-i cüziyye ve külliyyede ma'mur ve kemal-i daniş ile meşhur bir zat-ı maarif mevfurdur. Eş'ârı âşıkane vü enis ve güftârı dil-pezir ü selisdir.*⁷¹ *Nâzim*'in şiirlerinin sanatsal anlamda benzersizliğine dair beyanatı eserlerini kaynak göstererek vermiştir: *Cümle-i âsârından eş'ârı bi-nazir ve güftârı dil-pezirdir. Sürüd-ı hamesi terennün-saz-ı suhân oldukça anadîl-i gülistan gımasın verir ve selaset-i güftârı abdârı lezzet-i bus-ı leb-i dilber safâsın dimâğ-ı cana işrâb eder. Halâvet-i istimâ'-ı güftâr-ı misâl-i âlem-i âb-ı gam fersa ve eş'ârı manende-i heva-yı itidal-i bahara dil-güşâdır...katı çok na't-ı şerif nazmına muvaffâk olmuştur. Bu birkaç beyt-i latif nazm eylediği na't-ı şerifdendir.*⁷²

⁶⁷ Safâyi, a.g.e., 488.

⁶⁸ Safâyi, a.g.e., 490.

⁶⁹ Safâyi, a.g.e., 594.

⁷⁰ Safâyi, a.g.e., 627.

⁷¹ Safâyi, a.g.e., 650.

⁷² Safâyi, a.g.e., 660.

Vecdî maddesinde onun sanat anlayışını değerlendirirken bunu sanatlı bir şekilde ortaya koyar. Bir nevi sanatını sanatla değerlendirir: *şu'arâ-yı asrın güzidesinden vadisinde emsâl-i nadide-i rüzgâr bir şâ'ir-i rüzgâr-ı fesâhat-şî'ardır. Eş'âr-ı Güher-barını rişte-i tedvîne edip hüsrev-i kalem ve milket-i nazm olduğunu isbat için âlemde müretteb Divanı vardır. Şu'le-i âvâz-ı nay-hâme-i sihr-sazı dag-ı nahid-i felek ve nazm-ı velvele-endâz-ı bi-enbâz-ı gül-bûse-i leb-i şahidan gibi zevk-bahş u pür-neşve-i istima'-ı eş'ârı lezizi şişe-şiken-i rağbet-i câm-ı şarab-ı nabdır.*⁷³

1.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Tezkire müellifleri şairlerle bire bir görüşerek, gerek eserlerini görüp inceleyerek gerekse mektuplaşma gibi vasıtalarla şairler ve eserleri hakkında bilgi edinmişlerdir.⁷⁴ Tezkirelerde eserler hakkında verilen bilgilerin büyük bir bölümü, Eserin yazılış nedenleri, şairlerin psikolojik durumları gibi bilgilerden müteşekkildir. Eserlerin yazılış nedenleri belirtilirken aynı zamanda konusu hakkında da mâlûmât verilmiş olur.⁷⁵ Safâyi, Tezkiresine almış olduğu şairlerin eserlerinin büyük bir kısmına ulaşmıştır. Eserleri hakkında verdiği bilgiler çoğunlukla kendi değerlendirmelerinden oluşmaktadır. Tezkiresine almak için mektuplaşma yoluyla şairden eser talebinde bulunma, başka müelliflerin eser hakkında yazmış olduğu takrizler ve kaynağı esere dayandırarak telif ya da tercüme olduklarına dair malumat, müellifin yararlandığı önemli kaynaklardır.

Sıdkî maddesinde onun eserini bizzat gördüğünü ve alıntı yaptığını ifade eder: *Medh-i Resul'de mezbûrenin müretteb Divan'ı görülüp birkaç beyt-i şerif tahrir olundu.*⁷⁶ Uzağında yaşayan şairlere mektup vasıtasıyla ulaşım, kendilerinden eserlerini göndermelerini talep etmiştir. *Sâkıb* maddesinde bunu şöyle belirtir: *Bu ceride-i irfâna tahrîr olunmak için bir gazel talebiyle bazı yârân-ı Kütahya şeyh-i muma-ileyhe mektûb gönderdikde bu gazel-i bi-bedel ile gönderdiği mektûbdur ki semt-i inşâda dahi mahareti ma'lum olmak için bu mahalle kaydoldu.*⁷⁷

⁷³ Safâyi, *a.g.e.*, 684.

⁷⁴ Faruk Sönmez, *Herat Ekolü ve XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkirelerinde Bilgi Kaynakları ve Bu Kaynaklardan İstifade Ediş Yönleri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2015, 1.

⁷⁵ Kılıç, *a.g.e.*, 331.

⁷⁶ Safâyi, *a.g.e.*, 346.

⁷⁷ Safâyi, *a.g.e.*, 134.

Safâyi, Tezkiresine aldığı müelliflerin eserleri hakkında oldukça detaylı bilgiler sunmuştur. *Cevrî* maddesinde onun eserleri ve isimleri hakkında fazlasıyla ayrıntıya inmiştir: *Şâ'ir-i mezbur ol asrın fesâhat u belâgat ile meşhûr olan şâ'ir-i şirin makâlinden müretteb ü mükemmel Divan-ı belâgat-ünvanı vardır. Cümle-i âsârından Mesnevi-i Şerif'in üç yüz altmış beytinin her beyt-i şerifini beşer beyt ile terki-i bend tarzında Cezire-i Mesnevi nâmıyla şerh etmiştir. Ve dahi manzum Melhâme tahrir etmiştir. Ve dahi Hilye-i Hakaniye'ye nazîre olmak üzere Resul-i Ekrem ve Nebi-i muhterem Salla'llahu Te'ala aleyhi vesellem hazretlerinin medh-i şeriflerine nazm eylediği na't-ı şerifden birkaç beyt-i latif bu mahalle tahrîr olundu.*⁷⁸ *Fasîhi* ile ilgili maddede eserlerinden özellikle de resimli risalesini zikreder: *Âsârından Esmâ-i Bilâd nam manzûm telifi ve Bezm-i Kuyûf nam musavver risalesi vardır. Tasvîrâtı dâhi kendi kalemidir. Gazeliyyâtından birkaç beyt tahrir olundu.*⁷⁹

Güftî hakkında bilgi verirken eserlerinden örnekler aktararak söz eder: *Manzûme-i Mağbûtü'l- Abakır'ını silk-i tedvine keşide eden şu'arâ-yı bedi'ül-beyandandır. Cümle-i âsârından düvazdeh imam vasfında bir manzûm te'lîfi vardır. Ve dâhi hezl-gune manzum tezkiretü's-şu'arâ cem ü tahrir edip bin seksen sekiz hudûdunda fevt olmuştur. Bu ebyât ol zât-ı sencide-safânın güftâr-ı abdârındandır.*⁸⁰ *Nakîd*'in eserleri ile ilgili detaylı bilgiler aktarırken sanatkârın bir şiirini de örnek olarak zikreder: *'Ulum-ı nâfi'aya iştigâl ile ders ü ifâdeye say' ile bir edib-i kâmil olup Birgili Efendi'nin 'Avâmil-i Cedîd nam te'lifini Şerh-i Sedîd ismiyle müsemma bir risale-i mu'tebere tahrîr edip ve dâhi kavâ'id-i Fârisiyye'yi hâvi Nakd-ı Nakîd ismiyle mevsum bir risale cem'ü tahrir etmiştir. Ve dâhi fenn-i âdâbdan Siyer-i Ebu'l-Feth üzerine hâşiye tahrir etmiştir. Asrın şu'arâsındandır. Nazm eylediği na't-ı şerifden birkaç beyt bu mahalle tahrîr olundu.*⁸¹

Beliğ maddesinde, şairin eserlerini tafsilatlı bir şekilde tanıtır ve oldukça önemli bilgiler aktarır: *Ol tûti-i şekeristân-ı belâgat ve ol bülbül-i nağme-perdâz-ı gülîstân-ı siyâdetin çekide-i kalem-i mu'ciz-rakâmı olan âsârından Sergüzeşt-nâme ki unfovân-ı cevânide vakı' olan hâlât-ı keyfiyyet-i aşk ü muhabbeti inşâ ve sûziş eda*

⁷⁸ Safâyi, a.g.e., 137.

⁷⁹ Safâyi, a.g.e., 497.

⁸⁰ Safâyi, a.g.e., 508.

⁸¹ Safâyi, a.g.e., 682.

ile keşîde-i sahife-i beyân etmişdir. *Ve dâhi ol yekke-tâz-ı meydân-ı ma'rifet yüz aded hadîs-i şerif-i sahihü'l- mazmunun ma'nâ-yı şerifini birer beyt-i latîf ile eda edip Gül-i Sad-berg deyü man-zed etmişdir. Ve dâhi mahsûra-i Burûsa'da hadika-i hüsn ü behçetden feyz-i letâfet ile keşide-bâlâ olan mahbûbân-ı taze-resânı medh ü tavsif ederek üç cild mikdârı nazm ü nesr ile Şehrengiz tahrîr etmişdir. Ve dâhi medfen-i evliyâ-i 'izam olan şehir-i behiştesâ-yı Burûsa'da hin-i fetihden tahrîr-i kitâba gelince zuhûr eden meşâyih ve 'ulemâ ve şu'arâ ve erbâb-ı ma'ârifin terceme ve âsârların güruh-a-güruh cem' ü tahrir edip Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefâyat-ı Dânişverân-ı Nâdiredan ismiyle mevsüm bir kitab ki el hak eser-i mergübü't-tarh-ı bedi'ün-nizâm ve bir mecmu'â-i latîf-i pesendide-i ma'ârif-sencân-ı enâm tahrîrine muvaffak olmuşdur. Ve dâhi Seb'â-i Seyyâre nâmıyla yedi aded na't-ı şerif nazm etmişdir. Birkaç beyt-i garrâ bu mahalle tahrîr olundu.⁸²*

Hüseyin Can hakkında bilgi aktarırken, eseri ve onun yazılış nedenini açıklar ve aynı eserden bazı örnekler nakleder: *Mecmu'u eş'arı mail olduğu meh-pâreler medhinde olmağla bu cerideye tahrîr olursa tatvîl iktizâ eder. Lâkin zürâfâ miyânında gâyet meşhûr olan har-nâme'sinden birkaç beyt yazılmak münasib görüldü. Mezbur Hüseyin Can eva'il-i hâlinde erkân-ı devletten Osman Paşa-zâde Sarı Beg denmekle ma'rûf yâdigârın bir müddet hizmet-i kitâbeti ile mukayyed olup ba'dehu edaü'l-hidme ziyâde ihsan me'mülünde iken mezbûra hezar cevr ile ol mir-i bi-sehâ bir hâre-i kem-bahâ verip takdir etmekle yüz elli beyt mikdârı zemm ile bir Hâr-name nazm edip ol ol hicvin ba'zı ebyâtı bu mahalle tahrîr olundu.⁸³ Sâbir'in eserlerini naklederken, bazılarının kimin namına telif edildiğinden söz eder: *Hakkâ ki ilm ü kemâlde ve şi'r ü inşâda yedd-i tûlası ve rütbe-i kabûle mevsûl tahrîr ü imlâsı olup cümle-i âsârından mantıkda İsagocı tasavvuratını şerh edip vezîr-i âzam Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa nâmına te'lîf eylemişdir. Ve dâhi Monla Celâl'in Gül ü Nevrûz nam kitâbını terceme etmişdir. Müretteb Divân-ı belâgat ünvanı vardır.⁸⁴**

'İzzetî maddesinde, onun başka bir müellifin eserine yapmış olduğu katkı ve nazire yazdığı eser isimleri zikredilir: *Mevlâna-yı mezbûr 'aynü'l-ayan-ı medâhim-i*

⁸² Safâyi, a.g.e., 107-108.

⁸³ Safâyi, a.g.e., 162.

⁸⁴ Safâyi, a.g.e., 341.

Rûm olup asarından Katib Çelebi'nin Esami-i Kütüb'üne ilhakatı vardır ve bir mikdâr Tezkîretü's-şu'arâ cem' etmiştir. Ve dâhi Kaf-zâde Zübdesi'ne nazîre olmak üzere şu'arâ-yı Rûm eş'ârını intisâb etmiştir. Müretteb Divân'ı vardır.⁸⁵ Riyâzi'nin eserlerini sıralarken, ihtisar ettiği bir kitapla ilgili başarısını da takdir etmiş ve bazı numuneler aktarmıştır: Âsâr-ı ilmiyyesinden Düstûrî'l-'Amel'i ve Sâki-nâme'si ve Tezkîretü's-şu'arâ'sı ve dâhi İbn-i Halikan'ı ihtisâr ve tarz-ı latife ihtiyâr etmiştir. Bunlardan ma'âda katı çok âsâr-ı cemileye muvaffaktır. Müretteb Divân-ı belâgat unvanı vardır. Bu eş'âr-ı abdar nûmûne-i güftâr-ı dürerbarıdır.⁸⁶

Na'tî'nin, yazmış olduğu eserin muhtevasıyla ilgili bilgiler aktarır ve şairin eserini kaynak gösterir: Cümle-i âsârından İbrahim ibni Ethem hazretlerinin evsâfını müşîr bin beş yüz beyt mikdârı medh ve nazm ile bezl-i ma'ârif etmiştir. Şu'arâ-yı 'asrdan olup tertib-i Divân etmiştir. Bu eş'âr-ı ve güftâr-ı mergûb ol şâ'ir-i mâhirin âsârındandır.⁸⁷ Nâtik ile ilgili maddede, kendisinin de çözemediği garib bir eserinden söz eder: Asrın şu'arâsındandır. Tuhfetü'l-Harameyn nam bir risâlesi vardır. Ve ba'zı hikâyât-ı garibe vü 'acibeyi hâvi manzûm bir mecmû'ası vardır.⁸⁸

Tezkirelerde, eserler hakkında aktarılan bilgiler arasında şairin eserini tamamlayıp tamamlamadığı ya da kim tarafından tamamlandığı gibi konulara da değinilir.⁸⁹ Nâbî'nin eserlerinden söz ederken, Veysî'nin tamamlayamadığı bir eserini tamamladığını belirtir. Başka bir eserinin de yazılış nedenine değinir: *Tavâf-ı Beytüllahi'l-harâm ve ziyâret-i Ravzâ-i resûl-i enâm aleyhi efdalü's-salâtü ve's-selâm arzusu ile sâz-ı 'azimet-i hem-âheng-i Hicaz oldukda rakam-zede-i kilki 'anberini avîze-i küngüre-i seb'-âsuman kabul ü istihsân olan Tuffetü'l-Harameyn nam risâle-i mu'tebere tahrir edip cevâhir-i zevâhir-i ma'ârif-i giran-bahâ tetâba ferç etmiştir ki kalem-i seri'ü'r-rakam ile evsâfının tahrîri mümkün değildir. Bundan akdem çekide-i kilki-igüher-pâş-ı Veysî Üstâd ki Siyer-i Resûl-i Kibriyâ salla'llahü Te'âla aleyhi ve sellem hazretlerinin ahvâl-ı sırriyye ve gazavâtını tamamen tahrîre ömrü vefâ etmeyip nâ-tamam kalmagın şâ'ir-i mezbûrun kudreti der-miyân ve bezl-i ma'ârif-i bi-pâyân edip ol siyer-i şerîfi zeyl ü itmâm ve memlû-ı cevâhir-i hayr-ı*

⁸⁵ Safâyi, a.g.e., 391.

⁸⁶ Safâyi, a.g.e., 201.

⁸⁷ Safâyi, a.g.e., 600.

⁸⁸ Safâyi, a.g.e., 627.

⁸⁹ Kılıç, a.g.e., 339.

ihitâm etmişdir. Ve dâhi nazm ü nesr ile bir Gazavat-name-i garra tahririne Güher-nisâr-ı asraf-ı dikkat olmuşdur... Şâ'ir-i mezbur Ebu'l-Hayr nam oğluna envâ-ı nesâyih ü pendi muhtevi iki bin beyt mikdârı nazm ile Hayriyye nâmında pend-nâme tahrîr eylediği kitâb-ı müstetâbın cevâhir-i elfâzı mütale'a-yı neşat-bahş-ı kulûb-ı 'ârifan olmağla makâle-i evvelinden kesb-i kemâl-i ma'ârif ü 'ulûma sa'yi terğib eylediği mahal tahrîr olundu.⁹⁰

Tarzî'nin eserlerini sıralarken, aynı zamanda bu eserlerin devrin önemli bilginlerinin onayından geçtiğini ve bir eserine Cevrî tarafından yazılan takrizden söz eder: Ol bülbül-i bâğ-ı me'âni ve ol tûti-i bebgâyı suhandâni ma'ârif-i kemâl ile ma'mûr ve te'lifât ü tasnîfât meşhûr olup cümle-i âsândan Menâkıb-ı Evliyâ'yı cem' ü tahrîr edip ve dâhi Nasîhatü'l-Mülûk ve Semeretü'l-fuâd ve Dürre ve Cevhere nâm kitablari ve dâhi Meslek-i Uşşâk ismiyle mevsûm manzûm risâle-i mu'tebere tahrîrine muvaffâk olmuşdur ve dâhi hazret-i şeyhin Füsûs nâm kitab-ı müstetânına şerh yazmışdır. 'Âle'l-husûs Mesnev-i Şerîfi şerh ve nice ma'âni-i latîfe derç etmişdir. Ol asrın şu'arâsından ve ol devrin füsahâsından Cevri-i suhanver ol te'lifî latîfi medh edip itmamına takriz-güne tarih nazm etmekle bu mahalle yazılmak münâsib görüldü.⁹¹

'Uyûnî ile ilgili maddede, çeşmelere kazılan kitabelerin kendisi tarafından yazıldığını beyan edip, yine bir eserinin dönemin önemli üstadlarından Nahîfi'nin onayından geçtiğini belirtir: Ve dâhi İstanbul nevâhisinde vakı' olan hankahların mecmu'ını tevârüd ve sıhhati üzre nazm-ı selis ile 'ayân ü beyân etmişdir. Ve dâhi su kâtibi olmak takribiyle kemerlerde nev-icad nâm sedlerin lüzûmunu ve bânisini munfasılan nazm etmişdir. Ve dahi Varîdat nâmıyla bir Divân-ı letâfet unvan nazm ü tertîb etmişdir. Gayet güzel eserlere muvaffâk olup makbûl-i cumhûr olmakla ol Divân-ı belâgat unvanının zahrine Nahîfi üstad vaz'u imlâ etmekle âsâr-ı dürer-bârından tevhid-i Bâri ve na't-ı Resûl-i cihandâri ebyatından birkaç beyt-i latîf bu cerîde-i irfâna tahrîr olundu.⁹² 'Azîz ile ilgili verdiği bilgilerde, onun bir müellifin eserine yazmış olduğu takrizini nakleder: Asrın şu'arâsından eş'ârî latîf ve güftârî nazîf olup Bağdad şu'arâsından meşhûr-ı cihan şâ'ir-i devrân Nazmi-zâde Murtaza

⁹⁰ Safâyi, a.g.e., 629-631.

⁹¹ Safâyi, a.g.e., 374.

⁹² Safâyi, a.g.e., 426.

nam kâmilin te'lif eylediği *Siyer-i Şerif*'in zahrına tahrir eylediği takrîz-i latîf bu mahalle yazılmak münâsib görüldü.⁹³

Hamse sahibi olan şairlerin eserlerinden söz ederken, etkilendikleri kişileri zikretmeyi gözardı etmemiştir. *Sâbit* maddesi bu meyandadır: *Eş'âr ü âsârda 'Atâyi üstâda peyrevlik etmiştir. Müretteb Divân-ı belâgat ünvânı vardır. Cümle-i âsârından Edhem ü Hüma nam bir hikâye-i garibe ve acibe nazm etmiştir. Ve dâhi Atâyi hamsesi üslubunda bir latîf hamse nazm etmiştir. Ve dâhi bir Gaza-nâme-i garra tahrîr ü imlâ edip asrında Kırım Han'ı olan el-Hâc Selim Giray Han nâmına tertîb edip ihdâ etmekle mazhâr-ı ihsân olup hakka ki katı güzel âsâr-ı celileye muvaffâk olmuştur.*⁹⁴

Tarzî ile ilgili verdiği bilgilerde ise çağdaşı olan Tıflî'nin üslubuyla eserlerini yazdığını belirtir ve eserlerinden bazı örnekler nakleder: *'Acîb ü garîb elfâz ü ibaret ile hem 'asr olduğu Tıflî nam şâ'ir lisânından olmak üzre nazm eylediği Vasiyyet-nâme'si ve Zillet-nâme nam letâyifi meşhûr-ı cihan olmagla teksir-i sevaddan ictinas ile bu mahalle tahrîri münâsib görülmedi. Tertîb-i Divân edip bin yetmiş iki tarihinde fevt olmuştur. Âsârından birkaç beyit bu mahalle tahrîr olundu.*⁹⁵

Safâyi zikrettiği şahısların eserlerine detaylı bir şekilde yer vermiştir. Hangisinin telif, hangisinin tercüme olduğunu da belirtmiştir. *Ümîdi* maddesi, bunun bir örneğini teşkil etmesi bakımından önemlidir: *Katı çok eseri vardır. Cümle-i âsârından Mecâlis-i Evliyâ nam bir rislâe-i mütebere tahrîrne muvaffâk olmuştur ve dâhi ilm-i tıbbda Keşf-i Beyân nam kitâbı terceme etmiştir. Ve dâhi nazm-ı kerimden du'âya mute'allik âyât ü ehâadis ve münâsib hikâyât yigirmi cüz mikdârı mecâlis cem' ü tahîr edip eser-i hasa muvaffâk olmuştur.*⁹⁶ *Emrî* bahsinde, telif eserinden söz etmiştir: *'İlm-i inşâda hod-müsellem lehçesi numûne-i Vassâf-ı 'Acem olup mersum-ı mazbata-ı hâfizâsı olan le'alli-i ma'ârifî kalem-i anberin-rakâmıyla rişte-i tahrîre getirdiği Kenzü'l-Inşâ namında bir te'lif-i rakam-zede-i kilik-i ihtirâ'ı olduğu*

⁹³ Safâyi, a.g.e., 412

⁹⁴ Safâyi, a.g.e., 125.

⁹⁵ Safâyi, a.g.e., 356.

⁹⁶ Safâyi, a.g.e., 71.

*subh-ı sâdik gibi Rûşen ü hüveydâ ve zalam-ı reybden müberrâdır. Bu birkaç beyt-i münaca 'ât-güne kalemzede-i âşıkaneşi olan kasidesindendir.*⁹⁷

Ahmed ile ilgili verdiği bilgilerde, telif ve tercüme eserlerini ayrı ayrı belirtmiştir: *Nukude-i ezmine-i ömrünü tahsil-i 'ulûma sarf edip cümle-i tasnifâtından 'Akse'l-ereb nâmıyla yüz yigirmi cilt mikdârı lügât cem ve tahrîr etmiştir. Ve dahi elli cüz mikdârı Şerh-i Şemâil nam bir kitâb telif etmiştir. Ve dahi Vahdet-nâme nâmıyla Kıyas-ı Enbiyâ'yı nazm etmiştir. Ve dahi Sandukatü'l-Ma'ârif nâmıyla bir risâle-i müteberesi vardır. Bunlardan ma'ada nazm ü nesirde katı çok te'lîfâtı vardır. İhtisâr ile bu mertebesi tahrir olunmuştur. Eş'ârı dahi muhayyele-i bî-bedeldir. Bu birkaç beyt âsârından numûnedir.*⁹⁸

Tâib ile ilgili maddede, telif ve tercüme eserleri hakkında bilgiler sıralayıp özgünlük yönüne dikkat çekmiştir: *Ez-cümle Terceme-i Meşârikü'l-Envâr Tevâli-i Metali-i İktidar ve Mesabih-i Mişkât asarındandır. Bunlardan ma'ada Hadîkatü'l-Vüzerâ nam te'lif-i latîfi ve dahi Tuhfetü'n-Nûmân nam risale-i muteberesi ve pakize kasâid ü tevârih ü eş'ârı dahi vardır. Ekseri âzâde-i kayd-ı mahlas ve ta'birâtı kendüye muhtasdır. Bu çend ebyât-ı pür-nikat mive-i nihâl-i kalemidir ki bu mahalle sebt olundu.*⁹⁹ Fâyiz ile ilgili kısımda, eserleriyle meşhur olan müellifin eserlerini zikredip Fâyiz'in eserinden birini Türkçe'ye tercüme etmesi hakkında bilgilendirmede bulunmuştur: *Cümle-i âsârından müellif-i Târih-i Mekke ve Şârih-i Hikmetü'l-Eşrâk ve 't-Telvihât Şeyh Şemsü'l-mille ve 'd-din Mehmed İbni Mahmud şehri-i Zivornik fikrini camiât ile meşhûr ve beyne'l-kemele gayet tahkîk ve kemâl-i tedkîk ile ma'rûf ve mezkûr olan Şecere-i İlahiyye nam kitâb-ı kem-yâbından hikmet-i tabiiyye'yi müştemil olan risale-i rabiasını edâ-yı şirin ve ta'bir-i dil-nişin ile lisân-ı Türki'ye tereceme edip güzel esere muvaffâk olmuştur.*¹⁰⁰

İsmetî maddesinde de Türkçe'ye tercüme edilen bir eser ve müellifi zikredilmiştir: *Âsâr-ı celîlesinde cedd-i emcedi Birgili Muhammed Efendi'nin*

⁹⁷ Safâyi, a.g.e., 73.

⁹⁸ Safâyi, a.g.e., 78-79.

⁹⁹ Safâyi, a.g.e., 115.

¹⁰⁰ Safâyi, a.g.e., 489.

*Tarîkât-ı Muhammediyye'sini Türki İnşâ ile terceme etmiştir. Hakkâ ki inşasu hûb ve elfâzı mergûbdur. Divân-ı belâgat ünvanı vardır.*¹⁰¹

*Yahyâ Efendi maddesinde de tercüme ettiği eserler ve müellifleri hakkında bilgi aktarır: Ol burç-ı necm-i fezâil ü kemâlin derç eylediği âsâr-ı gevher-nisâr-ı dürer-bârından Muhsin-i Kayseri'nin Ferâiz manzumesine şerhi ve Kemâl Paşazâde'nin Nigâristan'ını terceme ve Kasîde-i Bürde'yi 'Arâbi tahmis edip bunlardan ma'adâ elsine-i selâsed e nazm-ı dil-gûşâsı ve Divân-ı belâgat ünvanı vardır.*¹⁰²

Safâyi, eserine aldığı şairlerin telif olsun, tercüme olsun yazdıkları eserlerin miktarlarından da söz eder. *Eşref* maddesi, bu duruma uygun bir örnektir: *Muvaffak olduğu asarından yüz elli mikdarı ulumu müştemil 'Uyûnü'l-'Ulûm nam te'lifî ve Mir'ât-ı Safâ nam kitabı ve Molla Cami'nin mu'ammâda Risâle-i Suğrâ'sını şerh edip ve birkaç hikâye tefsirini müştemil bir risâlesi, vardır. Ve eyâdi-i talebe-i 'ulûmda mütedâvil olan mevadd-ı nüshâlarının ekserinde tahrirâtı vardır.*¹⁰³ *Hakkî* maddesinde de buna benzer bir durum nakledilmiştir: *Ömr-i azîzin zayı' etmeyip daima tahrirât ve hala te'lifât ile meşgul olup 'ulûm-ı 'akliyye ve nakliyyede ve lisan-ı tasavvufda nice resâ'il-i muteberât tahrîr ü te'lif edip cümle-i âsârından Muhammediyye'yi iki cildde yüz yigirmi cüz mikdârı şerh ü beyân ve münâsib mahallerinde on iki bin beyt ile nice ma'âni âyân etmiştir. Müretteb Divân-ı belâgat ünvanı vardır.*¹⁰⁴

1.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Tezkire yazarların önemli özelliklerinden biri de, meydana getirdikleri eserlerde yararlandıkları bilgi kaynaklarını belirtmemiş olmalarıdır. Çoğu zaman elde ettikleri bilgileri, kendi görüşleriymiş gibi zikretmişlerdir. Başlıca neden durumu âlimliklerine gölge düşürecek gibi görmelerindendir.¹⁰⁵ Diğer yüzyıllarda ve kendi döneminde olduğu gibi Safâyi de tezkiresini yazarken daha çok sözlü kaynaklardan yararlanmıştı. Müellif, İstanbul'da ikamet ediyor olmasından dolayı birçok şairi yakında tanıma fırsatı bulmuştur. Bu yüzden de birçoğunun hayatı hakkında detaylı malumat sunmuştur. Gerçek adlarından başlamak suretiyle memleketi, ailesi, yanında

¹⁰¹ Safâyi, *a.g.e.*, 379.

¹⁰² Safâyi, *a.g.e.*, 731.

¹⁰³ Safâyi, *a.g.e.*, 90.

¹⁰⁴ Safâyi, *a.g.e.*, 166.

¹⁰⁵ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 35.

eğitim gördüğü hocaları ve mensup olduğu tarikatlara kadar ayrıntılı bilgiler aktarmıştır.

Bilgi sahibi olmak, bütün tezkirecilerin esas aldığı bir ölçüttür. Şairin bilgi durumu, kişisel hüviyetini değerlendirmede aydınlatıcı bir rol üstlenmektedir.¹⁰⁶ Safâyi, şairlerin başından geçen ilginç olayları, bazı tarikat mensubu olanların kerametlerini, kimilerinin yaptığı latifeleri dahi eserine almıştır. Çoğunluğu halk arasında meşhur olan bu olayları aktarırken genelde kimden duyduğunu belirtmez. Bunun yanında bazı şairlerin hayat hikâyelerini bizzat kendi ağızlarından aktarmıştır.¹⁰⁷ Yine bazı şairlerle bire bir görüşmüş, hayatları hakkında birinci ağızdan bilgiler edinmiştir.

1.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Müellifin şairlerle bire bir görüşerek aktardığı bilgiler, yararlandığı en önemli kaynaktır. Safâyi, şairler hakkında bilgiler aktarırken halk arasında meşhur olan bazı menkıbeleri ve bunların vuku bulduğu dönemleri de rivayet eder. Bununla beraber şairlerin kendilerinden eğitim gördüğü şahsiyetler, mensup olduğu aile ya da tarikat, ölüm sebepleri ya da fiziki yapıları, müellifin eserinde faydalandığı kaynaklardır. *Âdem Dede* bahsinde, şairin hayatı hakkında bilgiler sıraladıktan sonra, Sultan Dördüncü Murad devrinde yaşanmış olduğu rivayet edilen bir kerametini nakleder: *İsm-i sâmilere mutâbık-ı müsemmâ olup mahlasları dâhi Âdem'dir. Antakya'dan zuhûr etmiştir. Eva'il-i hâlinde zu'emâ zümresinde iken tarik-i hidâyet-refik-i Mevleviyye'ye sâlik olup tekmil-i âdâb-ı tarîkât ve tahsil-i kemâl-i ma'rîfet ba'dehu Galata'da vakı' İskender Paşa zaviyesine şârih-i Mesnevi-i Şerif İsmâ'il Dede yerine Şeyh-i Mevlevi olmuştur. Velâyet ve kerâmeti ile meşhûr bir zât-ı ma'murdur. Cümle-i keramâtından 'asr-ı Murad Hân-ı Rabi' şeyh-i mûma ileyh bazı dervîşan ile birgün Hisarlara gidip vakt-i 'asrdan sonra kayık ile avdet edip gelürken bir iki neyzen ve bir iki kudûm-zen ile 'âyin-i Mevlevi ile gelirken ol asrda bostancıbaşı olan nâdân yalı köşkünde otururmuş. Bunların sadâsın istima' etdikde bir gürûh bostancı ile bir kancabaşı sandal tayin edip şeyhi ve dervîşan ile Tophane iskelesine yanaşırken bunları çevirip köşk önüne getürdür. Bunları taşra çıkarır kayıklarını delip naylarını kudûmlerini bir taş kırdırıp ba'de'l-yevm bu makule vaz' ile bu*

¹⁰⁶ Solmaz, a.g.e., 192.

¹⁰⁷ Safâyi, a.g.e., 703.

deryâda gzmeyesüz deyü lisânen ta'zir edip yol verir Şeyh-i mûmâ-ileyh ve dervîşan münkesiren Bağçe kapu su iskelesine gelince ahşam geçer karanlık olur. Hâsılı hezar-zahmet ile bir kayık bulup Galata'ya geçerler. Tekyeye geldikleri saat şeyhin odasında saray tarafına nazır iki pencere var imiş. İkisini dahi kapayıp yigirmi gün geçdikde şeyh pencereleri açdırır. Ol sâ'at bir haber şayi' olur ki bostancıbaşı gazâb-ı padişah ile katl olunmuş.¹⁰⁸

Meylî maddesinde, şairin hayatı hakkında bilgiler aktarıp halk arasında nasıl tanındığını, vasıflarını sözlü olarak aktarır: *Namı Muhammed'dir. İstanbul'dan zuhûr etmişdir. Pür-maldar Aşçıbaşı'nın oğlu olup katı çok mîras yiyip gâyet ayyâş-ı mey-perest ve gâh mahmur gâh mest-i mahbûb-dost olmağla ömrü alüftelikle geçmiştir. Evâ'il-i hâlinde ba'zı mertebe tahîl-i ma'rîfet ve fenn-i tevârihde kesb-i mahâret etmekle 'asrın şu'arâsından olup Koca Meylî denmekle makrûn-ı iştihârdır.*¹⁰⁹ Niyâzi maddesinde, şairin hayatı hakkında bilgi aktarıırken halk arasında nasıl tanındığını şu şekilde belitmiştir: *Ol mihve-i nahl-i keramet ol hurşid-i ufk-ı hidayet vilayet-i Anadolu'dan Malatya nam belde-i ma'mûre civarında Soğanlı nam karyeden zuhûr etmişdir. E'vâ'il-i halinde tahsîl-i 'ulûm için seyâhat ve nice zaman Kahire-i Mısır'da ikamet etmekle beyne'n-nâs Mehmed Mısri denmekle meşhûr-ı cihân olmuştur.*¹¹⁰

Vâsıf bahsinde ise, hayatta iken tanınmadığını ancak vefatından sonra şiirlerinin yayıldığını aktarmıştır: *Nâmı İsmâ'il'dir. Ol gül-i nev-nihâl-i gülistân-ı ma'ârif-i hadâyık İstanbul'da neşv ü nemâ bulmuştur. Sâdât-ı kesirü'l-berekâtdan olup nev-sinn iken kesb-i ma'rîfe ve eş'âr-ı abdâr'a dest-res bulup 'asrın şu'arâsından olmuştur. İstidâd-ı zâtî ber-vechile ta'bîr ü ta'rîf olunmaz on sekiz yaşında iken bin toksan altı tarihinde fevt olmuştur. Hattâ eş'ârı fevtinden sonra şâyi' olmuştur.*¹¹¹

Safâyi, şairler hakkında bilgi verirken bire bir kendileriyle görüşmüş ve onların hayat hikâyelerini ağızlarından nakletmiştir. *Fennî* bahsinde, başından geçen bir olayı kendisinden nakleder: *Cümle-i letâyifindendir ki pâdişâh-ı Cem-câh hazretleri mezbûra hitab edip buyurur ki 'acabâ 'âlem-i dünyâda bir zevk var mıdır ki pâdişâhlar ol zevki etmek mümkin olmaya dedikde mezbûr dâhi cevâbında Hakk*

¹⁰⁸ Safâyi, a.g.e., 63.

¹⁰⁹ Safâyi, a.g.e., 552.

¹¹⁰ Safâyi, a.g.e., 603.

¹¹¹ Safâyi, a.g.e., 699.

Subhânehu ve Te'âla şevketlü pâdişâhın vücûd-ı hümayunların hatalardan hıfz eyleye cins-i zevkiyyâtda ve elezz-i leziz-i eşyâdan bir zevk vardır ki pâdişâhlara müyesser değildir. Ya ne olmak gerek dediklerinde pâdişâhim evvelâ bir âdemin nâmünâsib dört menkûhâsı olup yek tahtadan dördünü talâk-ı selâse ile tatlık eyleye 'ârif nazârında bundan leziz bir zevk olmaz hazretü'l-mülûk dedikleri ancak bu zevkdir dedikde pâdişâh-ı âli-câh hazretleri vâfûr tebessüm buyurup 'azîm ihsâna mazhâr oldum deyü kendü lisânından istima' olunmuşdur.¹¹²

Ledünnî bahsinde, yaşamı hakkındaki bilgilerin kendisinden nakledildiğini şöyle belirtir: Evâ'il-i hâlinde vatan-ı mef'ûlundan hicret ve sayd-ı şikâr-ı ma'rîfet arzusuyla nice zaman seyâhat ederek iklim-i 'Acem'i geşt ü güzâr ve tahtgâh-ı şâh-ı İran'da yedi sene mikdârı meks ve karar etmekle meclis-i şâha dâhil olup şu'arâsıyla müşâ'ere ve zürafâsıyla münâzara esnâsında bedîhi nâz eylediği beyittir ki pesendide-i şâh-ı 'Acem olmağla mazhâr-ı ihsân-ı şâhi oldum deyü nakletmişdir.¹¹³ Vâkî maddesinde, hayat hikâyesini birinci ağızdan aktarır ve bire bir görüşüklerini belirtir: 'Asrın şu'arâ-yı güzîdesi ve dehrin mevadd-ı dîdesi fazl-ı mevfûr ile meşhûr olup ekser evkâtda mahsûdü'l-akram ol dem zamân-ı tedrisde ba'zı hasede ve fesedenin hile vü mekriyle her pâyede ma'zûr olarak hariç müderrisliğimden otuz dört senede Şam payesiyle Kuds-ı Şerif kazîsi oldum kırk beş senede gücile İstânbül kazîsi oldum. Kudemâ-yı târikin akdemiyim tarik-i 'ulemânın cemi kavâyin ü rusûmu mahfûz-ı mahfaza-i hâfızam olduğu mütevatirdir deyü kendüinden menküldür. Kendü ile çok sohbetimiz vardır. Dâima bu muhabbete mâil idi.¹¹⁴

Şu'ara tezkirelerde üzerinde önemle durulan konulardan biri de şairin eğitim hayatından sonra elde ettiği meslektir. Geçim kaynağından bahsedilirken yaptığı iş üzerinde önemle durulur.¹¹⁵ Safâyi, şairlerin hayatları hakkında bilgi aktarıırken geçim kaynaklarına da değinmiştir. *Cevrî* maddesinde, şairin kalemiyle geçindiğini şu şekilde nakleder: *Nâmı İbrâhim'dir. İstânbül'dan zuhûr etmiştir. Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i ma'rîfet etmekle ma'ârif-i cüziyye ve külliyyede mâhir bir şâ'ir olup gâyet hoş-nüvis olmağla dâima kitâbet edip anınla ta'ayyüş ederdi. Hatta günde bin beyt yazıp bin akçeye bey' eylediği meşhûrdur. Katı çok kitâbet yazmıştır.¹¹⁶ Hâfiz ile*

¹¹² Safâyi, a.g.e., 470.

¹¹³ Safâyi, a.g.e., 535.

¹¹⁴ Safâyi, a.g.e., 703.

¹¹⁵ Solmaz, a.g.e., 203.

¹¹⁶ Safâyi, a.g.e., 137.

ilgili kısımda, eğitim gördüğü şahsiyetten de bahseder: *Nâmu Mehmed'dir. İstânbul'dan zuhûr etmişdir. Eimme'den bir kâmil-i devrânın oğludur. Hâfız Post denmekle meşhûr-ı cihân olmuştur. Eva'il-i hâlinde bu cerîde-i irfâna âsârı sebk eden Nâili nam şâ'ir-i mâhirin terbiyet-gerdesi olup tahsil-i ma'rifet etmekle zürafâyı 'asrdan gâyet hoş-sohbet ve nâzûk tabî'ât olup kibâr-ı devletin nedim-i hassı olmuştur.*¹¹⁷

Tezkirelerde eğitim kurumlarına bakmaksızın şairlerin aldığı eğitimin azlığı çokluğu hakkında detaylı bilgi aktarılır.¹¹⁸ *Hâşim* maddesinde de şairin eğitimdeki başarısını, öğrencisinin kendisi için yazdığı bir kıtayla beraber nakleder: *Nâmu İbrâhîm'dir. Mihr-ı vücûdu matlâ-ı Diyâr-ı Bekr'den tulu' etmişdir. Evâ'il-i hâlinde vatan-ı me'lûfundan hicret ve sayd-ı kemâl-i ma'rifet için tahrîk-i Şehbâl-i 'azîmet edip Darü's-saltanatı'l-âliyye mahmiyye-i İstânbul'a gelip tarik-i tedsîs iken İzmir kazâsının fetevâ-yı şerîfe hizmeti ile me'mûr olup birkaç seneden sonra ma'zulen âsitâne-i hü mâ âşiyân olan devlet-i 'âliyyeye gelip bin yüz otuz yedi tarihinde vakı' imtihân-ı kebirde şeyhü'l-islâm olan Yenişehirli 'Abdullah Efendi huzurunda Mutavvel'den ders okuyup makbûl-ı tab'-ı fuhûl olup istihkâf-ı ilmiyyesi zâhir ü nümâyân olduktan sonra medâric-i tarik-i tedrisin derece-i ûlası ki hâricden ibretde kadem-i nüh-ihrâz olup hattâ kendi şakirdlerinden bir şâ'ir-i mâhir-i hakk-gû bu 'arâbi târihi nazm etmişdir.*¹¹⁹

Tezkireler konuya bakış açıları farklı olmakla beraber şairlerin başından geçen önemli olaylar, eğitim hayatları ve eğitim aldıkları hocalar hakkında önemli bilgiler aktaran kaynaklardır.¹²⁰ Müellif, *Sâcidî* bahsinde, yanında eğitim gördüğü şahsiyetleri ve görev yaptığı mahalleri bir bir sıralar: *Evâ'il-i hâlinde tahsil-i ma'ârif-i bi-hesabdan sonra fuhûl-i kirâmdan Kürd Hasan Efendi nam fazıl-ı cihânın Mekke-i Mükerrreme kazâsı teşrifinden şeref-i mülâzemet-i ile şeref-yâb olup ba'dehü sudûr-ı kiramdan Ak Mahmud Efendi ve Kara Halil Efendi'den telemmüz ile fâyıkü'l-akrân oldukça ibtidâ hâriç medresesi ile ser-efrâz olup refte refte kat'ı merâtib ederek Ümmî Veled medresesi müderrisi iken Belgrad mevleviyyeti ihsân olunup ba'dehu Trablusşam kazâsı ba'dehu Galata kazâsıyla mukzi'l-merâm olup 'ulûm-ı*

¹¹⁷ Safâyi, a.g.e., 154.

¹¹⁸ Çapan, a.g.e., 186.

¹¹⁹ Safâyi, a.g.e., 168.

¹²⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, a.g.e., 21

'arabiyyenin merd-i meydânı ve fînûn-ı şettânın nüktedânı olup diyânet ile mevsûf ve emânet ile ma'rûf olmakla müftî'l-enâm şeyhü'l-islâm Yenişehirli Abdullah Efendi hazretlerinin fetvâ emâneti hizmetinde olup bin yüz otuz beş tarihinde fevt olmuşdur.¹²¹

Tezkirelerde ilim irfan, dini tasavvufi konular ve özellikle eğitimden sıkça söz edilir.¹²² Şairlerin inanç dünyaları, dini hayatı yaşarken yaptıkları bireysel tercihler ve mensup oldukları tarikatlar, tezkirelere de yansımıştır.¹²³ 'Üyûni maddesinde, nesebi, mensub olduğu tarikat, yanında eğitim gördüğü şahsiyet ve hâlâ bulunduğu görevi de dâhil olmak üzere ayrıntılı bir şekilde nakledilir: *Nâmu Mehmed'dir. Sâdât-ı kesîrî'l-berekâtdan olup ayn-ı vücud-ı safvet-nümûdu bahr-ı külzûm-i beni Âdem olan mahmiyye-i İstânbul'dan câri ve Kırkçeşme civârında Şeyh Ebü'l-Vefâ mansıbından hâsıl olmuş bir dürr-i şahvâr olup cedd-i emcedi meşhur-ı âfâk ve makbul-ı hazret-i Hallâk Uşşâki Efendi denmekle ma'ruf olan Şeyh Âgâh'ın akrabâsından olup evâ'il-i hâlinde tarîk-ı hidâyet-i refik-i Halvetiyye'den inâbet edip müsta'idd-i iksir-i sa'âdet-i irşâd olmagla hâlâ Koca Mustafa Paşa zaviyesinin seccâde pirâ-yı merkez-i dâire-i kutbiyyet ve mürşid-i şah-râh-ı hidâyet ve bahar-ı ezhâr-ı sünbül-bûy-ı hakîkatü's-şeyh Seyyid Nuru'd-dîn nam pîr-i nur zamirden mücaz ve me'zun-ı hilâfet olup Kırkçeşme'de Vakı' su maksimi civârında olan câmi-i şerifin vâ'izi olup vâli Râhîki-zâde Seyyid Ahmed yerine İstanbul'un sularının kâtibi olup ol hizmet ile kanâ'at-güzin ve halvet-nişin olmagla ekser evkâtı ibâdât ü tâ'ata meşgul ve dâima tahrîrât ile evkât-güzâr olmagla cümle-i âsârından taraf-ı 'âliyyenin mezanne-i hâl olan meşâyih-i kibârın ahvâl ü âsârıyla bir silsile-nâme-i bi-bedi'ü'l-üslûb tahrîrine muvaffâk olmuşdur.¹²⁴*

Mizah ve şaka zekâ ürünüdür. Gülünç olmadan güldürmek kıvrak ve işlek bir zekâ isteyen sanattır. Latifeler, şu'ara tezkirelerine de yansımıştır.¹²⁵ Safâyi sözlü kaynak olarak toplum içindeki rivayetlerden oldukça istifade etmiş, şairlerin yaşamış olduğu birtakım olayları, latifeleri eserinde nakletmiştir. *Ünsî* maddesi bu duruma açık bir örnektir: *Bir gün perverde-i keremi olduğu 'asrının vezîr-i-âzam meclisine*

¹²¹ Safâyi, a.g.e., 300.

¹²² Kılıç, a.g.e., 164.

¹²³ Solmaz, a.g.e., 304.

¹²⁴ Safâyi, a.g.e., 426.

¹²⁵ Süleyman Solmaz, "16. Yüzyıl Şu'ara Tezkirelerinde Nükte", *Turkish Studies*, VI-2, Ankara, 2011, 18.

vardıkda hecme-i seylâb-ı hirem ile bünyân-ı vücûdunda süret-i inhina nümâyan olmagın vezir-i müşârun ileyh mertebe-i sinn u sâlınden pürsân oldukda henüz medâric-i sinn ü ömrden kadem-i nuh derece-i süvvûm olmuşdur deyü ile fîrû-güzeşte olan ömrümü keşide-i rişte-i şumâr etmeyip ancak mazhâr-ı kerem-i vehimleri olduğum hasebiyle refâhiyyetle güzâr eden müdde-i se sâleye itibardır deyü burka'-güşâsyı çehre-i maksûd olduğu latife sebebi ile nâil-i lütf-ı nâ-mahdûd olmuşdur.¹²⁶

'Abdî maddesinde de benzer bir şekilde toplum içinde yaygın olan bir rivayet nakledilmiştir: Ol vezîr-i 'âdilin Kâzi Şerih'a mu'âdil 'adâleti mesmu'dur. Ez-cümle paşa-yı cemilü'-ş-şiyem Basra âhâlisinden bir kimseye boyama tabir olunur bir makreme verip ol kimse boyama getirip kendi hâtununa verir meğer ol hâtun hamile imiş vaz'-ı hâmilde ziyâde sıklet çeker ol mahâl hatırına hutûr eder ki ol vezîr-i 'âdilin verdiği boyamayı teberrük niyetiyle itikâd-ı pâk ile hâtun beline bağlar emr-i Hakk ile ol an hatun vaz'-ı haml eder bu ma'nâ şehir-i Basra'da şâyi' olur. Her kanda bir hamile hatun vaz'-ı hamilde zahmet çekdikte ol boyamayı ta'zim ile elden ele gezdirerek hala ebe kadın iskemlesiyle ma'an kat kat bohçalar içinde hezar izz ü nâz ile gezdirdikleri meşhûr u mütevâtiredir.¹²⁷

Latifeler ve nükteler, toplumun değer yargılarını temsil etme kabiliyeti taşırlar. Tezkirelerde yer alan bu küçük hikâyeler zaman zaman şairin biyografisine katkı sunarlar.¹²⁸ Müellif, *İkbâl* maddesinde, bir gruba dayandırdığı ve şairin mahlâsıyla ilgili olan bir olayı nakletmiştir: *Mukeddemâ mahlâsları Şeref olup Nâbi-i şirin-zebânın "bozundu" gazeli şuyû'unda Şeref'in bozundusu fereş olur dediklerini istima' etmekle mahlâsını İkbâl eyleyip bir encümen-i zurafâya gelip hüneriniz var ise İkbâl'i de bozun dedikde içlerinden biri mümkün değil mi a bakkal dedikde hayli bozulmuşdur.¹²⁹*

Zarîf maddesinde ise isim belirtmeden üçüncü bir şahsın rivayetini nakleder: Bir gün yârân-ı 'asrdan bir zârif bu herife Girid ceziresinde olmak üzre bir mahbûb medh etmekle hemân-dem ol mahbûbun ancak ismini işitmekle 'âşık olup ol tarafa 'azîmetle çâre talebiyle vardığı kibâra niyâz edip akıbet haline merhametten Girid

¹²⁶ Safâyi, a.g.e., 67.

¹²⁷ Safâyi, a.g.e., 400.

¹²⁸ Solmaz, a.g.m., 20.

¹²⁹ Safâyi, a.g.e., 87

ceziresinde Resimo kal'ası yeniçeri kâtibliğinin menşurunu buna alıverirler. Mezbûr bilâ tevakkuf 'azim-i râh-ı maksûd olup cezire-i mezbûreye vardıkda zुकak be-zukak çarşu-be çarşu cüst ü cüdâ pâyân ve her gördüğü mahbûbu kulakdan 'âşık olduğu cevân itikâdıyla çereş geçinerek 'akâbetü'l-emr cezîre-i mezbûrede bin yüz on beş hudûdunda fevt olmuştur.¹³⁰

Aile ile ilgili verilen bilgiler, şairlerin biyografilerini aydınlatacak bazı ipuçları taşımalarından dolayı önem arzederler.¹³¹ Safayi bazen de kaynak belirtmeden şairin akrabalık bağları hakkında bilgilendirmede bulunur. *Fâiz* maddesinde durum şu şekilde aktarılır: *Namı nâmileri 'Abdurrahîm'dir. Mecmâ-ı 'ulemâ-i fühûl olan mahmiyye-i İstânbul'dan zuhûr etmiştir. Sultan Muhammed Hân-ı Rabi' hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında nice zamân nakîbü'l-eşrâf olan Esad-zâde Seyyid Mehmed Sâ'id Efendi'nin birâder-zâdesi ve bu cerîde-i irfâna âsârı sebk edip merreten ba'dehû uhrâ Rumeli kazı'askeri olan 'Ârif Efendi'nin dâmâdıdır.*¹³²

Rûhi, bahsinde, şair arkadaşı ile devrin sadrazamı tarafından haksız yere öldürülüşü ve ölüm tarihini zikreder: *Mevlânâ-yı mezbûru dâhi 'adâvet-i kadîme sebebi ile bin yetmiş iki tarihinde töhmet-i gayr-ı vaki' ile ittihâm edip Beğlikçi-i Divân-ı Hümayun olan Vecdî nam şâ'ir-i ma'mûr ile ma'an mazlûman seyfi-gadr ile şehîd edip da'vâları rûz-ı mahşere kalmıştır. Ol iki nefer-i mecmûa'-i ma'ârifin katline ba'is ü bâdi olan zâlimler dâhi zamân-ı kalilde her biri bir töhmet ile katl olunmuştur.*¹³³

Şairin fiziki özellikleriyle ilgili bilgiler tezkirecilerin en az değindiği konulardan birini teşkil eder.¹³⁴ Buna mukabil bazı tezkirelerde şairlerin fiziksel görünüşleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Dış görünüşleri, güleryüzlülük bedenlerinde bir nakısalığın olup olmadığı ile ilgili malumatlar mevcuttur.¹³⁵ Safayi tezkiresinde de bu yönde bilgi aktarımı vardır. *Fâyık* maddesinde, onun fiziki yapısı ile alakalı bilgilendirmede bulunulmuştur: *Ol serv-i ma'ârifin pay-ı hırâmı leng*

¹³⁰ Safâyi, *a.g.e.*, 367.

¹³¹ Çapan, *a.g.e.*, 114.

¹³² Safâyi, *a.g.e.*, 490.

¹³³ Safâyi, *a.g.e.*, 202.

¹³⁴ Kılıç, *a.g.e.*, 246.

¹³⁵ Solmaz, *a.g.e.*, 342.

olmagla kendi ahvâlini müşîr kazi-askerin birine verdiği kasîdeden bir iki beyt tahrîr olundu.¹³⁶

‘Abdî maddesinde ise hakkında yapılan mezhep dedikodularının tutarsızlığını onun eserlerini şahit göstererek reddeder: *Mezbûr Sarı Abdullah Efendi ol asırda Südci Beşir nam pir ile hem-civâr bulunmagla ekseriyyâ görüşdüğü ecilden bazı kimseler Hamzâvi mezheb olmasına zâhib olmuşlardır. Öyle bir zât-ı kâmil mezheb-i hilâfette bulunmak emr-i ba’iddir. Mezbûrun tarık-i hilâfa gitmeyeceğine tahrirât u tasnîfâtı şâhiddir. Âsârını mütâla edenlerin ma’lûmudur.*¹³⁷

1.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Tezkire müelliflerine birer sanatkâr olduklarının bilincinde olarak yaklaşmak ve meydana getirdikleri eserlere bu yönde bakmak, yaptıkları işin önemiyetini ortaya koyma açısından önemlidir.¹³⁸ Tezkireciler şairlerin sanat ve hünleriyle ilgili bilgi aktarırlar. Bu sayede o çağın sanat anlayışı ile ilgili önemli malumat sunarlar. Aynı şekilde yaşamış oldukları çağın belli başlı sanat ve ilim dallarını tanıtmış olurlar.¹³⁹ Tezkire müellifleri şairlerin sanat gücünün varlığı, nitelik ve niceliği hakkında bilgiler sunar. Sanattaki güç ve yetkinliklerini kendi görüşleri ile değerlendirirler.¹⁴⁰

Safâyi, şairlerin sanatlarını değerlendirirken yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kaynaklardan da faydalanmıştır. Sözlü kaynakların büyük çoğunluğu, müellifin değerlendirmelerinden oluşmaktadır. Toplumda mevcut rivayetler müellifin diğer bir kaynağını teşkil eder. Müellif kimden duyduğunu belirtmese de şairin halk nezdindeki muteberliğini sözlü olarak aktarır. *Hâfiz* maddesinde, durum şöyle belirtilir: ‘*Ale’l-husûs ilm-i edvarda bi-nâzir-i rüzgâr ve nezaket-i âgâze-i hoş-nevası reşk-endâz-ı zem-a zem-i hezâr ve nakşkâr-ı etvâr-ı edvâr-ı terennümü hased-gerde-i ruh-ı revân-ı hâce ve lehçe-i Pakîze-nagâmat-ı huşrâba-yı güş-guyân-ı istima’dır.*¹⁴¹ *Rifâtî* maddesinde de sanatıyla ilgili değerlendirmeleri halk nazarındaki bilgilere dayanarak aktarır: *Asrın şu’ârasından gayet hoş-sohbet ve hub-haslet olup ekser*

¹³⁶ Safâyi, a.g.e., 475.

¹³⁷ Safâyi, a.g.e., 376.

¹³⁸ Solmaz, a.g.e., 12.

¹³⁹ Kılıç, a.g.e., 240.-250.

¹⁴⁰ Solmaz, a.g.e., 356.

¹⁴¹ Safâyi, a.g.e., 154.

*kibâr-ı 'ulemânın mecalis-i fezail-enisleriyle me'nustur. Ma'ârif-i külliyye ve cüziyye tasarrufuna kadir nazm u inşâda mâhir hâsılı nazm u nesri makbîl-ı cumhûr bir şair-i ma'mûrdur.*¹⁴²

Safâyi'nin şairlerin sanatları hakkında aktardıkları bilgi ve değerlendirmelerin büyük bir kısmı kendi görüşleridir. *Tâib* maddesinde, onun sanatını şöyle yorumlar: *Evâ'il-i hâlinde tahsil-i ma'rifet ve tekmîl-i fenn-i kitâbet edip asrın şu'arâ-yı belâgat şî'ârından olmagla hoş-âyende inşâsı ve kabule kabil nazm-ı dil-gâşâsı vardır. Tab'ı gâyet güşade ve eş'ârı kayd-ı tekellüfden âzâde bir merd-i nüktedân ve bir şâ'ir-i bedî'ü'l-beyân olup bin altmış dört tarihinde fevt olmuştur. Tarzî maddesinde de benzer bir durum mevcuttur: Evâ'il-i hâlinde kemâl-i ma'rifetden sonra tarik-i kazâyâ sülûk edip kuza-i kasabatın eşrâfından ve şu'arâ-yı asrdan tarzında ferid ve semtinde vahid sal-hurde ve rüzgâr-dide bir pîr-i tarâkât ve bir rind-i nazîfdir.*¹⁴³ *Fâyık* maddesinde aktardığı bilgiler de yine kendi değerlendirmeleridir: *Asrın şu'arâsından halâvet-i eş'ârı şehd-i fâyık ve letâfet-i güftârı medhe lâyük ve nazm-ı şahid-âsârı şive engiz-i letâfet ve zâde-i tab'ı sihr-kârı hoş-hırâm-ı minassa-i fesâhatdir. Zebâne-i kilik-i suhan-sâzı şem'-i bezm-ârâ-yı 'irfan ve terâne-i andelib-i hame-i muciz-tırazi reh-yâb-ı simah-ı şirin suhanân-ı zamândır.*¹⁴⁴

Kâmi maddesinde, onun sanatını yine sanatsal bir dil kullanarak yorumlar: *Mevlânâ-yı mezbûr envâ-ı 'ulûm ve fezâilden kam-yâb-ı tahsil olmagla asrın bir şair-i bedî'ü'l-beyânıdır ki eş'âr-ı nazikâne vü pak ve güftârı zarifâne vü tabnâkdir. Keşide-i rişte-i nazm eylediği cevâhir-i elfâzı abdâr-ı letâfet ve berçide-i bağzâr-ı nâtıkâsı olan ezhâr-ı güftârı hoş-bûy-ı nezâket bir zât-ı nükteperver-i hünerdir. Fenn-i tarihte dâhi ziyâde mahirdir.*¹⁴⁵ *Kâim* ile ilgili değerlendirmeleri, sanatındaki yenilikçiliği ile ilgilidir: *Asrın şu'arâ-yı tâze-zebânından olup kasâyid-i garrâ ve gazeliyyât-ı taze ma'na inşâd etmiştir.*¹⁴⁶ Benzer bir durum *Muhlîsi* maddesinde de görülmektedir: *Hakkâ ki ol 'âlim-i âli-i mikdâr ve fazıl-ı fazîlet-işhâr şâ'ir-i celilü'shan ve cemîlü'l-beyân meşâhir-i şu'arâdan asrın yegânesi ve dehrin ferzânesi sehâ-*

¹⁴² Safâyi, a.g.e., 253.

¹⁴³ Safâyi, a.g.e., 356.

¹⁴⁴ Safâyi, a.g.e., 475.

¹⁴⁵ Safâyi, a.g.e., 521.

¹⁴⁶ Safâyi, a.g.e., 525.

*güster ve fukarâ-perver bir şâ'ir-i şirin-makal ve Memdûh-ı erbâb-ı fazl u kemâl olup bin toksan tokuz tarihinde fevt olmuştur.*¹⁴⁷

Safâyi, şairlerin büyük bir kısmının sanatlarını birkaç cümleyle değerlendirir. Fazla ayrıntıya girmez. *Riyâzi* maddesinde onun sanatını kısaca özetler: *Mevlânâ-yı mezbûr ol asrın melikü'ş-şu'arâsı ve evc-i ma'ârifin Ferhunde-hümâsı olup gül-deste-bend-i ma'ârif ü 'ulûmu beyândan müstağnî ve şöhrat ü şan ile gûş-ı eflâk-ı pür-sadâ eden şair-i bedî'ü'l-beyândır.*¹⁴⁸

Müellif, bazen eleştirmemekle beraber fazla beğenmediği yada sevmediği şairler hakkında geçiştirmelik bilgiler aktarmıştır. *Sâmi* maddesindeki yorumu da kısa niteliklidir: *Zâde-i tab-ı nadîre-kârı olan eş'ârı her vech ile hüsn ü andan hâli ve istihkâm-ı mânâdan âri değildir.*¹⁴⁹ *Sükkerî* maddesinde de aynı durum mevcuttur: *bu cerîde-i irfâna terceme ve âsârı sebk eden Mezaki Süleyman Efendi nam şa'ir-i mahirin terbiyesiyle kesb-i maârif-i bi-hesab edip kabule karin inşâsı ve gâyet mergûb hatt u imlâsı ve halâvet-i eş'ârı ve letâfet-i güftârı olmagla divân-i sultanî kâtibleri zümresine ilhâk olup bin toksan yedi târihinde fevt olmuştur.*¹⁵⁰ *Kelîm* maddesinde de şairin sanatına kısaca değinir: *Asrın şu'arâ-yı tâze-zebânından olup Pâkize kasâyid-i garrâ ve gazeliyyât-ı tâze-ma'nâ inşâd etmiştir.*¹⁵¹

Safâyi, şairlerin sanatlarını değerlendirirken objektif davranmaya çalışır. Şairin belli bir konudaki maharetini ve üstünlüğünü sanatlı cümlelerle över. *Reşîd* maddesinde gazel ve tarihteki ustalığından söz eder: *Fenn-i inşâda mâhir ve hüsn-i hatta kadir ve zemzemesi eş'âr u âsârı âfâk-gir bir şâ'ir-i mahmîdet-semir olmagla devlet-i aliyye-i Osmaniyye tarafından vekâyi-nüvislik hizmetinde istihdâm olunup güzel esere muvaffak olmuştur. Her vadide yekke-tâz şâ'ir-i mümtâz ve kasîde ve gazelde ve tarihde ser-efrâzdır.*¹⁵² *Zekî* ile ilgili maddede, vezindeki farklı uygulamaları hakkında bilgiler aktarır: *Mevâzin-i müsta'mele ve gayrı-müsta'mele-i eş'arda tasarrufât-ı garîbesi vardır. Asrın şu'arâsındandır. Akîbetü'l-emr ol iksir-i*

¹⁴⁷ Safâyi, a.g.e., 545.

¹⁴⁸ Safâyi, a.g.e., 201.

¹⁴⁹ Safâyi, a.g.e., 278.

¹⁵⁰ Safâyi, a.g.e., 279.

¹⁵¹ Safâyi, a.g.e., 525.

¹⁵² Safâyi, a.g.e., 254.

*kar-ı emel pute-i ecel ile tasmid-i eczâ-yı ruh edip bin yüz yigirmi iki hudûdunda fevt olmuşdur. Fenn-i târihde dâhi hayli şöhreti vardır.*¹⁵³

Şu'ara tezkirelerinde şairlerin kabiliyet ve becerileri, hangi alanda daha başarılı oldukları gibi konular hakkındada bilgi verilmiştir.¹⁵⁴ *Nâyi* maddesinde onun müzik ve ta'lik sanatındaki başarılarına dikkat çekilir: *Hakkâ ki bir şeyh-i bi-riyâ ve bir 'ârif-i şirin edâdır. 'İlm-i edvârde te'lîfe kudreti ve fenn-i musîkide tasnife liyâkâti olup a'lel-husûs envâ'sı hututun dakika-dânı olmagla hatt-ı ta'likde hame-i âhenin-i nây-ı neva-sâz-ı imâd-ı beytü'l-eşrâk-ı cihandır.*¹⁵⁵

Safâyi sanatını beğenmediği şairleri eleştirmekten de uzak durmaz. *Râkım* maddesinde bu duruma rastlamak mümkündür: *Eva 'il-i hâlinde tahûil-i şî'r ü inşâ ve tekmi'l-i tahrîr ü imlâdan sonra asrın şu'arâ-yı şirin-kârından olup lâkin bir mikdâr sevdâ-zedelik el verip mestanreviş ve divâne meniş olmagla eş'ârı dâhi perîşândır. Fil-cümle şivesi ma'nâdan hâli değildir.*¹⁵⁶

Şairlerin değerlendirmeye tutulduğu durumlardan biri de sahanın önde gelen şair ya da şair gruplarıyla mukayese edilmeleridir. Şairler hem yerli hem de dışardaki şairlerle kıyaslanmışlardır.¹⁵⁷ Safâyi de sanat değerlendirmelerinde karşılaştırmaya başvurur, şairin sanatını kendi devrinde ya da önceki dönemlerde yaşamış önemli şairlerle kıyaslar. *Râmi* maddesinde şairi Nergisi ve Veysi ile kıyaslar: *Hakke'l-insâf şâyeste-i izz ü ikbâl olup sebzâr-ı inşâsının rûh-ı Nergisî hayrânı ve gülzâr-ı imlâsının revân-ı Veysî-i andelib sena-hânıdır ve cuybâr-ı nazm-ı abdârı reyan –sâz-ı ravzâ-i safâ ve yera'â-i efâsihü'l-bera'âsı nây-ı ser-bezm-i vefâdır.*¹⁵⁸ *Rahîmi* maddesinde de aynı şekilde onu Nergisive Veysi ile kıyaslar: *Gülşen-i inşâsının rûh-ı Nergisî hayrânı ve revân-ı Veysî andelib-i sena-hânıdır. Asrın her fende mahir olan şâ'ir-i belâgat-şî'ârından eş'ârı Pakîze vü latîf ve güftârı pâk ü nazîf bir zât-ı şerîfidir. Âheng-i kilik-i nağme-serâsı revnâk-ı ser-bezm-i letâfet ve suhân-ı ferâh – fermâsı gonca-i rengin-i bağzâr-ı fesâhat olup âvâze-i necâbet ve ma'rîfet-i zât-ı*

¹⁵³ Safâyi, a.g.e., 267.

¹⁵⁴ Solmaz, a.g.e., 335.

¹⁵⁵ Safâyi, a.g.e., 669-670.

¹⁵⁶ Safâyi, a.g.e., 202.

¹⁵⁷ Solmaz, a.g.e., 521.

¹⁵⁸ Safâyi, a.g.e., 232.

*sütüde-menkâbet-i ile simâh-ı cihan lebriz mal-a-mal olmuş bir bülbül-î bâğ-ı fazl u kemâldir.*¹⁵⁹

Tezkireciler şairlerin şiirdeki maharetlerinin yanı sıra inşâ alanında kudret sahibi olma durumları hakkında da değerlendirmelerde bulunurlar.¹⁶⁰ *Sâmi* maddesinde, inşâ sanatındaki maharetini Nergisi, nesirdeki üstünlüğünü de Veysi ile kıyaslar: *Sâhib-i fazl u irfândan olup bâ-husûs migmâr-ı şî'r ü inşâda kümeyt-i mütallakü'l-inân-ı hâme-i cadü-rakâmı cevelân u deverân etmişdir. Gül-i ravzâ-i nazm-ı ra'nâ ve hadikâ-i Sühân-ı zibâ ve nergis-i çemenzâr-ı eş'ârı belâgat-disârı sürme-dâr-ı letâfet ve ebru-yı şahid-âsârı işve-nümâ-yı tahayyülât-ı nezâket ve çemen-i deste-i şüküfehâ-yı münşe'âtı haşiye-dâr-ı rûh-ı Nergîsi ve şîve-i ebkâr-ı ma'âni mensurâtı reşk-endâz-ı revân-ı Veysî'dir.*¹⁶¹

Şairlerin, devrin tanınan başka şairleriyle mukayese edilmesi onun sanattaki yetkinliğinin tescillenmesi içindir.¹⁶² *Kâmi* maddesinde de şairin sanatını övüp onu Nergisi ve Veysi ile kıyaslar: *Asrın şâ'ir-i sihr-azmâ-yı nâdire-perdazıdır ki bezm-i suhanda ney-hamesi sihr-i sâzdır ve bir hüsrev-i kalem-rev-i nazmdır ki şâh-ı serir-ârâ-yı nâtikâsı arz-ı kevkeb-i suhân etdikte şevket-i kelâm hayret-fermâ-yı ruh-i şâhi ve divân-ı hâkânidir. Fârisi tegazzül etdikte mahsûd-ı zurefâ-yı 'Acem ve 'Arabi tekellümde gıbtâ-i füsahâ-yı 'Arab ve lisan-i Türkî'de reh-güşâ-yı zemin-i semt-i tâze bir serv-âzâdedir ve Fârisi tab'-ı çalâkı kümeyt-i hameye irtikâb-ı nazm edip vadi-i inşâda tek ü tâze etse gerdisi sürme-i çeşm-i Nergîsi vü Veysî'dir.*¹⁶³

Tezkire müellifleri, sanat kabiliyetlerine dair değerlendirmelerde bulunurken o devrin icabı olan Arapça ve Farsça konusundaki vukufiyetlerine de değinirler. Bu iki dili bilmek o devrin şairleri için elzem bir durum teşkil eder.¹⁶⁴ *Resîm* maddesinde Farsça'daki sanatsal üstünlüğünü şair 'Urfî ile kıyaslar: *Asrın şu'arâsından olup lisân-ı Fâriside 'Urfî-i zaman ve sâhib devran olmagla eş'ârı nazikâne ve güftârı üstâdânedir.*¹⁶⁵

¹⁵⁹ Safâyi, a.g.e., 235-236.

¹⁶⁰ Kılıç, a.g.e., 257.

¹⁶¹ Safâyi, a.g.e., 276.

¹⁶² Kılıç, a.g.e., 313.

¹⁶³ Safâyi, a.g.e., 513.

¹⁶⁴ Solmaz, a.g.e., 496.

¹⁶⁵ Safâyi, a.g.e., 240.

‘*Ârif* maddesindeki değerlendirmelerinde onu İsfahan ve Keşmir bölgesindeki şairlerle kıyaslar: *Ol arif-i zamane ve ol fazıl-ı bi-bahanenin evsaf-ı hamidelerinde kümeyt-i hoş-hıram-ı kalem hayal-i mizmar-ı evtarı süturda bu tarz-ı dil-firibane ile tahrik-i ikdam-ı eş’ar eder ki ol ulema-yı yegâne meratib-i kemalatı ihraz ve berahin-i makalatı ibraz eylemiş ve nice telife muvaffak olmuş bir vücud-ı muhteremdir. Hakke’l-insaf ol fazıl-ı bi-nazır ve ol şair-i mahmidet-semirin fezail-i kemalatı zemzemesi afak-gir maarif-i nazm ü inşa-i hoş-tabiri velvele endaz-ı suhan-perdezan-ı Sıfahan ü Keşmir’dir.*¹⁶⁶

1.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Tezkirelerde ana hedef, şairin hayatı olmasından dolayı eserlerine ayrılan kısım biraz daha sönük ve arka planda kalmıştır.¹⁶⁷ Tezkirelerde eser üzerinde yapılan tanıtma ve değerlendirmeler çoğunlukla soyut nitelikli olup kişisel yorumlardan ibarettir. Müellif, eserin hangi şartlar ve edebi kriterlerle değerlendirme yaptığı hakkında bilgi vermez, çoğunlukla kişisel kanaatiyle hareket eder.¹⁶⁸ Safâyi de diğer tezkire yazarları gibi yazılı kaynaklara ulaşamadığı durumlarda sözlü kaynaklardan yararlanmıştı. Müellifin meşhur bir eseri varsa onu zikreder ve halk tarafından nasıl tanındığına dair bilgiler aktarır. ‘*Alî* maddesinde, eserlerinin halk nazarındaki durumuna şöyle değinir: *Dergâh-ı ali müteferrikaları zümresinden olup tahsil-i ma’ârif-i bisyâr etmekle ol asrın şair-i şirinkarlarından makbul-i cumhûr bir şair-i ma’mur olup fenn-i inşaada hod ziyade mahareti olmakla müdevven münşeâtı ve müretteb Divan-ı belâgat ünvanı vardır. ‘Ale’l-husûs aferiniş-i ‘âlemden kendi zamanına gelince Türkî inşâ ile Tevârih yazmışdır. Hakkâ ki eser hûb ve cumhûr beyninde makbul ü mergubdur.*¹⁶⁹

Hasan Efendi maddesinde de zamanında herkesçe tanınan bir eserinin ismini zikreder: *Nice te’lifât ve tahrirâtı vardır. Mecâlis-i Sinan nam telifleri meşhûr-ı cihandır.*¹⁷⁰ *Dâi* maddesinde, eserinin telif sebebi hakkında bilgi verip muhtevası hakkında da önemli açıklamalarda bulunur: *Müddet-i aşkı bin gün ve ol eyyâm sûz u*

¹⁶⁶ Safâyi, a.g.e., 406.

¹⁶⁷ İsen, a.g.e., 114.

¹⁶⁸ Pervin Çapan, “18.Y.Y. Tezkirelerinde Örneklenen Muamma ve Lügazlar”, *Osmanlı Araştırmalar Dergisi*, XXVI, İstanbul, 2005, 207.

¹⁶⁹ Safâyi, a.g.e., 66.

¹⁷⁰ Safâyi, a.g.e., 152.

güdazda ol mahbûb-ı gehvare-i izz ü nazın cemâl-i cemilin müşahede eyledikçe muttasıl hayrân u giryân iken bi-emri Hüdü ol meh-pâre-i hurşid-ruhsârın hilâl-i İclâl-i cemâli karin-i zeval mevt olmagla bu bin günün içinde ma-beynlerinde vakı' olan nâz u niyaz ve hâlât-ı aşk u keyfîyyet-i muhabbet ü hakikati bin beyt olmak üzere Nevhatü'l-Uşşak nam bir kitab-ı müstetâb nazm edip ziyâde nukûd-ı ma'ârif harc ve gürûh-ı uşşâka nice pend ü nesayih derc edip aşk-ı mecâzı hakikate erişdiren âşık-ı sâdik zümresinden olmuştur.¹⁷¹ Rızâ maddesinde, eserinin halk arasında hangi isimle tanındığına dair bilgilendirmelerde bulunur: Hatta bin tarihinden elli hudûduna gelince zamanında vakı' olan şu'âra-yı ma'ârif-nişânın eş'âr u âsârların tezkire tarikiyle bir encümene cem' ü telfik ü tahrîr edip hâlâ miyan-ı nasda Seyyid Rıza Tezkiresi denmekle meşhurdur.¹⁷²

'Abdî maddesinde, hem şairin bildiği eserlerini hem de halk arasında meşhur olan bir eserini zikreder: Cümle-i âsârından zaman-ı saltanat-ı Sultan Muhammed Han-ı Rabi'de vakı' olan vekâyî'i edâ-i şirin ve tabirât-ı dil-nîşin ile tahrîr edip tarzı hub ve inşâsı mergûb müdevven Tevârih telif etmiştir. Beyne'n-nas Nişancı Ali Paşa Tarihi deyü meşhurdur. Manzuru olanların malumudur ve dahi Divan-ı 'Urfî'nin kasâyid-i Şeyh Attar'ın Pend-name'sini Ka'b bin Züheyr'in Kaside-i Lamiyye'sini Türki ibaret ile şerh etmiştir. Müretteb Divan-ı belâgat ünvanı vardır.¹⁷³

Fâmi maddesinde de sanatkârın çokça bilinen bir eserinden bahseder: Cümle-i âsârından Kitab-ı Ferâiz'i üç bin beyt ile terceme ve nazm etmekle Nazım-ı Ferâiz deyü meşhur-ı cihan olmuştur.¹⁷⁴ Vecihî'nin halk arasında bilinen bir eseri zikredilir: Asrın şu'arâsından olmagla âsârından Sultan Murad Han-ı Râbi' zamanında vakı' Bağdat fethinden bin altmış yedi tarihine gelince Tevârih-i Âli Osman tahrir eylediği meşhûr-ı cihandır. Tertib-i Divan edip bin yetmiş tarihinde fevt olmagla bu tarih nazm olunmuştur.¹⁷⁵

Hemdemî maddesinde, şairin halk nezdinde muteber sayılan eserlerini kaynak göstererek hakkında önemli bilgiler aktarır: Hübût-ı Âdemden fevti tarihine gelince Tevârih cem' edip müdevven tarih tahrîr etmiştir. Beyne'n-nas makbul tarihidir.

¹⁷¹ Safâyi, a.g.e., 186.

¹⁷² Safâyi, a.g.e., 204.

¹⁷³ Safâyi, a.g.e., 400-401.

¹⁷⁴ Safâyi, a.g.e., 460.

¹⁷⁵ Safâyi, a.g.e., 695.

*Bundan ma'âda Tevârih-i Âli Osman nazm edip Sultan Muhammed Han-ı Rabi' hazretlerinin zaman-ı saltanatlarına gelince Fihrist-i Şâhan ismiyle mevsum telif-i latif ile güzel âsâra muvaffak olup pâdişâh-ı Cem-cah Sultan Muhammed hazretlerine verip azim ihsân u in'âm u ihsâna mazhar olup bin altmış sekiz tarihinde fevt olmuştur.*¹⁷⁶

Tezkire müellifleri, şairlerin eserleri hakkında malumat verirken telif mi, tercüme mi olduğu, özel ad ve niteliklerini belirtir. Bazısının konusunu, muhtevasını, isimlerini tek tek sıralar. Önemli bulmadıkları eserlerin adını bile yazmayı gerekli görmez.¹⁷⁷ Safâyi, şairlerin yazmış olduğu eserlerin telif mi yoksa tercüme mi olduğu hakkında detaylı bilgiler nakleder. 'Abdî maddesinde, eserleri hakkında bilgiler sunup Cevrî'nin bir takrizle eserlerini beğendiğini belirtir: *Ol bülbül-i bâğ-ı me'ani ve ol tuti-i bebgâyı suhandâni ma'arif-i kemâl ile ma'mûr ve telifât ü tasnifât ile meşhur olup cümle-i âsârından Menâkıb-ı Evliyâ'yı cem' ü tahrîr edip ve dâhi Nasihatü'l-Mülûk ve Semeretü'l-Fuâd ve Dürre ve Cevhere nam kitablari ve dahi Meslek-i Uşşak ismiyle mevsum manzum risale-i mutebere tahririne muvaffak olmuştur ve dahi hazreti şeyhin Fûsus nam kitab-ı müstetâbına şerh yazmıştır. Ale'l-husûs Mesnevi-i Şerifi şerh ve nice ma'âni-i latife derç etmiştir. Ol asrın şuarasından ve ol devrin füsahasından Cevri-i suhanver ol telif-i latifi medh edip itmamına takriz-gune tarih nazm etmekle bu mahalle yazılmak münasib görüldü.*¹⁷⁸ Âsım maddesinde de Kâf-zâde Fâizî'ye ait bir eseri zeyl ettiğinden söz eder: *Asrın ma'ârif-i ilmiyye ile meşhur olan şu'ârasından olup Kaf-zâde Fâizi merhumun Zübdetü'l-Eş'ar nam tezkiyesini tezyil eyleyip Zeylü'z-Zübde ismiyle meşhurdur. Müretteb Divan'ı vardır.*¹⁷⁹

Fazlî maddesinde, telif ve tercüme etmiş olduğu eserler hakkında ayrıntılı bilgiler aktarır: *Ba'dehu bazı hussad ilkasıyla Kıbrıs ceziresine nefy olunmağla evkâtını te'lifât ü tasnifâta sarf edip 'ulum-ı 'arabiyyede çok telifi vardır. Cümle-i telifâtından Telvih ü Tavzih ve Mutavvel ü Muhtasara ve Sadrü'd-din-i Konevi'nin Fatihâ-ı Şerif tabirine ve Şerh-i Fusûs'a müstakil tahrirâtı vardır. Hatta evahir-i ömründe fenn-i kâfda meşhur-ı cihan olan Celdegi nam kitaba mufassal şerh tahrir*

¹⁷⁶ Safâyi, a.g.e., 713-714.

¹⁷⁷ Solmaz, a.g.e., 531.

¹⁷⁸ Safâyi, a.g.e., 374.

¹⁷⁹ Safâyi, a.g.e., 389.

etmiştir.¹⁸⁰ *Ferdî* maddesinde, etkin olduğu alanlarda yazmış olduğu eserler konu edilirkaynak olarak eserin isminide belirtir: *Maarife dair bazı ihtira'ı ve fenn-i tarih ve lügazde ziyade nam u şanı vardır. Cümle-i asarından Şad-name bin beyt mikdarı bir manzumesi ve dahi Esmâ-i Bilad ismiyle müsemma manzum bir telifi vardır.*¹⁸¹

Murtezâ ile ilgili kısımda, telif etmiş olduğu eserler hakkında ayrıntılı bilgiler sunup, eserlerinin kimden tercüme edildiği hakkında da açıklamalar yapar: *Asrın şu'âra-yı bedüü'l-beyanından müretteb Divan-ı belâgat ünvanı vardır. Ma'ârif-i bisyar ile ma'ruf ve fezâil-i bi-şûmar ile mevsûf bir fazıl-ı cihan ve bir kâmil-i devran olmağla tahrîrât ve te'lifâtının nihâyeti yokdur. Cümle-i âsârından hubût-ı Âdem'den tahrir-i kitaba gelince müdevven Tevarih tahrir etmiştir. Ve dahi Şevahid-i Muğni'l-Lebib nam iki cild telif-i hasu'l-hasa muvaffak olmuştur ki her cildi kamus mikdarı vardır. Ve dahi Tezkiretü'l-Evliya ismiyle müsemmen bir latif telif-i şerife muvaffaktır. Vadi-i inşada kemal-i kudreti ve nihayet mahareti olup bin yüz otuz üç hududunda fevt olmuştur. Bundan akdem Veysi-i nam kamilin çekide-i kilk-i Güherpaş-ı mu'ciz-asarı olan Siyer-i Şerif-i Celilü'l-Kadri melikü's-şuara-yı asr olan Nabi-i şirin-beyan bezl-i ma'ârif edip zeyl etmekle ol siyer-i şerifi şair-i mezbur dahi tezyîl ve tahrîrine Güher-nişârı dikkat ile bezl-i makdur bir telif-i latif-i has'ül-hasa muvaffak olduğu meşhûr-ı cihandır.*¹⁸²

Nâlî maddesinde şairin eserleri hakkında bilgilendirmelerde bulunur: *Asrın şu'ârâsından olmağla müretteb Divan-ı belâgat ünvanı vardır. Ma'ârif-i cüz'iyeye ve külliyyede mâhir ve şi'r ü inşada akranı nâdirdir. Cümle-i asarından Tuhfetü'l-Emsâl nâmıyla bir telif-i latîfi vardır ve dahi Miftâh-ı Heft-Kan ismi ile müsemmâ manzum bir te'lifî vardır ve dahi Menâsik-i Hacc risâlesini nazm edip bir eser-i celileye muvaffak olmuştur.*¹⁸³

Safâyi, Tezkiresi'ne almış olduğu bazı şairlerle bire bir görüşmüş ve eserleri hakkında bilgiler aktarmıştır. *Sâida* maddesinde kendisiyle aynı mecliste bulunduğunu belirtir. Aynı maddenin devamında şair *Nâbi*'nin de kendisiyle görüştüğünü, zikrettiği bir eserini mezkûr şahsa gösterdiğini belirtir: *Ol vücud-ı muhteremin müdevven Fârisi eş'arı vardır. Bu fakir cami'ü'l-huruf kirâren ve*

¹⁸⁰ Safâyi, a.g.e., 464.

¹⁸¹ Safâyi, a.g.e., 481.

¹⁸² Safâyi, a.g.e., 557.

¹⁸³ Safâyi, a.g.e., 591.

*mirâren meclis-i şerifleriyle şeref-yâb ve dest-i mübareklerin takbil edip, ayrılmaz dilinden huruf mefhumunca lisân-ı düirer-barlarında lüknet var idi.*¹⁸⁴ *Nâbi'nin o şairle görüşmesini ise şöyle aktarır: Üstad-ı zaman Nabi-i şirin-zaban Zeyl-i Siyer-i Şerifin Uhud gazasını tahrir ederken Şeyh Saida-yı Nakşibendi İstanbul'a gelip görüşdükdde tahriratımız manzurunuz olsun deyü gösterdikde ol meclisde mahalle münasib bu kıta-i latifi nazm edip teberrüken bu mahalle tahrir etdik deyü işaret etmekle ol mahalle irad etmişdir.*¹⁸⁵

*Nâyi maddesinde, yazmış olduğu eser ve muhtevası hakkında bilgiler aktarır: Cümle-i âsârından Peygamberân-ı âli-şân-ı salavatu'llahu aleyhim ecma'in hazerâtının mu'cizât-ı bahirâtü'l-berekatlarını cem'ü tedvin ü nazm edip rişte-i tahrir keşide kıldığı Ravzatü'l-İcaz nam kitab-ı müstetab rakam-zede-i kilik-i ihtira'ı olduğu subh-ı sadık gibi Ruşen u hüveydâdır.*¹⁸⁶

Şairlerin eserlerinden bahsederken bazen de sadece eser ismini zikredip fazla teferruata dalmaz. *Zihnî* maddesinde, yaklaşım bu şekildedir: *Hattâ bin târihinden fevti târihine gelince gelip geçen u'lemâ ve meşâyihî vefâyât nâmıyla bir yere cem'u tahrîr eylemişdir.*¹⁸⁷ Bir kısım şairlerin de sadece divan sahibi olduklarını zikreder. *Zihnî* maddesinde şairin divan sahibi olduğu aynı zamanda eserlerinin yeterli rağbet görmediğine değinir: *Sahib-i Divan'dır. Bin yüz senesinde ravza-i memalik-i İslamiyye'ye vezide olan tünd-bad-ı feteratda gül-berg-i vücudu hazan-reside-i fena olup külliyyatı dahi zayı' olmagın eş'arı şuyı' bulmamışdır.*¹⁸⁸ *Rezmî* maddesinde de sadece divan sahibi olduğunu zikreder: *Ahsen-i ahlâkla meşhûr-ı âfâk olup müretteb ü müdevven Divan-ı belâgat ünvanı vardır.*¹⁸⁹ Safâyi ayrıca doksan kadar şairin bir kısmının birden fazla olmak üzere divan sahibi olduklarına değinmiştir.¹⁹⁰

2. SÂLİM, TEZKİRETÜ'Ş-ŞU'ARÂ

Sâlim Tezkiresi, müellifin doğum tarihi olan 1687 tarihinden başlayarak 1722 senesine kadar yaşamış olan 419 şairden bahseden, dönemin en önemli

¹⁸⁴ Safâyi, a.g.e., 274.

¹⁸⁵ Safâyi, a.g.e., 275.

¹⁸⁶ Safâyi, a.g.e., 670.

¹⁸⁷ Safâyi, a.g.e., 199.

¹⁸⁸ Safâyi, a.g.e., 198

¹⁸⁹ Safâyi, a.g.e., 200.

¹⁹⁰ Safâyi, a.g.e., 25-35.

tezkirelerinden biridir.¹⁹¹ Yaklaşık 34 yıllık bir dönemi kapsayan tezkire, 1722 senesinde dönemin sadrazamı olan, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur.¹⁹²

Sâlim, eserini iki bölüme ayırmış, ilk bölümü padişahlara övgüye, ikinci kısmını da şairlere ayırmıştır. Kendinden önceki tezkirelerde olduğu gibi Sâlim de, eserini alfabetik sıraya göre düzenlemiştir. Ayrıca Safâyi Tezkiresi'nde olduğu gibi devrin önde gelen ilim adamlarına birer takriz yazdırmıştır. Sâlim, ayrıca aynı harften olan şairleri ölüm tarihlerine göre sıralayarak, tezkire geleneğinde bir ilki başlatmıştır.¹⁹³ Salim, Tezkiresini yazarken, büyük ölçüde Şeyhi Mehmed Efendi'nin Vekayü'l-Füzala'sından yararlanmıştır. Yüzyıllık bir dönemi ihtiva edip sağlam kaynaklara dayalı, ikibinden fazla şairin hayatını konu edinen ve günümüze kadar ulaşan bu eserden istifade etmesi, tezkiresinin sağlamlığını göstermesi açısından önemlidir.¹⁹⁴ Sâlim, çağdaşı Safâyi Efendi'nin tezkiresinden yararlanmıştır. İlmiye sınıfından olmadığı için eserinde, Safâyi Efendi'yi sık sık eleştirmiştir. Tezkiresini yazarken Safâyi'den faydalandığını da itiraf etmiştir. Sâlim, tezkiresine aldığı şairlerin sanatları hakkında tutarlı yorumlarda bulunmuş ancak ilmiye sınıfına mensup olmasından dolayı meslektaşları hakkında daha çok malumat sunmuştur.¹⁹⁵

Sâlim Tezkiresi, özenle yazılmış, gerek dönemin sanat anlayışı hakkında bilgi vermesi, gerekse eserine aldığı şairleri edebi kişilik açısından değerlendirmesi onun tezkiresini önemli kılan hususların başında gelmektedir.¹⁹⁶ Sade dil kullandığı için sık sık eleştirdiği Safâyi'ye karşın kendi tezkiresinin dili oldukça ağırdır. Bu da birçok değerli bilginin gereksiz söz sanatları arasında kaybolmasına neden olmuştur. Bütün bunlara karşın Sâlim Tezkiresi yine de yazıldığı dönemin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁷ Eserine aldığı şairler hakkında oldukça detaylı malumat vermiş, ailesi, doğduğu yer, yaptığı meslek, sosyal hayatları, başlarından geçen hadiseler ve latifelerine kadar yer vermiştir. Özellikle ilmiye

¹⁹¹ Banarlı, *a.g.e.*, 789.

¹⁹² Haluk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şu'ara Tezkireleri*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1988, 137.

¹⁹³ Mustafa İsen, *Tezkireden Biyografiye*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010, 83.

¹⁹⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniyye ve Zeyilleri*, Vekâyi'ül-Füzalâ, (Çev; Abdulkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, 1-3.

¹⁹⁵ İpekten, *a.g.e.*, 139.

¹⁹⁶ Banarlı, *a.g.e.*, 789.

¹⁹⁷ İsen, *Şair Tezkireleri*, 110.

sınıfına mensup şairlerin hayatları hakkında detaylara inmiş ve onları aşırı bir şekilde övmüştür.¹⁹⁸

Çok sayıda yazma nüshası bulunan Sâlim Tezkiresi, Adnan İnce tarafından yüksek lisans tezi olarak basılmıştır. Tezkire, müellif hattı esas alınarak, aynı yazar tarafından 2005 yılında genişletilerek kitap olarak tekrar basılmıştır.¹⁹⁹

2.1. YAZILI KAYNAKLAR

Sâlim Tezkiresi XVIII. yüzyıl tezkireleri içerisinde şairler hakkında en fazla malumatın olduğu eserdir. Müellif, şairlerin ailesi, mesleği ve sosyal hayatı hakkında oldukça geniş bilgiler nakletmiştir. Ölüm tarihlerini takvime dayalı olarak vermeye çalışır. Birçok şairin eserine ulaşan Sâlim, onları incelemiş ve isabetli yorumlarda bulunmuştur. Hem önceki dönem tezkireleri, hem de XVIII. yüzyıl tezkirelerinde olduğu gibi Sâlim Tezkiresi'nde de sözlü kaynaklar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bununla beraber Sâlim, yazılı kaynak olarak Şeyhi Mehmed Efendi'nin Vekâyiü'l-Fuzala isimli eseri ile Safâyi Tezkiresi'nden geniş bir şekilde faydalanmıştır.

Şairlerin doğum ve vefat tarihleri, önemli makamlara gelişleri ve mektuplaşmalar müellifin yararlandığı diğer önemli kaynaklardır. Safâyi'de olduğu gibi Sâlim'de kaynak olarak şairlerin kendi eserlerinden yararlanmış, bununla birlikte başka müelliflerin eserlerinden de aktarımlar yapmıştır.

2.1.1. Şairlerin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Aynı dönem, ya da daha önce yazılmış tezkireler, şairlerin doğum veya ölüm tarihleri hakkında yazılan kıtalar ile medfun oldukları yerler, müllifin yazılı kaynaklarını oluşturmuştur. Sâlim, Tezkiresi'nin ilk bölümünü padişahlara ayırmış, onlar hakkında verdiği bilgilerde oldukça titiz davranmıştır. *Sultan Mustafa* maddesinde saltanatı ve yaşı hakkında bilgi aktarırken yararlandığı kaynak, Tarih-i Emir Buhari'dir: *Güzârişince bin yüz on beş Recebinin yigirminci sebt günü kabil-i asrda rihlet ve mülk-i eymen-i adne azimet buyurdular. Müddet-i saltanatları sekiz sene ve tokuz ay ve on üç gün olup müddet-i ömr-i azizleri kırk sene ve tokuz ay ve on*

¹⁹⁸ İpekten, *a.g.e.*, 138.

¹⁹⁹ Hüseyin Güfta, "Mirzâ-zâde Sâlim", *DİA*, XXXVI, İstanbul, 2009, 46-47.

*bir gündür deyü asrımızda cem' olunan Tarih-i Şeyh Emir Buhari'de mesturdur.*²⁰⁰ Zihni maddesinde kendi bilgisi yanında, Safâyi'nin de naklettiği bilgiyi aktarmıştır: *Bu güftar-ı ber-cesteleri nevâ-yı âgâzede beste olan ilahiyatındandır fe-emmâ Safâyi, tezkiresinde ilah-i mezburur Berberzâde'nin olmak üzere tıraş eylediğinden anlara 'azv eylemiş. El- 'ilmü 'indallah.*²⁰¹

*Vâsıf maddesinde, hem Emir Buhari tarihinden, hem de Safayi Tezkiresi'den istifade etmiştir: Emir Buhari şeyh-i sahib-i tarih vefâyâtında bunların ruz-name-i halini böyle tahrir eylemiş kim mütercem-i mezkûrun namı Hüseyin ve diyar-ı Kostantiniyye'den nümâyan eş'ara pür-iktidar bir merd-i rüzgâr olup sene bin yüz dört hilalinde eylemiş ola fe-emma Safâyi, tezkiresinde namı İsmail olup on sekiz yaşında bir cevan iken fevt olup eş'arı intikalinden sonra şöhret buldu deyü sebt ü tastir eylemiş.*²⁰²

Sâlim ve Safâyi tezkirelerinde aralarında ciddi farklar bulunmakla beraber verilen bilgilerin genel özellikleri birbirleriyle paralellik arz etmektedir. Ancak Sâlim Tezkiresindeki en büyük farklılıklardan birisi şairlerin doğum tarihleri hakkında da malumat vermesidir.²⁰³ 'Âtıf maddesinde, Şehzade Mehmed'in doğum tarihi hakkında bilgi nakleder: *Padişah-ı İslam Halledellahu ilâ yevmi'l-kıyâm hazretlerinin saadetli sultan Mehemed hazretleri bin yüz yigirmi beş tarihinde gevhare-i vücudu teşrif buyurdıklarında lisan-ı hümayundan olmak üzere mısra*

*Müjdeler dünyâya şeh-zâdem Mehemed'dir gelen*²⁰⁴

Nazmî maddesinde hem doğum tarihi hakkında, hem kısaca yaptığı görevler ve görev yerleri gibi hem de vefatı ile ilgili bilgiler nakleder: O pir-i velayet-semirin âlem-i şuhuda teşrifleri bin otuz iki tarihinde olup mertebe-i sinn-i temyize reşide olduklarından sonra nihrir-i ulema-yı zaman Fazıl Süleyman Efendi'den tahsil-i ulum-ı firavan edip ba'dehü meşayih-i Halvetiyyenin nuru'l-ayn-ı cumhuru şeyhü'ş-şuyuh Abdü'l-ahad Nuri'den tenvir-i dide-i kalb-i agâh ve tahsil-i malezime-i tarikat-ı hidayet- penah eyleyip ahz-ı yed-i inabet ve tekmil-i esma-i âliyye ve nice zaman

²⁰⁰ Sâlim, a.g.e., 159.

²⁰¹ Sâlim, a.g.e., 310.

²⁰² Sâlim, a.g.e., 690.

²⁰³ Hava Yeşilyurt, *Sâlim ve Safâyi Tezkirelerindeki Biyografik Bilgilerin Karşılaştırılması*, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2015, 569.

²⁰⁴ Sâlim, a.g.e., 487.

*hidmetten sonra bin altmış beş hilalinde medine-i Kostantiniyye'de Yavaşça Mehmed Ağa Zaviyesinde seccâde-nişin-i irşad ve camiinde va'z u nasihât-i ibad eyleyip ba'dehü bin yüz beş tarihinde yine medine-i Kostantiniyye'de vakı' Valide Sultan aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğuran cami-i şerifi va'ziyyesi kenkendülere tevcih buyrulup bu hal üzre evkat-güzar iken bin yüz on iki şevvalinin yigirmi dördüncü ehad günü rahmet-i Rahman'a şitaban ve azim-i dâr-i cinan oldular.²⁰⁵ Ahmed Yahya maddesinde, ölümü ile ilgili bir tarih kıtasına yer vermiştir: *Ol hanedanın şeref-yâbı intisabı olan Aziz Çelebi nam kimesne merhum u mebrûrun intikallerine bu güne tarih eylemiş idi.**

Çıkdı bir harif-i gayb-i dedi târihin anın

Göre menzilgehini 'arşda Ahmed Yahya²⁰⁶

Mesleğe başlama, yeni fethedilen yerler, ya da padişahların cülüs törenleri gibi durumlar, tezkire müelliflerinin üzerinde önemle durdukları konuların başında gelir. Bu gibi durumlar için düşürülen tarih kıtaları tezkire müelliflerinin dikkatini çekmiş ve eserlerinde bu yazılı kaynaklardan faydalanmışlardır. Sâlim, tezkiresinde *Hamdi-i Diger* maddesinde, Soda'nın fethi ile ilgili düşürülen bir tarih kıtasını aktarmıştır: *Ve bin yedi yüz yigirmi yedide vakı' olan fütühât-ı celileden Soda adasının fethine bu tarih-i pâk demişlerdir.*

Âb-ı seyfi feth ile reyyân-ı pak oldu Soda²⁰⁷

Sâbit maddesinde, Sultan İkinci Mustafa'nın tahta gelişi ile ilgili düşürdüğü bir tarih kıtasına yer vermiştir: *Ve ol zât-ı emcedin tevârih-i ser-âmedlerinden bin yüz altı tarihinde vakı' cülüs-ı Sultan Mustafa Hân-ı Sâni'ye bu tarih-i bi-bedelleri çekide-i kilik-i iftihar olmağa mahaldir.²⁰⁸*

Tezkirecilerin üzerinde önemle durdukları noktalardan biri de şairlerin medfun oldukları mekân hakkında bilgi vermektir. Şairlerin mezarlarının bulunduğu kabristan ismi gibi detaylı bilgiler aktarırlar. *İbrahim Gülşeni* maddesinde, medfun olduğu şehir ve mezarlık ismi hakkında bilgi nakleder, ayrıca vefatı ile ilgili düşürülen tarih kıtalarına da yer verir: *Şehr-i Edirne'de Uzunkaldırım ta'bir olunan*

²⁰⁵ Sâlim, *a.g.e.*, 668.

²⁰⁶ Sâlim, *a.g.e.*, 190.

²⁰⁷ Sâlim, *a.g.e.*, 297.

²⁰⁸ Sâlim, *a.g.e.*, 265.

mezaristanda medfundur. Vefatına şu'arâ-yı zaman tarih-guyân olup hatta bu cerideye kâf harfinde evsâf-ı celileleri keşide-i silk-i tahrir olan mütercem-i mezkûrun mahdum-ı necâbet mersumları Kâmi-mahlas nâdire-i zaman mecmu'a-i devran Mehmed Efendi dahi intikallerine bu tarih-i mu'amma-güneyi sebt ü tahrir eylemişlerdir.²⁰⁹

Hâlis ile ilgili maddede vefat ettiği ve medfun olduğu yer hakkında bilgi aktarır: *Paşmakçı-zâde Efendi merhumdan hâmise ile Sultan Ahmed'e gelip yigirmi bir muharreminde Medine-i Münevvere kadısı olup sene-i merkume Rebiü'l-ahirin içinde intikal eyleyip Medine-i Münevvere'de medfundur.*²¹⁰ Nesib-i Diger maddesinde de benzer bir aktarım söz konusudur: *Bin yüz yigirmi üç tarihinde medine-i Kostantiniyye'de Yenikapu Mevlevi-hânesinde şeyh olup bin yüz yigirmi altı muharreminde intikal eyledi. Hâlâ o tekyede medfundur*²¹¹.

2.1.2 Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Sâlim, Tezkirsini yazarken şairlerin hayatları hakkında olduğu gibi, sanatları Hakkında da yararlandığı kaynaklar genelde sözlüdür. Bununla birlikte önemli ölçüde yazılı kaynaklardan da istifade etmiştir. Müellifin yararlandığı en önemli yazılı kaynak, şairin kendi eserleridir. Bunun dışında mektuplaşma, başka şairlerin eserlerinden istifade, şairlerle ilgili kişisel sanat değerlendirmeleri ve başka müelliflerle kıyaslandırma gibi kaynaklardan da istifade ettiği olmuştur.

Ânî Kadın maddesinde, önceki dönem şairelerinden Zeyneb'le yaptığı kıyaslamada yararlandığı yazılı kaynak, Hasan Çelebi'nin tezkiresidir: *Böyle bir zen-i merdâne nesc yerine nesh û ta'lik ve gazl yerine tegazzül-i şâ'irâne eyleye hayli erlik ve bi-muhaba serverlik degil midir? Böye bir zen-i merd-nûmunun 'âlem-i dünyada tuhfe-i rahm-i dahmetü'l-ma'arif olan Yürü er oğlu erim dese layık ve uhdesinden ahbabının nigerân oldukları ma'arif hakkında mevrûsumdur. Deyü da'va etse s3adıkdır. Egerçi eva'ilde güzerân eyleyen şa'ire Zeyneb dedikleri yadigârin Hasan Çelebi Tezkiresi'nde beyt:*

Zeyneb ko meyl-i zînet-i dünyâya zen gibi

²⁰⁹ Sâlim, *a.g.e.*, 205.

²¹⁰ Sâlim, *a.g.e.*, 299.

²¹¹ Sâlim, *a.g.e.*, 664.

*Merdânevâr sâde dil ol terk-i zîver et*²¹²

Sâlim, *Râzi* maddesinde, sanatı ile ilgili verdiği bilgilerde yararlandığı kaynak şairin kendi eseridir: *Mütercem-i mezkûr olan zat-ı ma'murun tarih semtinde dahi kilik-i nâdire-sencanları müşârun bi'l-benân olup kalem-i irfânlarından nice tarih-i râ'nâ çekide olmuştur. Ez cümle merhum û mağfur ed-daricü ilâ rahmeti Rabbihi'l-ğafur meşayih-i kiramın bülend-i pü rüşen-zamir Nakşi Efendi'nin bir tarih-i vâlâları meşhur-ı cihan dil pesendi cümle-i hünerverandır.*²¹³

Sâlim, şairlerin sanatları hakkında özgün değerlendirmelerde bulunmuş, şairin kendi şiirlerini kaynak göstererek görüşlerini temellendirmiştir. '*Abdi Paşa* maddesinde, sanatının çevresince çok tutulduğunu, kağıda aktarıldığını, birkaç beyitle örneklendirerek zikreder: *Kendilerinden ba'zı hoş-âyende güftâr sadır oldukça zurafâ gürûhuna izhar buyururlar idi. Li-ecli zâlik asitane-i sa'adetlerinde mezamin û marife dair olan varak-pare elden ele gezip kemâl rağbet olunmakta idi. El-hasıl sohbet-i pâk zihn-i çalâk ma'muru'z-zât bir vezir-i sıfat huçeste idi. Bu birkaç beyt-i dil-ârâ vezir-i muhteremin zâde-i tab'ı şerifleri olan ebyat-ı râ'nâlarındanıdır.*²¹⁴

Nâyî Osman Dede maddesinde şairin kendisine yolladığı eserini kaynak göstererek sanatı ve üretkenliği hakkında aktarımda bulunmuştur: *Sa'ir irfân ve zümre-i meşayih-i tarikât-ı merkumeye lazım ve mühim olan ma'arif-i firavânından ma'ada hasseten ilm-i musikide irfân-ı vâlâsı ve hem zebân-ı esrâr-ı bi-pâyân olan neyde yed-i tûlâsı olup bir kerre gûş-zedi olan kâr-ı sa'bu'l-menal ve nakş-ı sanat-ı mâl-â-mâl ve nağme-i hayal ender hayali mersum-ı sahife-i bal eyleyip mürur-ı zamanla nisyan eylemek 'adimü'l-ihtimalidi. Cümle ma'arifinden ma'ada fenn-i musikide muhayyer-i ukul bir bir ma'rifet-i vâlâya dest –resi vusûl olmuş idi kim bir kar ya da bir nakş bir kerre istimala kendi için bi-rummetihi çıkarmak mümkün idi. Binaen aleyh geh kelimât-ı huruf kitâbet eder gibi nağme vû savtı kitâbet ederdi. Zir û bemm ve tiz û pes şive vû âvâze-i mahsus üzre bir hecâ-i mahsus ile yazıp bir veçhile zapt ederdi kim rakam-keşidesi olan kağıdı önüne koyup ol kârı ve besteyi bi-nâgâmatiha min gayri ziyâdetin ve lâ-noksan okurdu. Bu emr hod bu fenne kemâl*

²¹² Sâlim, *a.g.e.*, 231.

²¹³ Sâlim, *a.g.e.*, 326.

²¹⁴ Sâlim, *a.g.e.*, 498.

*ittıla'ı olan erbab-ı irfâna âyândır ki be gayet asir ve bu vech ile erbâb-ı kemâlden bir kâmil bulunmak gâyetü'l-gâye nadirdir. Bu güftâr mütercem-i mezkûrun cümle-i âsârlarındandır ki bu mecelle-i celileye sebt û tastir için firistâde-i 'abd-i fakîr eylemişlerdir.*²¹⁵

Tezkireler yazıldığı dönemde salt biyografik öğeler içermeyip, yazdıkları dönemin sanat anlayışı hakkında önemli ipuçları veren eserlerdir. Günümüzdeki gibi bir eleştiri sözkonusu olmasa bile kendi dönemlerinin eleştirilerini anlama açısından önemli bilgiler ihtiva ederler.²¹⁶ Sâlim'de Çağdaş Safâyi gibi, sanatını beğenmediği şairleri eleştirmekten geri durmamıştır. *Nahvî* maddesinde, sanat tarzıyla ilgili acımasız bir eleştiri söz konusudur: *Mütercim-i nâ-sâz bu âlem-i mecazda zu'munca bir mikdâr tahsil-i fehme iktidar ve âlem-i hakikâde: Mazmununa mâ-sadak bi-âr olduğundan taife-i nühata nisbet olunmaktan kendi kendine bir ta'ayyün ihtiyâr edip güftâr-ı nâdir ber-â-beri etvâr-ı huşunet perveri kâbil-i tamir olmayan Etrak-ı bi-idrâkın perişan ta'birlerinden pür-kabâhat-i nâ-fehmi rüzgâr idi. Kibâr-ı enamın meclis-i lâzimü'l-ihtiramlarına padaşları olan zümre-i erbâb-ı hezeyandan Şikâri û Mekkâri gibi her bâr ve sıklat ve gâh bi-ma'nâ beytler ve gâh Geyik Destanı gibi kasidelerle zahmet vermekte idi. Bu iki hezeyân cümle-i utrûfe-i zebanındandır.*²¹⁷

Nâil-i Antakizâde maddesinde, şiirlerinin ve sanatının tertipten uzak olduğuna vurgu yapar: *Katı çok âsarı ve kasaid û gazeliyyattan nice güftârı vardır. Hatta ba'zı ahbabla divanın tertib etmeğe şuru' etmiş idik. Kemal-i edep ve hazm-ı nefsinden nâşi benim divan olmağa seza ne eş'arım var. Deyü minnet û reca edip sâde mecmu'alarda kitabet olunması isti'da ve bi-gayi tertib hal-i perişân-ı gibi tahrir etmeğe iktifa etmiş idi.*²¹⁸

Tezkire müelliflerinin yararlandıkları yazılı kaynaklardan biri de, şairlerle yapmış oldukları mektuplaşmalardır. Mektuplaşma vasıtasıyla şairlerin eserleri ve sanatları hakkında bilgi aktarırlar. *Ebu'l-Esad* maddesinde şairin mektupla gönderdiği şiiri ve sanatı hakkında bilgilendirmede bulunmuştur: *Ekser gazel û kasa'idi ma'na-yı nefsü'l-emrin perverdesi olup sair cesur şu'ara gibi mazmun için*

²¹⁵ Sâlim, *a.g.e.*, 637.

²¹⁶ Harun Tolasa, "Şair Tezkirelerinde Örnek Verme İşlemi", *Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, I-1, İzmir, 1980, 200.

²¹⁷ Sâlim, *a.g.e.*, 660.

²¹⁸ Sâlim, *a.g.e.*, 646.

*irtikab-ı tekellüf-i güftar eylemezler idi. Bu güftar bu mecelle-i celile-i irfâna tahrir için irsal eyledikleri âsârdandır. Ta'b û hayallerine mazmun-ı makalleriyle istidlâl olunur.*²¹⁹

Sâlim, şairlerin sanatı ile ilgili bilgi aktarırken onları gerek kendilerinden önceki dönem sanatçıları, gerekse de dönemin önde gelen şairleriyle kıyaslar. *İtrî* maddesinde onu Nizâmî ve Hakânî ile kıyaslamıştır: *Ol ilm-i edvârın hâce-i sânisî ve fenn-i musikinin Şeyh Nizâm û Hâkânî'si uşşak-ı vâlâ-nam miyânında Buhûrî-zâdelik şöhret-i tam hâsıl eyleyen zât-ı âli makamdır ki bağ-ı şirin-ı servistân-ı dil-ârâ-kadan-ı mahabîb-i rüzgarın maye-i revnâk-ı sebz-bahârî olan bezm-i ahenginde ol râmiş-i cânın nizâm-ı mûra'at-ı levâzım-ı fennine nisbet-nâme-i hârken-i Fârâbi-i perişan-tar bir nevâ-yı kalenderi ve hokkâ-i kâvus-ı dehânın haste-i hicrana safabaş-ı dâd-âferid olan cân-baş ve rûh-perver elhânıyla her çend ki ol serv-i sehi-i gülistân-ı bir meclisde ...Itrî mahlası ile nice âsârı ve müretteb Divan'ı ve miyan-ı şu'arada hayli nâm û nişânı vardır.*²²⁰

Nedim ile ilgili aktardığı bilgilerde onu hem Osmanlı sahasındaki Türk şairleri, hem Arap, hem de Fars edebiyatının önde gelen sanatçılarıyla kıyaslar: *Bir şair-i mahir-i her-hüner-mübâdir ki zebân-ı Türki de inşaya âgâz etse Veysi-i nâzik-zebânı zamaneye ünsî ve kendüye mahsus olan edâ-yı dil-pezir ile bezm-i şuârada terane-sâz-ı şevk olsa mânend-i 'andelîb ol devhâ-i kemâlin sa'ir tuyûr-ı mevzûnus'-sec-'i belîğü'l-makâlin fart-ı lezzet-i sema'ından dem beste û lâl eder ve lisân-ı Arabide harir-bâf-ı nesc-i belâgat oldukça revân-ı Hariri-i Makâmat her bir kademe-i pür fikretinde vâkıf-ı bi-şu'ûr ve tarh-endâz-ı nazm olduğu ebyât-ı mütenebbi-nikâtın edâ-yı icâz âferini rûh-ı Hayyâm'ın hayme-i zerrin-tınâb-ı sabr û şekib-i rih-i sarsar-ı gıbtâ vü hasedden pür-ızdırab edip bi-huzur eder. Fâriside hod-nâmı keşide-i küngüre-i Şeref û Şevket ve ol vâdide dahi fâris-i fürsân-ı mizmâr-ı firâset olan tab'-ı bülend-pervâz-ı sabık-ı hayâl-i Sa'ib û 'Urfî-i Şirâzi ve inşâ-yı Fariside tab'-ı sâfi hayret-dih-i derun-ı Vassaf'dır.*²²¹

²¹⁹ Sâlim, *a.g.e.*, 228.

²²⁰ Sâlim, *a.g.e.*, 507-508.

²²¹ Sâlim, *a.g.e.*, 661.

2.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Sâlim, İstanbul'da ikâmet ettiğinden dolayı, birçok şairle bire bir görüşme ve eserlerine ulaşma olanağı bulmuştur. Bununla birlikte ulaşamadığı şairlerle mektuplaşmak suretiyle eserleri hakkında bilgi istemiştir. Kendi imkânlarıyla çalışıp çabalayan Sâlim'in yararlandığı diğer yazılı kaynaklar duvar yazıları, çeşme kitabeleri ve başka müelliflerin eserleridir.

Sâlim, tezkiresinde şairlerin eserleri hakkında bilgi aktarırken başka müelliflerin eserlerinden faydalanmıştır. *Kadîri* maddesinde Safayi Tezkiresi'nden istifade ettiğini şöyle belirtir: *Safâyî, tezkiresinde mütercem-i mebrûru zikr û tahrir ettiği mahalde bu ilahi anların olmak üzere sebt û tastir eylemiş.*²²² *Murtezâ* maddesinde, *Abdi Paşa*'ya ait bir şiiri Gülşen-i Hulefâ isimli eserinden alıntılıdığını belirtir: *Mütercem-i mezkûrun kat'ı çok eseri vardır. Bevn-i bai'dde olmagla diyâr-ı Rum'a kimi gelmiş kimi gelmemiştir. Ez-cümle Rum'a gelenlerden Gülşen-i Hulefâ'sı bir gülistan-ı bi-akran olmuşturki ol nüshâ-i celilede ibtida-i Devlet-i Abbasiyye'den bed' eyleyip Bağdâd-ı behişt-âbâdın binasını ve anlardan sonra gelen vülât-ı Ömer Paşa ve Ahmet Paşa'ya değin bin yüz tarihine gelince bil-cümle beyân etmiştir. Hatta ol nüshanın âhirine karîb olan olan mahalde Bağdâd-ı behişt-abâda gelen vüzerâ-yı kiramdan marifetli vezir-i rûşen-zamir Abdi Paşa bir gazel-i nâzik eda ile güftar-senc bunlarda bu nazireyi eylediklerini tahrir etmişler.*²²³

Şairin kendi eserinden istifade, Sâlim'in yararlandığı başlıca yazılı kaynaklardır. *Sâbit* maddesinde vermiş olduğu şiir örneklerini Divan'ından aldığını şöyle ifade eder: *Li-ecli zâlik ruz-namçe-i halleri tafsil olunmayıp Divan'larından birkaç beyt-i ra'na ketb ü imlâ olundu.*²²⁴ *Talib-i Burûsi* maddesinde de durum paralellik arz etmektedir: *Müretteb Divan'ı miyân-ı şu'arada hayli nâm û nişanı var idi. Bu çend ebyât-ı müstetâblarından tefe'ul olundukda arz-ı didâr eyleyen âsârlarındandır.*²²⁵

Hakkî maddesinde, eserleri hakkında bilgi aktarırken vermiş olduğu örneği bizzat kendisinden aldığını belirtir: *Üç cildde Ruhu'l-Beyân nam tefsiri celilü'ş-şânı*

²²² Sâlim, *a.g.e.*, 579.

²²³ Sâlim, *a.g.e.*, 623.

²²⁴ Sâlim, *a.g.e.*, 262.

²²⁵ Sâlim, *a.g.e.*, 472.

Nuhbetü'l-Fiker'e bir şerh-i celil ve iki cildde Yazıcı-zâde'nin Muhammediyye'sine bir şerh-i cemili ve ve Fatihâ-i Şerif Tefsiri ve Nebe-i Şerif Tefsiri ve Fıkh-ı Keydâniye bir şerh-i şerifleri ve Mesnevi-i Şerife bir şerh-i latifleri ve Tamâmü'l-feyz bir telif-i tamları ve sair mev'iza ve kısas ve mühimm olan mahallere resail-i adude hususâ manzur-ı âlileri olan etraf ü hamişlerde tahriratına nihayet ve âsâr-ı kalemine hadd ü gayet yoktur. Bu birkaç beyt-i dilâra bu mecelle-i celileye sebt ü tahrir için abd-ı fakire kerem buyurdıkları ebyât-ı zibâ ve zâde-i tab'-ı ra'nalarıdır.²²⁶

Müfid bahsinde de eserini bizzat kendisinden aldığını şöyle ifade eder: *Havz-ı derûnu âb-ı revân-ı irfanla lebriz ü ser-şâr ve murad üzre reftara kâdir bir suhan-guy-ı hoş-güftârdır. Bu eş'ar cümle-i âsârlarındandır ki bu mecelle-i celileye ketb ü tahrir için bi'z-zât hediye-i abd-ı fakîr kılmışlardır.²²⁷ Nâbi maddesinde de kendisinin eserini kalemiyle bizzat divanına yazdığını belirtir: *Bu güftâr-ı melâhat-nisâr mütercem-i merkum ile diyâr-ı Haleb'den Kostantiniyye'ye geldiği vaktler ülfet ü sohbet olunup bu fakirden zemin-i âti'z-zikrde bir gâzel südür ve arz-ı huzurları kıldığımızda pesend buyurup tanzir ve kendi kalemleriyle Divân-ı fakirânemizin kenarına tahrir buyurdıkları gazel-i bi-nazirdir.²²⁸**

Mektup vasıtasıyla şairlerin eserleri hakkında bilgi edinme, Sâlim'in yararlandığı önemli kaynaklardan biridir. *Ebu'l-Esad* maddesi bu kabildendir: *Mazmun için irtikâb-ı tekellüf-i güftar eylemezler idi. Bu güftâr bu mecelle-i celile-i irfâna tahrir için irsâl eyledikleri âsârdandır. Tab' u hayallerine mazmun-ı makalleriyle istidlâl olunur.²²⁹ Safâyi maddesinde, eserinin kendisine mektupla gönderildiğini belirtir: *Bizlerde bu tezkireye şuru' eylediğimizde dirine-i makallerinden bu gazellerini tahrir için abd-i fakire irsal eylemişler idi.²³⁰**

Tezkire müelliflerinin yararlandıkları kaynaklardan biri de, şairlerin çeşme kitabeleri veya duvarlar üzerine yazdırdıkları kıtalar ve tarih düşürmeleridir. Bunlar vasıtasıyla şairlerin eserleri hakkında bilgi aktarırlar. Sâlim Tezkiresi'de de bu duruma rastlanır. *Hâfız-ı Diger* hakkında bilgi verirken, Hicri bin dört yüz tarihinde

²²⁶ Salim, a.g.e., 292.

²²⁷ Salim, a.g.e., 626.

²²⁸ Sâlim, a.g.e., 631.

²²⁹ Sâlim, a.g.e., 228.

²³⁰ Sâlim, a.g.e., 466.

yapılan bir çeşme ile ilgili yazdığı eseri nakleder: *Hususa semt-i tevarihde bi-nazir ve mâlik-rikâb-ı hüsn-i ta'birdir. Bu tarih-i âb-ı hayatasa bin dört yüz tarihinde icrâ olunan çeşmelerden bir çeşme-i zibâya etdikleri tarih-i ra'nâdır.*

Hasbeten lillâh edip zezem sebil

Ka'beveş ma'mur kıldı bu yeri²³¹

İlmî maddesinde de kütüphane duvarına yazılmış bir tarih kıtası nakletmiştir: *Eski Otalar başında vezir-i azam İbrahim Paşa hazretlerinin kitab-hânesine yazılan tarih-i mergub ânındır.²³² 'Ârif Efendi ile ilgili, mezar taşında bulunan Seyyid Vehbi'ye ait bir kıtayı aktarmıştır: *Ve ke-zâlik harf-i vav'da evsâf ü mahmidetleri ziver-ârâ-yı kilik-i beyân olan nâdire-i zaman Vehbi es-Seyyid Hüseyin Efendi bu tarihi demişdir ki hâlâ merkâd-ı şeriflerinde mesturdur. Tarih**

Gidip 'Ârif Efendi kaldı nâmı dehrde bâki²³³

Sâlim şairlerin eserleri ile ilgili bilgi aktarırken, telif mi şerh mi olduğu, eserin ismi ve hacmi ile alakalı detaylara iner. *Fazlî* maddesinde, sanatkârın önemli eserlerinin adını zikreder, telif ve tercüme eserleri hakkında bilgi aktarır: *Mevlâna-yı merkum fuzalâ-yı Rum'da ehli haysiyyet ve sâhib-fazilet olup âsâr-ı celilelerinden Telvih ve Tavzih'a ve Muhtasar ve Mutavvel'e ve Sadrü'd-din-i Konevi'nin Sure-i Fâtiha Tefsiri'ne ve Şerh-i Fusüs'a müstakil havaşisi olduğundan ma'ada meydân-ı şî'rde fârisü'l-hayl-i makal ve hayiz-i kasabü's-sebak-ı kemal olup bi-nâzir ilahiyyat ü eş'ârı ve nice âsâr-ı celilü'l-mikdârı vardır. Bu güftâr ilahiyyatda olan âsârındandır.²³⁴ Feyzî-i Diger ile alakalı bilgiler bu minval üzeredir: *Tefsir-i Beyzâvi'nin ba'zı mahallerine risaleleri ve Gamze vü Dil ve Mi'râc-name ve Cevâb-nâme nâmına Türkî manzumeleri vardır. Bunlardan gayrı Türkî Divan'ı vardır.²³⁵**

Muhteşem maddesinde, eserlerinin çokluğunu şairin vucud ağırlığıyla kıyaslar ve Türkçe kaleme aldığı eserini över: *Eyyâm-ı sıhhatinde çekide-i kalem-i sebük-reftârı niğaşte-i kilik-i güherbârı olan terâzu-yı kıyasda kendiyle giranlıkda ber-â-ber belki evrâk-ı tahriratı va'z olunan keffe kendinden giran ü berter idi. Bu kadar*

²³¹ Sâlim, a.g.e., 283.

²³² Sâlim, a.g.e., 514.

²³³ Sâlim, a.g.e., 478.

²³⁴ Sâlim, a.g.e., 562.

²³⁵ Sâlim, a.g.e., 573.

*kesret-i kitabetle yine vâfir indi âsârı ve zebân-ı Farisi ve lisan-ı Türkî'de bir hayli nazik güftârı vardır. Bu cümleden zebân-ı Türkî'de inşâ-yı latife ile Tiğ u Kalem nâmına cem' u tertib eylediği mecmu'a-i irfân-ı nâzik ü pak bir eser olup istihsân-ı ulu'l-elbaba şâyândır.*²³⁶

*Ahmed-i Diger maddesinde, eserlerinin çokluğundan bahsedip bir kısmı hakkında teferruatlı malumatta bulunur: Cümle-i telifatından dört cildde fenn-i lügâtda Akse'l-ereb nam te'lif-i celil-i mühezzibleri bu davi'-i müberhenü's-sıda kıyas ve bu emrin tesliminde mebadi-i tasdika esas olur ve bir mücellled-i kebirde Şerh-i Şemâil ve Vahdet-name ile Kısâs-ı Enbiyâ'yı nazm etdikleri eseri kâmilleri ve Sandukâti'l-ma'arif nam zâde-i tab'-ı pâkleri ve bunlardan ma'ada nice Memduh u mümtât gazeliyyât u kasaid u elgaz ve nazm u nesri muteberden nice güherleri vardır ki her biri kurta-ı simah-ı tahsin olmağa şayeste ve mengûş-ı gûş-ı dil ü hûş olmaga bâyestedir.*²³⁷ *Nahîfi maddesinde, onun telif ettiği ve tercümede bulunduğu eserler hakkında bilgiler aktarır: Nu'ut-ı Nebeviyye'yi hâvi Hilyetü'l-Envar ismi ile müsemma bir te'lif-i celil ve mevlid ve mi'rac ve hicreti mübeyyin bir eser-i cemili ve Mesnevi-i Şerifi manzum terceme ve Kaside-i Bürde'yi elsine-i selâsede tahmis ve Banet Su'ad kasidesin ve Câmi'nin üç aded na't-ı meşhurun bu gûne tahmis-i latif eylediğinden ma'ada nice âsârı ve lügâz u kasayîd ü müfredât ve ruba'iyât u gazeliyyât u mukatta'dan bi-hâd güftârı vardır.*²³⁸

Tezkire yazarları, şairler hakkında bilgi verirken bazen eserlerini tamamlamaya ömürlerinin yetmediğini veya kimler tarafından hitama erdirildiği konusunda da açıklamalar getirirler. *Zihnî* maddesinde tamamlayamadığı bir eseri hakkında malumat sunar: *Tezkiretü'l-Meşâyih bir telifi müstetâba şuru' eyleyip cem' u tertib ve bir nehc-i latif üzre ta'bir u tehzib eylemişler idi. Eger ömr-i azizleri ber-vef-ı dil-hâh itmama ruhsat verseydi miyâne-i erbâb-ı kemalde bir eser-i pür melâhât olurdu fe-emma pençe-i ecel giribân-ı me'mulûn çâk ve tünd-bâd-ı fenâ dıraht-ı maksudun ber-hâk eylediğinden irâde-i merkûz u cüzdân-ı sinesinden rûy-ı hâke fütâde olup perişân u talan ve benanından nümâyan sahife-i iktidârı olan bu eseri*

²³⁶ Sâlim, a.g.e., 619.

²³⁷ Sâlim, a.g.e., 199.

²³⁸ Sâlim, a.g.e., 654.

*pak ber-bela-yı siyeh-baht-ı erbâb-ı irfân müsveddede kalıp şeref-i tebeyyüz ile müşerref olmaya imkân olmamışdı.*²³⁹

*Fa'iz maddesinde, şairin vefatından dolayı yarım kalan bir eserinin damadı tarafından tamamlandığı hakkında bilgi aktarır: Fe-emma ol fâzıl-ı dikt-perver kümeyt-i refrefiyyü's-seyri kilik-i terin meydân-ı inşâda bu minval üzre seyrettirip Siyer-i mezburu keşide-i silk-i beyân ve hokka-i tahkik ve mahbere-i tedkikdan bu gıda-yı ruh-ı ehl-i irfân ve Ab-ı Hayat nam-ı bi-fenâ olan eser-i celilü'ş-şan henüz encam-reside olmadın rihletleri rû-nûma ve ömr-i azizleri vefâ etmediğinden ol Siyer-i sûtude-eser nâ-tamam ve dest-i tatâvül-i rüzgârdan müsveddesinin evrakı perişan u bi-nizam belki miyâne-i eczâdan ba'zı varak-pareler zayi' olup muhtâc-ı ihtimâm ve hitamundan birkaç cüz miktarına fi'l-asl merhumu mebrurun kilik-i nadire-i senci vaz'-ı erkam etmedin harem-saray-ı bekâya hıram buyurmaları ile ma'arif-nijad olan mütercem-i mezkûr dâmâdları ol Siyer-i cemilü's-seyri tebyizu tahkik ve zâde-i tab'-ı mülhemlerinden perakende u perişan olan mahallerin cem' u telfik eyleyip hitamundan noksan olan eczâyı beligâne bir inşayı latif ile hatm u ihtimam ve ol gülşen-i hezar mahasine bir rütbede bir nizam vermişdir ki bir ârif-i âgâh kumaş-ı dil-pezir-i edâsında nime-pâre-i tetmim olan mahallerde cüst u cû eyleyip hezar ihtimam eylese yek-laht ve yek edâdır deyü azm-i sahîh ile cezm edeceği mâlâ kelâmdır.*²⁴⁰

2.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Tezkire yazarları en çok sözlü kaynaklardan yararlanmışlardır. Akademik kaygı taşımamaları ve dönemin ruhuna uygun olarak toplumdaki mevcut rivayetler tezkire müellifleri tarafından yeterli sayılmıştır. Şairlerin başından geçen olaylar eğitim gördüğü yerler ve ailesi gibi konularda bazen arkadaşlarından ya da üçüncü şahıslardan bilgi aktarırlar. Arkadaş veya akraba olmalarından dolayı bazen kaynak birinci derecede müellifin kendisi olmaktadır. Sâlim Efendi İstanbul'da yaşıyor olmasından dolayı şairlerin hayatları hakkında epey malumat sahibi olmuştur. Tezkiresine almış olduğu bütün şairlerin hayatları hakkında, diğer tezkire müelliflerine oranla oldukça detaylı bilgiler sunmuştur.

²³⁹ Sâlim, *a.g.e.*, 311.

²⁴⁰ Sâlim, *a.g.e.*, 526.

2.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Sözlü rivayetlerde çoğu zaman aktarılan bilgilerin nereden alındığı açıklanmaz. Sâlim Efendi aktarmış olduğu bilgilerle ilgili isim zikretmesede kaynağının sağlam olduğunu özellikle belirtir. Şairin oğlu, yakın arkadaşları ve toplumdaki rivayetlerden istifade eder. *Enîs* maddesinde, aktardığı bir hikâyeyi, yalan söylemekten uzak, dürüst bir arkadaştan edindiğini belirtir: *Kelâm-ı şa'ibe-i kizbden mu'arrâ ve nakl û beyânı ilâve-i zamime-i mübalağadan müberra olan ahbabımızdan bir-merd-i âgâhdan gûş-zedimiz olmuştur ki sene bin yüz on beş de ol vakt ki rûy-ı dünya bağy u fesâd ile mâl-â-mâl ve tarâf-ı padişâhiyye ashâb-ı kibr u celâl nân u nemek kadrin ferâmuş eyleyip.*²⁴¹

Ahmed Dede maddesinde, şairle ilgili nakletmiş olduğu bilgilerin kaynağı olarak, şairin oğlunu gösterir: *Mütercem-i sâbikü'z-zikrin mahdum-ı necâbet-mersumları olan danîşverân-ı vaktin ser-âmed ü dil-pesendi ma'rifetli Çelebi Efendi asrımızda müneccimbaşı bulunup ekseriyya görüşülüp sohbet ü ülfet eder idik. Kendilerinden vâlid-i mâcidlerinin tercemesi istiksâ olundukda bi-'aynihi böylece ihbâr eylediler ki vâlidim merhumun maksat-ı re'si medine-i selânik olup medine-i mezburede vakı' Mevlevi-hâne şeyhi Mehmed Efendi merhumdan inâbet edip tarik-i Mevleviyye'den mücâz ü mustahlef olmuşlardır.*²⁴²

Toplumdaki mevcut rivayetlerden istifade etme, Sâlim'in en çok yararlandığı kaynakların başında gelir. *Ahmed-i Diger* isimli şair hakkında bilgi aktarırken, önce halk arasında, daha sonra arkadaşları arasında nasıl tanındığı hususuna değinir: *Aslında Şâhidi merhum ile hem-şehri olup diyâr-ı Menteşeden zuhur eylemiştir. Diyâr-ı Acem'de tahsil-i irfân için nice ezmine vü şuhur seyâhat eylediğinden bir az zaman dahı Acem Ahmed Efendilik ile meşhur olup ba'dehu vezir-i 'azâm ile mahdum-ı mükerrem Hatem-şiyem Bermek-i âlem Köprülü-zâde merhum u mağfur ed-dâricü ilâ rahmeti Rabbihi'l-gafur Fazıl Ahmed Paşa'ya intisâb ve nedimi olup hayli şöhet iktisâb eyleyen şöhre-i âfâk İshak Efendi Paşa mütercem-i mezkûru zâtü'l-cemilü'l-avârifi mecmu'atü'l-ma'arif olmak hasebi ile kendüye hâce ittihaz*

²⁴¹ Sâlim, a.g.e., 175.

²⁴² Sâlim, a.g.e., 196.

eylediğinden beyne'l-akran İshâk Hâcesi Ahmed Efendi deyü şöhre-i cihân olmuş idi.²⁴³

Tâ'ib-i Diger ile ilgili aktardığı bilgilerde de benzer bir durum söz konusudur: *Rivayet olunur ki Yekşem Hüseyin Efendi merhum Şam-ı cennet-mekân kazîsi olup ol canibe hırâm eyledikde mütercim-i mezkûr mezburun hazinedarlığı hizmetinde olan bir cevân-ı 'âlem-gir-i nâ-dide nâzirin dâm-ı zülf-i ibtilâsına beste ve derd-i bi-müdâvası ile haste bulunup fûrkâtine takât u mecâl ve âteş-i hicrine sabra ihtimal olmamağla çare-cuy-ı visâl olmak efkârıyla.*²⁴⁴

Sâlim bazı şairlerin yakın tanıdığı olması ya da babasının öğrencisi olması nedeniyle bizzat kendisi birinci kaynağı teşkil eder. *İshâk Efendi* maddesinde şair hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı, babasının öğrencisi olması nedeniyle kendisidir: *İshâk Hâcesi Ahmed Efendi'den ve şehir-i İstanbul'da Mutavvelci Mehmed Efendi'den ve mümtâz-ı efâzıl-ı cihân Şeyh Süleyman Efendi'den ve sair mehere-i fünundan bi'l-cümle 'ulûmu tahsil ve gâh valid-i mâcidimiz 'alemü'l-ilmi ve 'l-himem 'allâmetü'l-fazli ve 'l-kerem fuzâla vü sulehânın bülendi şeyhü'l-islam ve müfti'l-enâm Mirza Mustafa Efendi hazretlerinin ders-i şeriflerine hazır olup encümen-i tahsilimiz tekmil buyururlar idi.*²⁴⁵ *Râmi Paşa* ile akraba olmasından dolayı kaynak yine kendisidir: *Mütercim-i kerem-mevsufun bu fakir-i râkımı 'l-hurûf hatni olup karabet-i sıhriyyemiz hasebi ile edâda mübalağa olunup tahrir olunmamıştır.*²⁴⁶

Tezkireler yazdıkları çağın hafızasına ayna tutan önemli eserlerdir. Şairler hakkında verilen bilgiler, daha çok dönemin psikolojik ve tasavvifi boyutları ile alakalıdır. Bununla beraber şairlerin mizaçları ve latifeleri gibi durumlar üzerinde durulduğu da görülür. Sâlim, *Rüşd-i Sahaf* maddesinde, kaynağını toplumdan edindiği bir laitifesini aktarır: *Rivâyet olunur ki mütercem-i mezkur bu tarh-ı ucubeyi peyda ve kable'l-fevt kendüye Edirnekapusu haricinde bir merkâd ittihaz edip her bâr merkâdine varıp ber ka'ide kendi kendine ölü pâyesiyle kırâ'ât-ı fâtihâ-i şerif ve du'a etmekle evkât-güzar ve Yenikapu Mevlevi-hânesine gidip geldikçe lahdi*

²⁴³ Sâlim, *a.g.e.*, 198.

²⁴⁴ Sâlim, *a.g.e.*, 258.

²⁴⁵ Sâlim, *a.g.e.*, 164.

²⁴⁶ Sâlim, *a.g.e.*, 314.

yanından bu hâlet ile 'ub'ur u refât eylemeği kâr ettiğinden süfehâ-yı rüzgâr mezarına vaz'eylediği...bu hâlet ile kıyam etmiş idi.²⁴⁷

Şairlere ait menkıbeler, tezkire müelliflerinin üzerinde ihtimamla durdukları konulardan biridir. *Derviş Fasîh* maddesinde, kaynağını topluma dayandırdığı bir kerâmetini nakleder: *Rivâyet olunur ki mütercem-i esrâr-mahrem intikalinden bir iki gün mukaddem hukuk-i ni'meti olduğu ahbâbı devr eyleyip istihlal ve dâd u sitedden fakirana muhtâc-ı redd-i edâ olduğu hukuku ashâbına îsâl ve Galata Mevlevi-hanesinde hücre hücre gezip Fasîh'le alacağı olan gelsin deyü hemçü dellal nidâ ederek esma'-ı ricâl ve ol tekyede olan fukarâya bi'l-cümle veda' eyleyip hücre-i mahsusasına girip dâr-ı bekâya intikal eylemişlerdir.²⁴⁸*

Ölüm nedeni, tezkirecilerin üzerinde fazla durdukları bir husus değildir. Sâlim bazı şairlerin ölüm nedeni hakkında bilgilendirmede bulunmuştur. Yaşadığı dönemde cereyan etmesinden dolayı kaynak belirtmeye gerek duymamıştır. *Aklî* maddesinde, idam edilme nedenini açıklar: *Bin toksan tokuz tarihinde izhâr-ı bagy u fesâd eyleyen Yegen dedikleri bağı-i zulm-mutâdın ordu-yı menhusında hâşâ kâzî ve ol şakiyyü'l-mekrûhun zir-i ita'atında bulunmağa razî olup bile bulunmağla ol gürûh-ı mekrûha taraf-ı pâdişâhiden tertib-i ceza olundukda bu dahı maktul olup mahv-ı vücûd ve kendini rüfekastıyla dar-ı bevârda hemdem-i ashâb-ı uhdûd eylemişdir.²⁴⁹*

2.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Tezkire müellifleri, aynı zamanda kendileri de sanatla içiçe olduklarından devrin sanat anlayışı hakkında önemli bilgilere sahiptirler. Kendinden önceki dönemlerde yazılan eserler ile kendi dönemlerinde yazılan eserlerden haberdar olan tezkire müellifleri, şairlerin sanat yetkinliğini diğer şairlerle kıyaslama yoluyla belirlemeye çalışmışlardır. Kişisel değerlendirme, şairlerin bazı alanlardaki özel başarılarını takdir etme, şairlerle bire bir görüşme ve toplumda mevcut olan rivayetler Sâlim'in yararlandığı sözlü kaynaklardır. *Birri-i 'Attar* maddesinde şair Nâbî'nin onun hakkındaki değerlendirmelerinde, o mecliste kendisinde bulunduğunu belirterek bilgi aktarır: *Bu ruz-namçe-i ahvâl-i keşide-i silk-i tahrir*

²⁴⁷ Sâlim, *a.g.e.*, 356.

²⁴⁸ Sâlim, *a.g.e.*, 558.

²⁴⁹ Sâlim, *a.g.e.*, 511.

olunan merhum Nâbi-i sûtûde-ta'bir diyâr-ı İstanbul'a Haleb'den geldiklerinde katı çok sohbetleriyle müşerref olmuşduk. Ol esnâda birkaç defa münâsebet ile mütercem-i mezkûru zikr u senâ ve "ziyy-i attârîde böyle bir merd bulmak hayli hünerdir" deyü dua edip kirâren ve mirâren hayr ile yâd ve meclisde evsâfını min-zahri'l-gayb senâ ederek irâd ederler idi. Mütercem-i ma'arif-tâlib dahı kân-ı irfânın gevher-i nâ-yâbı sul'tânü's-şu'ara Nâbi canibine müncezib olup her bâr gazellerin tezyil ve irsâl-ı mekâtib ile dâima meveddet tahsil etmekte idi.²⁵⁰

Şairleri birbirleriyle kıyas ederek sanattaki maharetini ölçme, tezkirecilerin başvurdukları önemli yöntemlerden biridir. Sâlim, *Ahmed-i Diger* maddesinde, onun sanattaki başarısını büyük âlim Suyûti ve Molla Câmî ile kıyaslar: *Suyûti-i zaman ve Camî-i devran bir fâzıl-ı kesirü't-tahrirdir. Kim 'Arabiyyat'da yed-i tûlası dıraz ve Farisi'de bag-ı iktidâr-ı her müşkile bâz idi. Te'lifâtı ekserü min-en yuhsâ ve âsâr-ı kalemi nâ-kâbil-i 'add ü ihsandır. Hususâ lügât-i kavme ol rütbede intisâbı ve edebiyât-ı şol mertebede iktisâbı var idi kim kâmüsü'l-mûhit-i akl-ı tam kef-ber-dehân-ı hayret idigi mâlâ kelamdır.*²⁵¹

Hâşim maddesinde, onu Fars Edebiyat'ının usta isimleri ve cahiliye dönemi Arap şiirinin önde gelen simâlarıyla kıyaslar: *Vadi-i edebiyat u Arabiyyat'da vaz'-hıyâm-ı kıyam buyurmalarıyla yed-i tûla-yı ikdâmları şol rütbede teshîr-i memalik-i fesâhat-kelam eylemişlerdir ki hayme-i belâgatlerinde Hayyâm mevvâl mâkulesi bir akkam olsa şâyeste ve gül-geşt-i deşt-i pehnâ-yı Fûrs'de şol mertebe bâlâ-nam-ı ihtiram olmuşlardır ki fikr-i sa'iblerinin şevket ü şânı ve tab'-ı selimlerinin selâmet-i hayâl-i pür-irfân-ı rûh-ı 'Urfî nâdire-dân-ı hayrân-ı edâ-yı istilâh u ibârat-ı bedi u beyanı eylese bâyestedir. Lisân-ı 'Arab üzre ziver-ârâ-yı meslek-i edâ olan kasayid-i bi-naziri eger zaman-ı mütenebbi' de vakti olup ol şâ'ir-i mâhir kabâyil-i 'Arab'ın kâr-ı sem'-i fesâhat-âşinâsı olsaydı ol vezir-i zî-şânın bi-şübhe mekteb-i irfanına sebak-hân olmağı dâ'i ve İmrü'l-Kays ve A'salar çerâgâh-ı kelamıyla iğtinam edip her subh u şam vazife-i mülâzemet-i dehlizü'l-bâb-ı istifâdelerin da'i olacakları mâlâ-kelâm ve malum-ı zamayîr-i enâmdır.*²⁵²

²⁵⁰ Sâlim, *a.g.e.*, 244.

²⁵¹ Sâlim, *a.g.e.*, 199.

²⁵² Sâlim, *a.g.e.*, 277.

İshak Efendi maddesinde, üç dildeki sanatını birbirleriyle kıyaslamıştır: *Türki'de güftar-ı pakleri ne mertebe selis ise lisan-ı Arabi ve zebân-ı Farisi'de dahi eş'arı Melahat-şiarları ol rütbede fasih ve nefisdir.*²⁵³ *Misli-i Diger* maddesinde, tâlik sanatındaki başarısını *Nergîsî* ile kıyaslar: *Vadi-i tezhîb ü tasvire ma'il ve marifet-i mezkureyi hüsn-ı hatt-ı kitâbet ile bir yere cem' etmek şerefine nail olduğundan hürde hattı be-gâyet lâtif ü nefis seri'ü'l-kalem Nergîsi-rakam bir katib-i nazif-i ta'lik-nüvisdir.*²⁵⁴

Sâbit maddesinde, şairlerinin kolay gibi görünüp fakat söyleyişinin zorluğuna dikkat çeker: *Hakkâ ki vadisinde ferid ü çalâk bir şa'ir-i mâhir-pâk idi. Suretâ gerçi eş'arı yesir görünür amma sehl-i mümtenî mâkulesi olup refâtârına tanzir be-gayet asirdir. Ruz-merre isti'mâl olunan letâyîfi bir kalıba ifrâğ eder ki zaruri âdeme bir zevk ve tekriri kira'at ve tecdid-i istima'na tâze tâze şevk hâsıl olur her beytde birer kasdi mukarrerdir.*²⁵⁵ *Râsih-i Diger* ile ilgili sanat değerlendirmesi kendi yorumudur: *Şu'ara-yı asrdan pâk-tabî'at bir zât-ı melek-haslet olup hokka-i dehânı gıda-yı ruh-ı erbâb-ı kemâl olan eş'ar u inşa ile mâl-â-mâl ve sîne-i bikinesi sandukatü'l-ma'arif olan zürâfa-yı vaktin âriflerindedir. Eş'arı latif-i keşide-i sahayif-i kemâl oldukça herbir varâk-ı hayâli bâdi-i neşât-ı hatır-ı yarân ve güftârı melâhât-nisârı ile pür olan mahalde inkbâz u kesel bulunmak emr-i muhâl olur mâkulesi bir dil-pesendi cihân idi.*²⁵⁶

Sâlim, sanatını değerlendirdiği şairlerin herhangi bir alanda özel bir başarısı veya mahareti varsa onları övücü ifadelerle nakleder. *Ta'ib-i Diger* maddesinde, onun hiciv ve mesnevi alanlarındaki maharetinden söz eder: *Mütercem-i mezkûrun zihni be-gâyet çalâk ve ba'zı dil-gir olduğu kimesneler hakkında hicvi zehrînk şemşir-i zebân ser-tiz bir şa'ir-i bi-bâk idi. Hususa mesnevide kemâl-i mahâreti ve ol vâdide istita'at ü kudreti var idi.*²⁵⁷ *İtrî* maddesinde müzik alanındaki maharetinin toplumca bilindiğine dikkat çeker: *Fenn-i musikide hâce-i âli makam olduğu beyne'l-enâm mâlâ-keâm olup hezâr âsâr-ı meşhûd-ı çeşm-i cihan ve mesmû-ı simâh-ı ins ü cân ve nakş-kâr-ı sanayi'-i revnâk-bahş-ı daire-i devrân iken bâğ-ı gülistân-ı eş'arda*

²⁵³ Sâlim, a.g.e., 165.

²⁵⁴ Sâlim, a.g.e., 612.

²⁵⁵ Sâlim, a.g.e., 262.

²⁵⁶ Sâlim, a.g.e., 332.

²⁵⁷ Sâlim, a.g.e., 257.

*dahi bir bülbül-i hoş-güftâr ve Itrî mahlâsı ile nice âsârı ve müretteb Divân'ı ve miyân-ı şu'arada hayli nâm u şânı vardır.*²⁵⁸

*Fa'iz maddesinde ise talik sanatındaki başarısı hakkında o dönemde herkesçe bilinen bilgiler aktarır: Ve ke-zâlik kayın ataları merhum hüsn-i hatt-ı ta'likn hurdesinde hürde-gir ve celilesinde celi-rütbe oldukları ser-sahfâ-i cihana gün gibi nümâyan olduğu gibi bunlar dahi ol zat-ı melekiyyü's-sıfat-ı meşhuru'l-âfâka ber-vechi tîbâk fâ'iz-i ihrâz-ı rütbe-i vifâk olup perveriş-yafte-i enâmil-i şirin-şemâyili olan hüsn-i hattı cihân-âferinleri ol rütbeye muvâfakati ahsen-i zeyn ile tezyin eyleyip bâlâ-nâm-ı akran ve hareket ü şive-i hatt-ı imâdânede müşârün bi'l-benândır.*²⁵⁹ *Abdurrahman Efendi maddesinde sanat maharetini süslü cümlelerle över: Hakkâ ki zât-ı fâyikü'l-akranları her veçhile ikrâma şâyân-fazıl u afif bir vücûd-ı şerif olup enfâs-ı tayyibeleri ruh-bahş-ı dil ü cân ve güftâr-ı nazik-edâları kand-i nebât-ı mısır-ı belâgat ü irfân-vücûdu nâ-yâb tab'-ı çâlâki müstetâb zekâ-yı mücessem bir zât-ı muhterem olup cümle-i fezâilinden fazla Arabî ve Türkî ve Fârisî murad üzre güftâra kâdir bir mecmu'atü'l-me'âsirdir.*²⁶⁰

Sâlim, tezkiresine almış olduğu şairlerin bir kısmını, sanatlarını beğenmediğinden dolayı şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. *Cezbî maddesinde, sanatkârın şiirlerini şiddetli bir şekilde eleştirir: Eş'ârından çendân halâvet ve güftârında vaz'-ı âkîllânedden mikdâr-ı zerre bir hâlet yoğidi. Bu güftâr-ı perişân-etvar cümle-i eş'ârındandır.*²⁶¹ *Zeki-i Kimyâger maddesinde de benzer bir durum söz konudur: Eş'arı dahi çendân tahsine şâyân olmayıp 'amel-i kimyâsı gibi kalb u nâsire vü nâ sezâ ve nâ-şâyeste-i tahrir u imlâdır. Hususâ evâhir-i ömründe olan eş'arı mübtelâ-yı illet-i bi-şu'uri olduğundan perişân-târ ve hezeyân mâkulesi bir vech ile nakl u beyâna şâyân değildir.*²⁶² *Sadri-i Diger maddesinde şairin, şiirlerinin tam olgunlaşmadığını ifade eder: Egerçi eş'arı biraz abicedir, fe-emmâ oldukça yine abdâr ve güftârı nâ-pohte olduğundan bir mikdar gülû-girdir. Fe-emmâ tabbâh-ı ta'mir ile simât-ı erbâb-ı irfâna sezâvâr olunur.*²⁶³ *Lisânî maddesinde sanatkârın yazmış olduğu şiirlerinin sanat değeri taşımadığını belirtir: Eş'arı etvârı gibi perişan*

²⁵⁸ Sâlim, a.g.e., 508.

²⁵⁹ Sâlim, a.g.e., 526.

²⁶⁰ Sâlim, a.g.e., 489.

²⁶¹ Sâlim, a.g.e., 272.

²⁶² Sâlim, a.g.e., 310.

²⁶³ Sâlim, a.g.e., 459.

*olup lisana almağa şâyeste değildir ve güftârında gıdası gibi halâvet olmadığından tahsine bâyeste değildir.*²⁶⁴

2.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Sâlim, şairlerin eserleri hakkında bilgi aktarırken diğer tezkire müellifleri gibi sözlü kaynaklardan oldukça yararlanmışır. Şairin kendisiyle görüşme, eserlerini bizzat görme, ya da sanatkârın birinci derece yakını müellife kaynaklık teşkil eder. Şairin, halk arasında meşhur olmuş eserleri, faydalanılan diğer bir kaynak çeşididir. Tezkire yazarı, sözlü de olsa bazen şairlerin eserlerini kimden tedarik ettiğini de açıklar. *Ahmed Dede* maddesinde şairin hayatı ve eserleri hakkındaki bütün bilgileri oğlundan aldığını nakleder: *kendilerinden valid-i mâcidlerinin tercemeleri istiskâ olundukda bi-aynihi böylece ihbar eylediler ki....Mütercem-i mezkur Ubeyd-i Zâkânî'nin Letaif-nâme-i Arabi'sini Türkiye terceme eyleyip arz-ı huzur-ı padişâh-ı kerem-mûtaad ve meclis-i hümayunlarında muhallâ ile irad eder idi. Bundan gayri nice âsâra muvaffak olup Câmi'ü'd-Düvel nâmına olan târih-i bi-bedelleri Mevlâna Usam'ın Fârisi İsti'are Risâlesi'ni ba'de't-ta'rib şerh eyleyip bir eser-i celil ve Kazi 'Azdü'd-din'in ahlakda olan metnine bir şerh-i cemil eylemişdir.*²⁶⁵

Sâlim, tezkiresine almış olduğu eserlerin bazılarını, sahiplerinden bizzat almıştır. *Bezmî* maddesinde eseri bizzat müelliften aldığını belirtir: *Bu güftâr bu mecelle-i celileye tahrir için bizzât kendileri hâl-i hayatında ihtiyâr buyurdıkları eserlerindendir.*²⁶⁶ *Emin-i Tokadî* ile ilgili bilgi aktarırken şairle bire bir görüşüğünü belirtir ve o esnada yazmakta olduğu bir eserinden söz eder: *Eyyâm-ı mülâkatımızda Savâ'ik-i İbn-i Hacer Tercemesi tesvidine iştiğal üzre idi. Arabi ve Türkî risâleleri ve manzum Silsile-nâme-i Târik'leri olup ilm-i musikide dahi hâce-i be-nâm zümre-i talebesinde gulâm olmak perdesinde kemâli ve elsine-i selâsede eş'ara iktidârı vardır.*²⁶⁷

'*Abdî-i Diğer* maddesinde, şairin eserlerini gördüğünü belirterek malumat verir: *Âsârlarından meşhûd olduğumuz bin beş yüz beytten mütecâviz Behcet-nâme nâmına nazm eyledikleri eser-i cemil etâf-ı kütüb-i adideye tahrir eyledikleri tahrirât*

²⁶⁴ Sâlim, a.g.e., 602.

²⁶⁵ Sâlim, a.g.e., 197.

²⁶⁶ Sâlim, a.g.e., 245.

²⁶⁷ Sâlim, a.g.e., 186.

*u resâil ve sair ma'arif ü kasayid ü gazeliyyât ve elsine-i selâsede eş'arı bi'l-cümle şâyeste tahsin-i kiram ve bâyeste-i sabaş-ı ulu'l-ihiram olduğu mâlâ-kelamdır. Bu güftar ol fâzıl-ı nâmdarın zâde-i tablâri olan âsârındandır.*²⁶⁸

*Birri-i Attâr maddesinde, meşhur bir eserini zikredip herkesçe malum olduğunu, takrizler yazıldığını ve Fevzi Mehmed Ağa'dan alıntılacağı bir takrizle görüşünü destekler: Mütercem-i mebrur gülşengeh-i ma'arifden Bülbül-i Gülzâr-ı Vecd nâm birkaç varak bir gül-i sad-berg-i ma'rifet nümâyan edip bag-ı hünerde herdem gül-geşt-i nezâket eyleyen nağme-perverân-ı harem-i letâfeti serv-i ber-çide damanasa valih ü hayrân ve goncâ-i neşgüfteveş engüşt-i tahsin-ber-dehân eylemiştir ve şu'aradan katı çok kimesneler bu te'lif-i hoş-âyendesine takrizler eyleyip tahsin ve her varak-ı gül-tabak-ı nüshâ-i ra'nâsın mücedvel-i zerrin-cedvel-i ahsen ü âferin eylemişlerdir. Ez-cümle asrda nezâket ü zarâfet ile bi-hem-tâ olan Fevzî Mehmed Ağa bu takrîz-i bâ-târih ile arz-ı mahabbet ve edâ-yı hizmet etmiştir.*²⁶⁹

Şairlerin halk arasında meşhur olan eserleri hakkında bilgi aktarmak, tezkirecilerin müracaat ettiği hususlardan biridir. *Reşid* maddesinde, herkesçe bilinen bir gazelinden söz etmiştir: *Ve mütercem-i mezkûrun gazeliyatından bu beyti elsine-i nasda meşhurdur.*²⁷⁰ *Nâbi* ile ilgili bilgi aktarırken herkesçe bilinen eserleri hakkında malumat verir: *Şu'arâ-yı Rum'un şâ'ir-i nâ-yâbı üstâd-ı külli melikü's-şu'ara Nâbi Efendi merhumdur ki Divan'ı dillere dastan ve Siyer-i Veysi'ye Zeyl ve Tuhfetü'l-Harameyn ve Hayriyye ve nazm u nesir ile münşiyâne Gazâ-nâme ve Münşeât'ı ma'ruf-ı cihândır.*²⁷¹

Esad-ı Diger maddesinde, eserlerini zikrederken herkesçe malum olmasından bunun için kaynak belirtmeye gerek olmadığına değinir: *Kütüb-i kesireye tahşiye-i bi-nâzırı ve resâil-i adidesi ve nice âsâr-ı kalemi ve fevâ'id-i vefîri vardırki şöhet-i naklden muğnî ve ma'lûmiyeti zikr u beyandan müstağnidir.*²⁷²

Tezkire müellifleri, şairlerin birçok eserlerinden haberdar olduklarından dolayı tercüme ya da telif mi oldukları hususunda malumat sahibidirler. Sâlim, *İshâk*

²⁶⁸ Sâlim, *a.g.e.*, 497.

²⁶⁹ Sâlim, *a.g.e.*, 243.

²⁷⁰ Sâlim, *a.g.e.*, 352.

²⁷¹ Sâlim, *a.g.e.*, 630.

²⁷² Sâlim, *a.g.e.*, 173.

*Efendi maddesinde, tercüme ettiği eserler ve diğer telifleri hakkında bilgi aktarır: Zamanımızda Şifâ-yı Kazî 'İyâz'ı zebân-ı dil-pesend-i münşiyâne ile bir terceme-i nâzikâne ve Ebu'l-Lysi Semerkandî'nin Bustânü'l-Ârifin nam te'lif-i lâtifin terceme buyurup aded-i 'aded-i şuhûr-ı eyyâm-ı nübüvvet ile ma'dûd ebyât-ı letâfet âlûd ile Bi'set-nâme namında mesnevi bir manzume-i fesâhât-muhtevi ve ulum-ı Arabiyye'de sa'bü'l-melâl olan mahallere resâil-i adîde ve mahalli kesire tahrirât-ı pesendideleri vardır.*²⁷³

Ümîdî maddesinde de telif ve tercüme eserlerini zikredip eserlerden birinin içeriği hakkında bilgi verir: *Vaktinde hasyili esere muvaffak olup Mecâlis-i Evliya nam bir kitab ve ed'iyeye müte'allika âyât u ehâdisi cami' bir te'lif-i müstetâba muvaffak olup gürûh-ı meşâyih-i kirâm tıbb-ı ma'nevi ile ezeli âşînâ ve ol fenn-i bâtinide rusâh-ı tamları bi-merâ iken tıbb-ı zâhiriyyede ruhsât verdiklerinden ilm-i ebdâna müraca'at bâdi-i kuvve-i mücâhede vü ibâdat olur mânâsına ilm-i tıbda olan Keşf-i Beyân'a bir terceme-i nazikâne eyleyip neyl-i dimâ-ı uruk-ı merid-i hezâr illete desr-i inêbet-i pür-hikmeti ile bir mikyâs ve tedbir-i ilel-i suriyyeye şifâü'l-ayn-ı emrâz-ı ma'neviyye olan kabesü'l-iktibas-ı enfâsından netice-pezir-i devâ bereü's-sa'a olur bir kıyas vaz' eylemişler idi kim 'adimül-misâl idi.*²⁷⁴ Âkîf maddesinde ise yazmış olduğu nazireler hakkında bilgilendirmede bulunur: *Makâm-ı Harîri'ye nazîre olmak üzere on aded makâma sebt u tahrir ve edâ-yı nazikâne ile şu rütbe tasvîr u ta'bir eylemiş idi kim fusahâ-yı zaman sabâş u tahsine şâyân eyleyip bi'l-cümle istihsân eylemişler idi.*²⁷⁵

3. ESRAR DEDE, TEZKÎRE-İ ŞU'ARÂ-YI MEVLEVİYYE

Esrar Dede Tezkiresi olarakda bilinen Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye, 1790 yılına kadar yaşayan Mevlevî şairler hakkında bilgiler ihtiva eden önemli bir tezkiredir. Şeyh Gâlib'in isteği üzerine yazılan tezkiredeki şiir örnekleride, kendisi tarafından seçilmiştir.²⁷⁶ İki ay gibi kısa bir süre içerisinde kaleme alınan tezkirede oldukça ağır bir dil kullanılmıştır. Bazı olumsuz yanları ve eksiklikleri olmakla

²⁷³ Sâlim, a.g.e., 165.

²⁷⁴ Sâlim, a.g.e., 225.

²⁷⁵ Sâlim, a.g.e., 487.

²⁷⁶ İpekten, a.g.e., 157.

beraber Mevlevi şairler hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesinden dolayı önem arz etmektedir.²⁷⁷

Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye, bir mukaddime, 211 şairin hayat hikâyeleri ile manzum bir tarih kısmından oluşmaktadır.²⁷⁸ Esrar Dede Tezkiresi'ni Ali Enver Efendi Sema'-Hane-i Edeb adını vererek telhis etmiş ve 1309 yılında İstanbul'da neşretmiştir.²⁷⁹ Çok sayıda yazma nüshası bulunan tezkire üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmış, Namık Aras Tarafından yüksek lisans tezi ve İlhan Genç tarafından ise doktora tezi olarak çalışılmıştır. Tezkire İlhan Genç tarafından kitap olarak neşredilmiştir.²⁸⁰

3.1.YAZILI KAYNAKLAR

XVIII. yüzyıl tezkire yazarları içerisinde yazılı kaynaklardan en fazla yararlanan kişi Esrar Dede'dir. Kendi döneminden önce yazılmış bütün tezkireleri okuyup tahkik ettiği anlaşılan Esrar Dede, yeri geldiğinde o tezkirelerdeki bilgileri, eleştirel ve sorgulayıcı değerlendirmelere tabi tutmuştur. Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'de zikredilen şairlerin hayatları hakkında en çok başvurulan yazılı kaynakların başında Mevlevi müelliflerce yazılan eserler gelir. Tarih kitapları ve başka müelliflerin yazdığı eserler Esrar Dede'nin yararlandığı diğer önemli yazılı kaynaklardır. Ayrıca şairlerin kendi eserleri, kendisine gönderilen mektuplar, müellifin yararlandığı kaynaklardandır.

3.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Esrar Dede'nin şairlerin hayatları hakkında aktardığı bilgilerde yararlandığı en önemli kaynak, Mevlevi tarikatına mensup şahsiyetlere ait eserlerdir. Kendinden önceki tezkireleri kaynak göstererek Mevlevi şairlerin hayatları hakkında bilgi aktardığı da olmuştur. *Hazret-i Ahmed Dede Müneccimbaşı* maddesinde, şairin hayatı ile ilgili yararlandığı kaynak Sâlim Tezkiresi'dir: *Sâlim Efendi Tezkiresi'nde mahdumları Müneccimbaşı Çelebi Efendi'den nakl ider ki 'aziz-i mütercemün maskâtü'r-re'sleri Selânik olup ahali-i belde-i merkumdan bir muhibb-i muhlisun*

²⁷⁷ İsen, *Şair Tezkireleri*, 126.

²⁷⁸ Abdulkadir Dağlar, "Mevlevi Edebiyatı Kaynaklarından Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye ile Semâ'-Hâne-i Edeb'in Mukâyesesi", *Turkish Studies*, III-2, Ankara, 2008, 235.

²⁷⁹ Pekolcay, *a.g.e.*, 328.

²⁸⁰ Hasan Aksoy, "Esrar Dede", *DİA*, XI, 432.

*ahter-i tâbende-i asmân-ı vücudı ve aftâbı hayatının zill-ı memdudu olmagla Selânik şeyhi Muhammed Dede Efendi'den Telhis'a dek 'ale't-tertüb-i ta'allüm...'*²⁸¹ Derviş Dede maddesinde, şairin hayatı ile ilgili naklettiği bilgilerde yararlandığı kaynak, Âşık Çelebi Tezkiresi'dir: *Âşık Çelebi nam tezkire-nüvis-i bi-ihtram aziz-i merkumun terceme-i ahvâlini bu güne tahrir eyler ki maksad-ı re'sleri semt-i Sultan Selim temekkünleri civârı Ebi Eyyüb-i Ensâri medar-ı ma'aş sile vü cevâ'z-i şî'r ü inşâ iken kendüye cezbe el virüp Tarikâ-i Nakşbendiyye rehrevlerinün pey-revi sonra müeyyed-i Sultan Celâlî'd-din olup Mevlevi oldu.*²⁸² Benzer bir durumu Hasan Çelebi Tezkiresi'ni kaynak göstererek aktarır: *Hasan Çelebi kavli üzre âsîtan-ı kerûbi âşyân-ı Hüdâvendigara rûymal ve ol makâm-ı pür ihtiramda zevk-i semâ' ile döne döne tahsil-i vecd ü hâl idup âhir tâ demi âhir Dârü'd-Devle-i Âliyye'de hankâh-ı şeyh-i Vefâ'da kûşe-güzîn-i hücre-i inzivâ olmuştur.*²⁸³

Bostan Çelebi maddesinde, sanatkârın serencâmı ile ilgili verdiği malumatta yararlandığı yazılı kaynak, Sefine-i Sakıbiyye ve diğer Mevlevi kaynaklardır: *Sefine-i Nefise-i Sâkıbiyye'de tafsil olunduğu vech üzre zikri âti Ferrûh Çelebi Efendi Hazretleri'nün gül-i bostân-ı ten ü cânı ve sünbül-i şebistân-ı hanmanı olup tafsili mefhum-ı cerâyid-i hânân-ı ihvânü's-safâ olan tuğyan-ı hulefâ-i mutagallibeden sonra ber mefhum-ı keşfiyye-i peder-i büzürgvar tekrar na'il-i mesned-i celile-i türbe-i muazzama-i Hüdâvendigâr olup zât-ı gavsıyyet-sıfatları gani ani'l-vasfı ve'l-beyân ve ekser mahallâtı Mesnevi'de ve Lisanü'l-Gayb Divân-ı Şerîf-i hakâyık muhtevide işâret-i evsâf-ı âlileri.*²⁸⁴ *Şah Çelebi* maddesinde, nesebi ile alakalı verdiği malumatta yararlandığı bilgi kaynağı, Sâkıb Dedenin Sefine-i Nefise adlı eseridir: *Hazret-i İlyas Paşa-yı Germiyâni evlâd-ı kirâmından ve Çelebiyân-ı Karahisar ahfâd-ı be-nâmından olup Sefine-i Nefise'de Sâkıb Dede kuddise sırruhu'l-aziz terceme-i evsâflarında bu güne gevher-efşân-ı tahkik olurlar ki mah-ı sıpihr-i celâlet mihr-i evc-i adalet bir tacdâr-ı büzürgvâr-ı evreng-i şehâmet ve dürer-i yektâ-yı kulzüm-i zehhâr-ı fehâmet idi.*²⁸⁵

²⁸¹ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, (Haz.: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, 20.

²⁸² Esrar Dede, *a.g.e.*, 117.

²⁸³ Esrar Dede, *a.g.e.*, 260.

²⁸⁴ Esrar Dede, *a.g.e.*, 45.

²⁸⁵ Esrar Dede, *a.g.e.*, 245.

Şeyh Şifâyi Dede maddesinde, sanatkârın babası ile ilgili aktardığı bilgilerde yararlandığı kaynak Zeyl-i Atâyi isimli eserdir: *Nam-ı nâmileri Mehmed'dür. Hânedân-ı mevâli-i izamdan Kastamoni pir birâderi Hasan Efendi fâzıl-ı nihrir-i rüzgârın ibâre-i hayatınun ma'nası ve 'imare-i zâtınun olup pederleri ki Zeyl-i Atâyi'de mesturdur.*²⁸⁶ *Âdil Efendi* maddesinde, hayatıyla ilgili aktardığı malumatın kaynağı tarih kitaplarıdır: *Kütüb-i Tevarih'de mestur olduğu vech üzre selâtin-i Osmaniyânun hususâ Mehmed Han ibn Bayezid Hânun taraf-ı âlilerine mahabbet-i tammesi sebebiyle mazhâr-ı himmet-i bi-dirıgları olup memalik-i Karaman bunlârın esnâ-i meşihâtinde bi'l-küllîye kabzâ-i hükm-i Osmanıyan'a dâhil oldu.*²⁸⁷

Şairlerin doğumları ile ilgili bilgilere tezkirelerde genelde rastlanmaz. Esrar Dede şairlerin doğumları ile ilgili kaynak göstermek suretiyle bilgi aktarır. *Celal Ergun* maddesinde, *Sefine-i Sakıbiyye*'yi kaynak gösterir: *Sefine-i Sakıbiyye'de ol vech ile tafsil olunmuşdurki peder-i vâlâ ahterleri Cenâb-ı Burhânü'd-din İlyas Paşa Hazretleri leyle-i miladlarında kable'l-veâdet-i âlem-misallerinde cedd-i emced-i 'alâları olan Ergun Han Hazretleri'ni cümle erbâb-ı saltanat ve ashâb-ı hayl şevket ü azametle devlet-hânelerini teşrif eylemiş.*²⁸⁸ *Hüdâyi Dede*'nin doğumu ile ilgili bilgileri *Şahidî Dede*'nin *Gülşen-i Esrar* isimli eserinden istifade ederek aktarır: *Ol Züleyha-yı hüsn ü 'ismet-i Mısır'a getirince hezar meşakkatler çeküp tekrar taraf-ı Peygamberi Aleyhi ve âlihi ve sellemden tembih ile 'akd-i nikâh eyleyüp Hüdâyi Dede tevellüd eyemişlerdür ki nev-bâve-i bostân-ı Hüdâyi olan Şâhidi Dede Gülşen-i Esrar nam te'lifinde bu kıssaları tafsil buyurup dirler ki.*²⁸⁹ *Fenâyi Dede* maddesinde de intisab ettiği zatla ilgili aktardığı bilgilerde yararlandığı kaynak, aynı müellif ve eseridir: *Şâhidi Dede evvelâ bunlara mülâki olup sonra Hazret-i Sultan Divâni kuddise sırruhu's-Samedâni hizmetlerine vâsıl olmuşlardır. Nitekim Gülşen-i Esrar'da nakl buyururlar.*²⁹⁰

Şairlerin memleketleri ile ilgili bilgiler aktaran *Esrar Dede*, bu bilgileri belli bir kaynağa dayandırarak temellendirir. *Derviş Dede* maddesinde, kaynak gösterdiği eser, *Hasan Çelebi Tezkiresi*'dir: *Hasan Çelebi Tezkiresi'de bu güne takrir-i meram*

²⁸⁶ *Esrar Dede, a.g.e., 254.*

²⁸⁷ *Esrar Dede, a.g.e., 333.*

²⁸⁸ *Esrar Dede, a.g.e., 96.*

²⁸⁹ *Esrar Dede, a.g.e., 151.*

²⁹⁰ *Esrar Dede, a.g.e., 422.*

ve tatvil-i kelim idüp Aziz-i müşârun ileyhin terceme-i ahvâlini bu siyak üzre keşide-i silk-i intizam itmişdür ki kubbe-i evliyâ-yı kiram ve muzreb-i hiyam-ı esfiyâ-yı 'izâm ve hâciyân-ı badiye-i irfâna kıble-i murad ve Ka'be-i meram olan Konya'dandır.²⁹¹ Abdülvehhâb Hemedâni bahsinde şairin hayatı hakkında aktardığı bilgilerde başvurduğu kaynak aynıdır: *Tezkire sahibi Hasan Çelebi'nün pederi Ahlâk-ı 'Ala'i sahibi Kınalı-zâde 'Ali Çelebi 'avdet-i Hacc-ı şerifde Mısır Kahire'de 'Aziz-i Müşârün ileyh ilemülakât ü sohbet idüp kemâlât-ı bâliğalarını nakl itmekle mezbur tezkiresinde medh u senâlarında hayli sarf-ı medar itmişdür.*²⁹² Sabûhi Dede maddesinde, buna benzer bilgileri Uşşâki-Zâde'nin Zeylü'z-zeyl isimli eseri kaynak göstererek aktarır: *Uşşâki-zâde Zeylü'z-zeyl'de Tokâdiyyü'l-asl olup Şam'da Hamza Dede hizmetiyle şeref-yâb ba'dehü câ-nişinleri olmuşdır diyüp Hazreti Sâkıb Dede Dârü'd-devle-i İslambul'da Eyyub-ı Ensâri civarında olup Bektâşi Kâsım Dede man zâtın kûçegi iken Konya'ya varıp Mevlevi olmuşdur.*²⁹³

Esrar Dede, şairlerin meskûn olduğu yer ya da seyahatleri ile ilgili tezkire kitaplarını kaynak göstererek bilgi aktarır. *Derviş Sâhib* maddesinde, seyahati ile ilgili bilgileri Safâyi Tezkiresi'nden alıntılanmıştır: *Pes 'Aziz-i müşârun-ileyh nice zaman dahî seyr ü seyâhat idüp âhirü'l-emr Üsküdâr'da müdde-i vâfire sâkin olur diyü Safâyi merhum şu'ara-yı asrından ta'dâd ider.*²⁹⁴ *Fâni Dede* maddesinde, şairle ilgili naklettiği bilgilerde gösterdiği kaynak, Şâhidi'nin Gülşen-i Şu'arâ'sıdır: *Hazret-i Şâhidi Dede kuddise sırruhu Gülşen-i Esrar nam telifinde seyr ü seferlerini nazm buyurup ve Fâni Dede Hazretleriyle mülâkatlarını bu güne nakl buyurmuşlar ki.*²⁹⁵

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'de sergüzeştleri ve kerâmetleri anlatılan şairler hakkında verilen bilgiler, bilinen kaynaklara dayandırılarak anlatılır. Hazret-i Âgazâde Muhammed Dede ile ilgili aktardığı kerametın kaynağı Şeyhî Zeyli'dir: *Şeyhi'nin Zeyli'nde tafsil olduğu üzre nâbe-hengâm bir sefîneye süvâr olup ba'de'l-'işa' Gelibolı'ya togrı badban-gûşâ-yı 'azimet ve mellâhân-ı sefîneye ta'cil*

²⁹¹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 193.

²⁹² Esrar Dede, *a.g.e.*, 340.

²⁹³ Esrar Dede, *a.g.e.*, 274.

²⁹⁴ Esrar Dede, *a.g.e.*, 310.

²⁹⁵ Esrar Dede, *a.g.e.*, 419.

*buyurarak şitâbân-ı cânib-i vatân-ı me'lufları oldukları leyle-i garibenün sabahında İstanbul'da fitne-i azime zuhurı cümle-i kerametlerinden olduğu mesturdur.*²⁹⁶

Tezkire müelliflerinin, üzerinde en az durdukları konulardan biri, hakkında malumat verdikleri şairlerin fiziki yapılarıdır. Esrar Dede *Ferrûhi* maddesinde, şairin fiziki yapısı ile ilgili bilgileri Âşık Çelebi Tezkiresi'nden aldığını ifade eder: *Âşık Çelebi Tezkiresinde dir ki bin kırk iki tarihinde Ferrûhi hacdan gelmişdi. Ben gördüm. Bir köse ve za'if âdem idi.*²⁹⁷

Esrar Dede, tezkiresine aldığı şairlerin vefat tarihlerini aktarırken kaynak olarak tezkireler ve Mevlevi kaynaklardan yararlanır. *Derviş Hasib* bahsinde hayatı hakkında verdiği bilgilerde, çağdaşı olan tezkire yazarı Belîğ'in Nuhbetü'l-âsâr'ı ve Mevlevi olan Nesib Dede'nin *Sefine-i Nefise* isimli eserinden istifade etmiştir: *Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr'da bin yüz otuz iki senesinde vefat itdiler dimiş. Bu takdirce Es-Seyyid Nesib Dede cenâblarının Sefine-i Nefise'de Sâkîb Dede vefatlarını bin yüz yigirmi altıda vakı' oldı ve bir hafta mürurunda Derviş Hasib intikâl eyledi diyü yedi seneye tevriyye-i ârifâne buyurmuşlardır ki Derviş Lebîb yedi gün mukaddem ve bunlar Nuhbetü'l-Âsâr kavlı-i sahihi yedi sene mu'ahharintikâl-i âhiret buyurmuşlardır.*²⁹⁸

Es-Seyyid Fazil Halil Dede maddesinde de vefat tarihi ile ilgili aktardığı bilgilerin kaynağı, *Sefine-i Nefise* isimli kitaptır: *Sefine-i Nefise'de tafsil olduğu üzere peder-i kirâm-ı Güherleri vefatında ki bin kırk bir târihidür. Bunlar on sekiz yaşında olup dâd û dih-i meşihât ve teslik ü terbiyye-i fukarâ-i tarikat buyurup bin seksen sekiz tarihinde intikâl idüp ol buk'a-i mübâreke de medfundurlar.*²⁹⁹ *Çelebi Cemal* maddesinde de vefatı ile ilgili verdiği bilgilerin kaynağı *Sefine-i Sakıbiyye* isimli eserdir: *Feci'a-i vefatları zaman-ı saltanat-ı Sultan Bayezid Han'da olduğu Sefine-i Sakıbiyye'de mestur olup sinn-i şerifleri yetmiş dört olmagla lafz-ı cemal hisâb-ı 'aded-i hurufda mukâbil olduğu hatime-i defter-i kerâmetleri olup nahl-i nahilleri ve câ-nişin-i cemilleri Çelebi Hüsrev ve cenâb-ı ma'arif meablarının ser-zede-i tab'ları olan mersiyye-i ateşin budur.*³⁰⁰ *Dâli Dede* maddesinde de vefatı ile ilgili beyanda

²⁹⁶ Esrar Dede, *a.g.e.*, 16.

²⁹⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, 437.

²⁹⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, 123.

²⁹⁹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 415.

³⁰⁰ Esrar Dede, *a.g.e.*, 108.

bulunduğu bilgilerde başvurduğu kaynak aynıdır: *Ve dahi 'Anka-yı ruh-ı pür-fütuhları bin on tarihinde kâf-ı kurba pervaz idüp sa'ir mefâhir-i me'asirleri Sefine-i Sakabiyye'de mestur olmagla tafsilden tayy olındı.*³⁰¹

Hızır Paşa maddesinde, vefat tarihi ile ilgili bilgiyi, Kütüb-i Tevarih-i Eslaf isimli eserden aktarır: *Tarih-i intikalleri yedi yüz elli hilalinde olduğu Kütüb-i Tevârih-i Eslaf'ta işaret olunmuşdur.*³⁰² *Şuhûdi Dede* maddesinde hem vefatı, hem de mezar yeri hakkında edindiği bilgi kaynağı, *Âşık Çelebi Tezkiresi*'dir: *Âşık Çelebi bi'l-münâsebe bir mahalde imâ itmişdür ki mu'ammerinden olup elf-i kâmil hududuna kârib intikâl eyleyüp Muğla'da zaviye-i Mevleviyye'de medfundur.*³⁰³

Fennî Dede ile ilgili aktardığı bilgilerde halk arasında yanlış bilinen bir rivayeti şairin eserini delil göstermek suretiyle düzeltir: *Hatta beyne'n-nâs Sarı Abdullah Efendi'ye istinaden nakl olunan külâh-ı Mevlevi ile kapuya gelmek bunlara vaki' olup hulk-ı galât itmişlerdür. Hattâ vaki'â-yı merkum-ı bu beytleriyle imâ iderler*³⁰⁴.

Şairlerin vefat tarihleri ile ilgili düşürülen tarih kıtaları *Esrâr Dede*'nin yararlandığı kaynaklar arasındadır. *Âdem Dede* bahsinde Nisârî isimli şairin vefatı ile ilgili düşmüş olduğu tarih kıtasını kaynak gösterir: *Bin atmış üç târihinde Hacc-ı Şerifde iken Mısır'da vefât eyleyüp mevlevîhânedede defn olmuşlardur. Ve mesnedlerine kendi mürebbileri Muhammed 'Arzî Dede câ-nişinleri olmuşdur ki havass-ı muhibbâlarından Nisârî nam şâir-i mâhirün Târih "Degüldür Âdem geçdi bu devr-i Muhammed'dür" mısra'-ı târihinden nümâyan ve fecî'ât-ı intikallerine dahi nice nice tevârih söylenüp lâkin merkûmun mısra'ıyla iktifâ olındı.*³⁰⁵

3.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Esrâr Dede, *Tezkiresinde* şairlerin sanatları hakkında bilgi aktarırken birçok yazılı kaynaktan yararlanmışır. Kendi yorumlarından ziyade devrin önde gelen insanların görüşlerini, önceki dönem yazılan tezkireler ve eserlerden istifade etmeyi tercih etmiştir. Bu tutumu, tezkirenin güvenilirliği açısından da önem arz etmektedir.

³⁰¹ *Esrâr Dede, a.g.e., 176.*

³⁰² *Esrâr Dede, a.g.e., 140.*

³⁰³ *Esrâr Dede, a.g.e., 253.*

³⁰⁴ *Esrâr Dede, a.g.e., 417.*

³⁰⁵ *Esrâr Dede, a.g.e., 12.*

Şairlerin sanatları hakkında yararlandığı yazılı kaynakların çoğunluğunu tezkireler teşkil etmektedir. *Hazret-i Enis Receb Dede* maddesinde sanatı hakkındaki bilgileri Sâlim'in de beğendiğini ifade eder: *Beyt-i garrâlarına yigirmiden mütecâviz şâir-i nam-dar nazireler söyleyüp yine cümlesine beyt-i mezkûrun fâ'ik olduğunu Sâlim Efendi dahi teslim itmişdür.*³⁰⁶

Derviş Bekâyi maddesinde, şairin sanatı hakkında naklettiği bilgilerde yararlandığı kaynak, Hasan Çelebi Tezkiresi'dir: *Tezkiresinde Hasan Çelebi kendüleriyle hem-dem ülfet oldığın beyan ider. Tarih-i intikalleri elf-i kâmil hududunda olup ma'rifet-i cüz'iyede yed-i tulâsı olduğına Hasan Çelebi teslim ider.*³⁰⁷ *Derviş 'Azmi* maddesinde de sanatı hakkında yararlandığı kaynak, Hasan Çelebi Tezkiresi'dir: *Hasan Çelebi dir ki Şeh-zâde Sultan Mehmed sancağa çıkdukda biraderi Nevhî reisü'l-küttâbı ve 'Azmi matbah kâtibi olmuşdi. Ol şeh-zâde-i huceste vucûd-ı 'azim-i dârü'l-hulûd oldukda mezbur İstanbul'a gelüp defterdâr-ı huddâm südde-i Sidre-i ihtirama geçmişdi. Ba'dehü dimâg canına bûy-ı ins ü uzlet yetişüp teka'üd akçasıyla kana'at eyledi diyü şi'r ü inşâsını medh eylemiş.*³⁰⁸ *Derviş Zamir*'de de sanatıyla ilgili aktarımlarında yararlandığı kaynak aynıdır: *Hasan Çelebi san'at-ı remlde zamirdân u makbul-ı cihan oldukların tahrir eylemişdür.*³⁰⁹

Derviş Hâfız maddesinde de şairin sanatı hakkında vermiş olduğu bilgilerde yararlandığı yazılı kaynak, Latîfi tezkiresidir: *Maskat-ı re'sleri hak-i pâk-i Dârü'l-vilaye-i Konya siynet-i 'anil-âfâtı ve'l-beliyye olup Fârisi-dan u Mesnevi-han bir derviş-i sahib-i irfan olduğunu Latîfi merhum teslim ider. Hatta bu beytini makam-ı tahsinde tahrir eylemişdür.*³¹⁰ *Derviş Nutkî* bahsindedeki sanatı hakkında verdiği beyanatta yararlandığı kaynak, Latîfi'dir: *Yıldırım Bâyezid Han asrında zuhur iddüp ibtidâ Rum'da kaside vü gazeli Türkî söylemişdür. Ya'ni rabıta virmişdür. Hatta Ahmed Paşa'nun ekser ekser eş'arını buna nazire olduğunu Latîfi yazar. Amma kıdemine göre yazdıkları ebyât sihr-i helâldür.*³¹¹

³⁰⁶ Esrar Dede, *a.g.e.*, 26.

³⁰⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, 58.

³⁰⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, 364.

³⁰⁹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 316.

³¹⁰ Esrar Dede, *a.g.e.*, 125.

³¹¹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 508.

Esrar Dede, tezkirelerin yanı sıra şairlerin sanatları hakkında gerek kendi döneminde gerekse de önceden yazılmış olan başka eserlere de müracaat etmiştir. *Derviş Habîbi* maddesinde Şeyhi'nin Zeyl'deki değerlendirmesini kaynak göstermiştir: *Lâkin Şeyhî Zeyl'de terceme-i ahvâlini irâd idüp bu beytlerini pek kem değildür dimişdür.*³¹² *Derviş Sâmi* maddesinde şairin sanatı ile ilgili değerlendirmelerin kaynağı olarak Sefine-i Sâkıbiyye'yi gösterir: *Ve Dede Sâib Hazretleriyle müşa'are idüp elsine-i selâsede meydangir-i münâzara olmagla Müşârün-ileyh insâf û itdiği meşhurdur. Hatta heft ferzend şâ'ir ile feridü'l-ayn olup ne mâkule nazm-ı dil-aviz-i cânib-i cenablarından rişte-keş-i ibdâ olsa derhal neza'ir-i seb' ile tersi' pezir olur idi diyü Sefine-i Sâkıbiyye'de mesturdur.*³¹³

Şairlerin belli sanat dallarındaki başarılarını övme, tezkire yazarlarının üzerinde durdukları konulardan birini teşkil eder. Esrar Dede, *Yusuf Dede* maddesinde, şairin sanatı ile ilgili bilgi aktarırken Esad Efendi Tezkiresi ve belli kaynakları dayanak gösterir: *Es'âd Efendi Tezkire-i Hânende-gânda mevlid-i nâmâ'lum diyüp Çeng nâm sâz-ı meşhûrı nevaht itmekde maharetleri olmagla Çengî Yusuf Dede diyü ma'rufdurlar diyüp feza'il-i kemâlâtların vâfir bahs eyler. Lâkin Neyzenliği için Enderun'a alınıp gılmanân-ı Hassa zümresine dâhil olmak ta'bir-i hamdur. Amma Sâkıb Dede Hazretleri Neyzenlikle dâhi bi-bedel olmagla diyüp terceme-i hallerinde icâz u i'câz itmişlerdür.*³¹⁴

Şairlerin, kendi döneminde yaşayan diğer şair arkadaşları tarafından beğenilmesi, onun sanattaki yetkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Esrar Dede, tezkiresinde bu hususa dikkat edip yazılı kaynaklara dayanarak şairlerin sanat maharetleri ile ilgili bilgiler aktarır. *Derviş Mehmed* ile ilgili yararlandığı kaynaklar Sâbit, Nâbi ve Vehbî Divanlarıdır: *Hatta bir zaman şâ'ir-i meşhur Sâbit Efendi Ma'nisa'da hâkimü'ş-şer' olduğu esnâlarda Nâbi Efendi dahi bir takribiyle ma'nisa'ya varup herbirisi yegâne-i rüzgâr geçinür iken...misdakinca nev-be-nev zuhur sünuh iden gazeliyyât-ı tâze zeminlerine nezâyir ü balalar söyleyüp ve anlar dahi 'Aziz-i Merkumun eş'ar-ı tâze tarhını tanzir iderek beynlerinde mübâla ile germiyyet-i ülfet şu'le-gir-i mecâlis-i ünsiyyet olup ve her birleri ta'accüb güne..diyü*

³¹² Esrar Dede, *a.g.e.*, 130.

³¹³ Esrar Dede, *a.g.e.*, 242.

³¹⁴ Esrar Dede, *a.g.e.*, 532.

*i'tiraf eyledükleri meşhur ve el'ân Sâbit ve Nâbi ve Vehbi Divanlarında nezâyir ü letâyifleri mesturdur.*³¹⁵

*Derviş Tâlib'in sanatı ile ilgili bildirdiği malumatta yararlandığı kaynak, şairin kendi eseridir: Hatta mesâlik-i şî'r ü inşadan fenn-i tarihde yed-i tûlası olduğına Seyyah Ebubekir Dede iclasına güya oldukları târih-i ra'naları şahid-i 'âdil olduğundan tahrir olındı.*³¹⁶

3.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Müellif, şairlerin eserleri hakkında aktardığı her bilgiyi, belli bir kaynağa dayandırma çabası içindedir. Kimi şairlerin eserlerini kendi çabasıyla bulmuş kimileri hakkında da tezkireler ve Mevlevî kaynaklara müracaat etmiştir. *Hazret-i Ahmed Dede Müneccinbaşı* maddesinde, eserleri hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı Sâlim Tezkiresi ve Şeyhi'nin Zeyl'dir: *Şeyhî Zeyl'inde ve Sâlim Efendi Tezkiresi'nde mezkûr olan mü'ellifâtlarından Beyzâvi haşiyesi Sadru'd-din -zâde'yi tezyin u tekmil ve İsam'un Fârisi İsti'are Risâlesi'ni ta'rib ü şerh itmekle tezyil ve Ğâyetü'l-Beyân ismiyle bir kitâb-ı celil ve ilm-i tıbdan Tuhfetü'l-Mü'minin ve Ahlâk-ı Adudiyîye'yi 'Arâbi şerh idüp hey'et ü hendesiyyât ve musikiye da'ir müstakil resâil-i matbu'ları ve evvel-i âferinişden târih-i hicretün bin seksen tokuzına münteha olunca mufassal u meşruh ve muciz 'Arabîyyü'l-İnşâ Câmî'ü'd-Düvel nâm tarih-i mücelledleri ki el'ân Müneccinbaşı Tarihi dimekle meşhurdur. Ve Letâ'if-i 'Ubeydi'yi terceme vü tenkih idüp Elsine-i Selâse'de eş'arları olup Âşık tahallus buyururlar.*³¹⁷

*Devîş Hâleti'nin eserleri ile ilgili bildirmiş olduğu malumatta faydalandığı kaynak, Kaf-zâde Fâiz'nin Zübdeü'l-Eş'ar isimli tezkiresidir: Kaf-zâde Zübdeü'l-Eş'ar'ında Sanavber-zâde ve 'Azmi-zâde Hâleti Çelebilerden ma'ada bu zât-ı Memduh-sıfâtı dahi tahrir idüp tarika-i celile-i Mevlevîyye'den olduğunu ispat eylemiş ve bu iki matla'-ı garrasını tahrir kılmış.*³¹⁸ *Derviş Günâhi'nin eserleri ile ilgili faydalandığı kaynak, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi Tezkireleri'dir: Âşık Çelebi kavli şî'rde kudret-i kâmileşi ve kasayid ü mukatta'at ve mesneviyyât enva'ında kuvve-i*

³¹⁵ Esrar Dede, a.g.e., 61.

³¹⁶ Esrar Dede, a.g.e., 72.

³¹⁷ Esrar Dede, a.g.e., 22.

³¹⁸ Esrar Dede, a.g.e., 127.

şâmileleri olup fakirin gördüğüm kırkdan mütecâviz kasayid ü nu'ut-ı vardır. Cümlesi pür-kâr ü mâ'nidâr gaxellerinde hassa-mâ'ni ve latif-şiveler ve pâk-edalar vardır. Hasan Çelebi bu gazellerini yazmış ki bu iki beyt andandır.³¹⁹ Derviş Ma'nevi-i Konevi'nin eseri hakkında aktarmış olduğu bilgilerde yararlandığı kaynak, şiddetle eleştirmesine rağmen Âşık Çelebi Tezkiresi'dir: Âşık bunların hakkında dahi dir ki ekser mu'ammeyâta guşış ider. Tab'ı çeşniden hâli değıldür. Bu gazeli fakire getirmişdür...Behey Âşık bu gazeli getürmese bunu da begenmezdü.³²⁰

Nâyi Osman Dede'nin eserleri hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı Safâyi Tezkiresi'dir: Ve dahi 'Aziz-i mütercemün te'lifât-ı celilelerinden enbiyâ-yı kirâm hazarâtınün mu'cizât-ı bâhirü'l-berekâtların cem' u nazm idüp Ravzâtü'l-İ'câz nam kitâb-ı müstetâbları vardır diyü Safâyi merhum nakl idüp fâtiha-i kitabdan bu beytlerini tahrir itmiş. Fakire görmek mukadder olmadı.³²¹

Derviş Niyâzi'nin eserleri ile ilgili verdiği malumatın adresi Latîfi Tezkiresi'dir: Sonra Latîfi Tezkiresi'ne bakdum fikrümle tamam tâbikü'n-na'li bi'n-na'li geldi. Bir kaside-i elfiyyesi vardır ki beyti beytine nazire söylemiş. Bu beyt kaside-i mezburdandır.³²² Derviş Fenni-i Sukûti'nin eseri hakkında aktardığı beyanatta Belîğ Tezkiresi'nden istifade eder: Nuhbetü'l-Âsâr'da Belîğ irad idüp Sukûti Derviş Yusuf-ı Mevlevi diyü işâret ve zâd u budını tafsile cesaret itmemiş bu beyti tahrir ider.³²³ Derviş Derûni 'de şairin eseri hakkında vermiş olduğu bilgilerin kaynağı Riyâzi Tezkiresi'dir: Riyâzi Tezkiresi'nde ancak bu beytlerini tahrir eylemişdür.³²⁴

Mevlevi müeliflerce yazılan eserler Esrar Dede'nin en çok faydalandığı kaynaklardır. Hazreti Agazâde Muhammed Dede'nin eseri ile alakalı aktardığı bilgiler, Mesnevi-i Mevleviyye'den alınmadır: Hatta cild-i evvel-i Mesnevi-i Mevlevi'de menkul olan Şah u Kenizek kıssasına olan ta'lik-i latif ve tedkik-i arifleri li-ecli't-teberrük vişâu's-sadr-ı menkâbe-i şerifleri kılındı.³²⁵ Bedrü'd-din Çelebi maddesinde, eseri hakkında aktardığı bilgilerde, Sâkîb Dede'nin Sefine-i Mevleviyye

³¹⁹ Esrar Dede, a.g.e., 449.

³²⁰ Esrar Dede, a.g.e., 482.

³²¹ Esrar Dede, a.g.e., 499.

³²² Esrar Dede, a.g.e., 509.

³²³ Esrar Dede, a.g.e., 428.

³²⁴ Esrar Dede, a.g.e., 202.

³²⁵ Esrar Dede, a.g.e., 17.

isimli eserini kaynak gösterir: *Âsâr-ı nazmiyyelerinden fakat Sâkîb Dede Sefîne-i Mevleviyye'sinde bir kıta-i garrâlarını tahrir buyurmuşlardır.*³²⁶ Hızır Paşa maddesinde, eserlerinin bulunduğu kaynaktan söz eder: *Hususâ meslek-i şî'r u inşâda vâsıl-ı rütbe-i isna ve el'an Mecami'i Nefise'de Fârisi güftarları mevcûd u mukayyeddür.*³²⁷

Kerim Dede maddesinde de sanatkârın eserleriyle ilgili verdiği bilgilerde Mevlevî kaynaklardan istifade eder: *Ve dahi 'Aziz-i Müşârün ileyhün eş'âr-ı Farisiyye'de yed-i tûlâları olup egerçi Divan-ı mürettepleri mesmu'umuz olmadı. Lakin ceste ceste cerayid-i Mevleviyye'de ebyat ü mukatta'atları mestur u mukayyed olmagla çend beyt-i 'arifâneleri rişte-keş tahrir olunup hamâ'id-i evsaf ve makâmât-ı sa'ireleri Sefîne-i Nefise'ye tahmil olunmuşdur.*³²⁸ *Sahib Dede* maddesinde, tezkiresinde hayatını anlattığı Nâyi Osman Dede'nin eserinden yararlanır: *Mükemmel Divân-ı eş'arı ve levadâne vü zarifâne güftâr-ı bisyarları olup cümleden kendi hatt-ı destleriyle Nâyi Osman Dede Hazretleri'nün Mecmu'a-i Nefiselerinde mektub gazeli şerifleri teyemmünen bu mahalle kayd olındı.*³²⁹

Esrar Dede, bazı şairlerin eserleri hakkında aktardığı bilgileri, arkadaşlarının mecmualarından alıntılıdığını ifade eder. *Abdülhalim Efendi* maddesinde durum böyledir: *Ve Hazret-i Çelebi Halim mahlasıyla ra'nâ gazeller ve a'lâ neşideler söyleyüp bu bu beyt a'zı defâtir-i ihvan ve cerayid-i yârânda mevcud u mestur olan eş'âr-ı belagât-şî'arlarındanur.*³³⁰ *Hâfız Dede* maddesinde, eserini bizzat kendisinden hediye aldığını belirtir: *Eş'âr-ı huçeste âsârları 'arfâne ve güftâr-ı ma'arif-medarları âşıkâne olup fakire hediye buyurdıkları iki adede kitâ-i zibaları tahrir olındı.*³³¹

Şairin kendi kitapları, müellifin eserler hakkında yararlandığı yazılı kaynaklardandır. *Derviş Cevri*'nin eserleriyle ilgili aktardığı bilgilerin kaynağı, şairin kendi eserleridir: *Ve dahi şeş müccelledât-ı Mesnevi-i Mevlevi'den çil beyt-i şerif intihab ve her birini beşer beytle tercem e vü izah idüp Hall-i tahkikât ismiyle*

³²⁶ Esrar Dede, *a.g.e.*, 57.

³²⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, 139.

³²⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, 445.

³²⁹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 229.

³³⁰ Esrar Dede, *a.g.e.*, 337.

³³¹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 136.

*mevsum risale-i bedi'ası vardır ki lafz-ı merkur tarih-i te'lif vakı' olmagla hatime-i Risale-i mezbur'da bu beytle hatm itmişdür.*³³² *Derviş Dede maddesinde, sanatkârın kendi eserinden yararlanır: Sultan Selim Han ile Şehzâde Sultan Bâyezid'in Konya'da olan cengini inşa ile yazup bir kitab itmişdür. Ol kitabdandır.*³³³ *Arzî Dede maddesinde de belirtmiş olduğu kaynak, şairin kendi divanıdır: Ve dahi şeyh-i numâ-ileyhün müretteb Divân-ı belâgat ünvanları olup eş'ar-ı metin ve şâ'irâne-güftârı raşin ü kâmilânedür. Bu gazeller Divân-ı intâk-ı ilham-seminerlerindendir.*³³⁴

Tarih kitapları ve mektuplaşmalar vâsıtasıyla eserler hakkında bilgi edinme, müellifin yararlandığı diğer önemli yazılı kaynaklardır. *Hüsrev Çelebi* maddesinde, sanatkârın eseri hakkında aktarmış olduğu bilginin kaynağı, tarih kitabıdır: *Ve dahi Çelebi müşarün-ileyh kuddise ruhuhû Hazretleri'nün raht-keş-i cânib-i taht-gâh-ı illiyyin oldukları Kütüb-i Tevârih-i Osmanıyye'de tahrir olındığı vech üzre ev'hir-i devrân-ı Sultan Süleymâni'de olup nahl-i nahilleri ve câ-nişin-i cemilleri Çelebi Ferruh cenâb-ı necâbet nisablarının ser-zede-i tâb-ı bâlâları olan mersiyye-i garrâlarıdır ki hüsn-i hatime-i menkâbe-i husrevâneleri kılınmışdur.*³³⁵ *Resimâ Ahmed Dede* maddesinde, tezkiresine almak için kendisinden eser talebinde bulunduğunu ve sanatkârın yazmış olduğu bir gazeli kendisine gönderildiğini belirtir: *Bu Tezkire-i Mevleviyye'ye tahrir için irsal eyledikleri gazellerdür.*³³⁶

3.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Yazılı kaynaklara ağırlık vermiş olmakla birlikte Esrar Dede, sözlü kaynaklara da tezkiresinde yer vermiştir. Şairlerle birebir görüşme, şairlerin yakın arkadaşları ya da kendi arkadaşlarından sormak suretiyle şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Toplumda yaygın olan rivayetlere dayanarak şairler hakkında bilgi aktardığı da olmuştur. Esrar Dede'nin Mevlevi Tarikatı'na mensup olması, o zümreye ait şairler hakkında daha detaylı bilgilerle sahib olmasını kolaylaştırmıştır.

³³² Esrar Dede, *a.g.e.*, 114.

³³³ Esrar Dede, *a.g.e.*, 195.

³³⁴ Esrar dede, *a.g.e.*, 346.

³³⁵ Esrar Dede, *a.g.e.*, 144.

³³⁶ Esrar Dede, *a.g.e.*, 222.

3.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Esrar Dede, şairlerle bire bir görüşerek hayatları hakkında bilgi edinmeye çalışmıştır. Sanatkârların birinci derece akrabaları, isimleri mezkûr üçüncü şahıslar ve toplumda kabul görmüş rivayetler, müellifin yararlandığı başlıca kaynaklardır. *Derviş Nuri* maddesinde, kendisi ile bizzat görüştüğünü belirterek evsafını anlatan bilgiler aktarır: *Fakir bi-hamdillah kendüler ile görüşüp istifazâ-yı suriyye vü ma'neviyye olındı. İstiğrakları kemalde bir zat idiler. Bu esnâda bin iki yüz bir tarihinde Kütâhiyye'ye gelip vefât itdiler.*³³⁷ *Şâhidi Dede* maddesinde, hayatıyla ilgili aktardığı bilgileri, şairin annesine dayandırır: *Kâdem-i Hazret-i İsâ Ruhullâhi 'aleyhi's-selamda bir tıfl-ı nâtık ve bir nev reşide-i sâdık olup ekser leyâlide valideleri gevhâresinde meşgul-i ism-i celâl olduklarını vâlideleri istima' iderler idi.*³³⁸

Şeyh Şifâyi Dede maddesinde, hayatıyla ilgili aktardığı bilgilerin kaynağı, İbni Muhibbi isimli şahıstır: *İbni Muhibbi nam müverrih bu gûne zikr idüp kendülerden rivâyet eyler ki evâ'il-i şebablarında mübtelâ-yı 'ayş ü nûş iken ihyana 'Abü'l-Mecîd Sivâsî 'Aleyhi'r-rahme Hazretleri'nün meclis-i şeriflerinde hazır bulundukda şeyh-i mezbur bunlara ihtirâm-ı bi-gâye idüp ehl-i meclis ta'accüp eyledükde buyurdılar ki bu zât âhirü'l-emr ma'den-i füyûzât-ı İlâhiyye olup tarik-i sûfiyyede müşârün-bil-benân irşâd u irfân olmak makarrdur.*³³⁹

Sabûhi Dede ile ilgili aktardığı bilgilerin bir kısmını Hamza Dede isimli bir Mevlevi Şeyhi'ne dayandırır: *Ve Hamza Dede bunların 'akibinde Şam meşihâtinde istihdam kılınmışdur diyü zikr i derler. Beynlerini bu gune Tevfik mümkindür ki pederleri Tokâdî olup İstanbul'a geldiler.*³⁴⁰ *Fedâyi Dede* ile ilgili verdiği bilgileri, Sâkıb Efendi isimli bir zatın ağzından aktarır: *Sâkıb Efendi buyururlar ki bürheten mine'z-zeman reis-i mellahta Şeytan Kulu Hân hurişında ol buk'aya ateş isabet idüp miyâne-i taht u suht memalik-i ehl-i sünnede ol dahi muhterik-i harâb olmuşdur.*

³³⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, 511.

³³⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, 251.

³³⁹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 255.

³⁴⁰ Esrar Dede, *a.g.e.*, 275.

*Mes'uldur ki yine bir Rahman kuli zuhırıyla ma'mur ve cilve-gâh-ı 'aşıkân-ı Mevlevi ola.*³⁴¹

Hazret-i Enis Receb Dede hakkında aktarılan bilgileri, ismini zikretmediği hulefâ'dan nakleder: *Ve dahi meşâyih-i tarikât-ı Gülşeniyye'den Sezayi Efendi merhum ibtidâ-yı zuhur-ı nev-niyazlığı halinde Edirne'ye gelip Cenâb-ı Enis'ün celis-i meclis-i nefisleri olup müstefiz-i envâr-ı sohbetleri olarak vasıl-ı meratib-i 'âliye olmagla ilâ âhiri'l-ömr mecâlis ü mefâhilde senâ vü teşekkür-i sohbet-i 'azizleriyle ratbu'l-lisan ve eger Enis Dede sohbetine vasıl olmasam nesyen mensiyyen kalırdum diyü lâtife-guyan oldukları hulefâsından menkuldür.*³⁴² 'Ârif Dede ile ilgili naklettiği bilgileri, ismini belirtmediği güvenli bir şahıstan aldığı ifade eder: *Sikât-ı zevattan mervidür ki ol rütbe-kesret-i müridin ve vefret-i 'âşıkâne muvaffak olmular idi ki edâ-yı salât-ı cum'a içün mahalle-i Bâb-ı Cedid'de vaki' Merkez Efendi Mescid-i Şerifi'ne teşrif buyurdıklarında kendüleri harem-i mescidde dâhil ve sâye-i Tüba payelerinde pey-rev olan dervişân-ı sa'adet-kışânun henüz bir uci hahkâk kapusından çıkmakda olduğu bi'd-defe'at mu'âyene olunmuşdı.*³⁴³

Toplumda mevcut olan rivayetler, Esrar Dede'nin faydalandığı sözlü kaynaklardandır. İsim belirtmeden şairlerin hayatlarından kesitler sunar. *Tevekkülî Dede'nin bir kerametini bu şekilde nakleder: Nakl olunur ki mahmiyye-i merkumede hâkimü'ş-şer' olan Ramazan Efendi nam muhibb-i muhlisleri 'Aziz-i müşarün-ileyhi cem'iyet-i sur-ı hitana da'vet ü niyaz itdükde inşallah gelirüz lâkin ta'am tenâvülinden 'afv itsünler.*³⁴⁴ Hazret-i Sâkib Dede'nin hayatı ile ilgili aktardığı bilgilerin kaynağı, bir rivayettir: *Mervidür ki elli seneye karîb ol han-kâh-ı hasretü'l-meşâyihda dâd u dih-i teslik ü irşâd-ı tâlibin ve rûh-ı revân-ı ecsad-ı salikîn olup meclis-i sohbet-i pür bereketleri mazhar-ı ibare-i şerife-i ve suhân-ı ma'rifetleri mutazammın mazmun-ı münfe-i nefes-i münfe-i rahmân-ı ma'ani-i 'allame'l-kur'an olmagın el'an evlâd u a'kab-ı suriyye vü ma'neviyye ve nazar-kerdegân-ı zahiriyye vü batınıyyelerden herbiri hâvânık-ı Mevleviyye'den bir behişt-i ma'rifetün Âdemi ve bir ka'be-i hakîkâtün sahib-dem ü kademidür.*³⁴⁵

³⁴¹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 414.

³⁴² Esrar Dede, *a.g.e.*, 25.

³⁴³ Esrar Dede, *a.g.e.*, 353.

³⁴⁴ Esrar Dede, *a.g.e.*, 70.

³⁴⁵ Esrar Dede, *a.g.e.*, 85.

3.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Esrar Dede, şairlerin sanatları hakkında daha çok yazılı kaynaklardan istifade etmiştir. Bununla beraber az da olsa şairin kendisinden aktarma, toplumda var olan değerlendirmeler başka şairlerle kıyaslama ve kendi değerlendirmeleri faydalandağı sözlü kaynakları oluşturur. *Şeyh Galib* maddesinde, şairin sanat anlayışını kendisinden duyduğunu aktarır: *Ve dahi ruba'i-gulukta 'Anka-yı tab'-ı şehbazları eve-gâh-ı Kâf-ı i'cazda pervaz idüp bu kelime-i bi-nevâ bi'd-defa'ât lisan-ı gevher-beyanlarından guş olmuşamdur ki rubâ'i pervazlığı gayet severem buyururlardı.*³⁴⁶

Derviş Garîbi maddesinde de şair Hayâli'nin şiirleri hakkındaki yorumları, şairin kendisinden nakleder: *Hayâli'nün ba'zı eş'ârını ben tahsis iderdüm didigine mümâsil bunun dahi şi'ri bir mikdar ham idi diyü 'aceb tasalluf itmiş*³⁴⁷. *Dede Sâib-i Tebrizi* maddesinde de sanatı ile ilgili bilgilerin kaynağı şairin kendisidir: *Ve dahi balâda mestur olan Sâmi Yunus Dede ile dahi elsine-i selâsede müşa'âre eyleyüp lâkin Türkî'de vüs'ât ta'birleri olmadığından Sâmi Hazretleri'ne teslim olduğunu tahrir iderler.*³⁴⁸

Toplumdaki mevcut rivayet ve değerlendirmeler, Esrar Dede'nin şairlerin sanatları hakkında yararlandığı sözlü kaynaklardandır. *Dede Sabri Parsa*'nın şiir sanatındaki yetkinliği hakkındaki aktarımlarda, toplumdaki mevcut bilgilerden yararlanır: *Hatta müretteb Divân-ı belâgat ünvanları olup eş'ârı beyne'l-kül müselleme ve meşhur bir şâ'ir-i pür-zor ve fenn-i hoş-nüvisde ve semt-i musikide mâlik-i hatt-ı mevfur olup mürşid mürebbileri intikâl-i âlem-i şuhud buyurdukda cânîşin-i makâm-ı 'âlileri olmuşdi.*³⁴⁹ Benzer bir aktarım *Gâlib Dede* maddesinde de söz konusudur: *Manzume-i Şâhidi Dede ta'allüminden gayrı kimseden Fârisiyyât u nazmiyyât okumayup neş'e-i asliyye-i Mevleviyye ve mâye-i kadime-i ma'neviyyeleriyle ulemâ-yı dehre ve füsahâ-yı asra fâik ve makâm-ı teslime bâliğ u lâyük olup eş'âr-ı münakkah ve güftâr-ı muhayyelde hatim-i vakt olduklarını urefâ-i zaman teslim itmişlerdür.*³⁵⁰

³⁴⁶ Esrar Dede, *a.g.e.*, 398.

³⁴⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, 406.

³⁴⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, 284.

³⁴⁹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 294.

³⁵⁰ Esrar Dede, *a.g.e.*, 374.

Kıyaslama yoluyla şairlerin sanatlarını değerlendirme Esrar Dede'nin de faydalandığı bir usüldür. Kaynağını müellifin teşkil ettiği *Derviş Tâbi* maddesinde, böyle bir durum mevcuttur: *Ve dahi vadi-i şî'r ü inşâda Cenâb-ı Yusuf Sîneçak kuddise ruhuhu Hazretlerinün terbiyye-kerdelerinden Günâhi Dede ve Şûri Dede ve Gurbeti Dede emsâli şu'arâ-yı bedî'ü'l-âsâr ve 'urefâ-i nam-dara pey-rev olup hatta şu'arâ-yı asrları olan ahbâb-ı Mevleviyye'den Hayâli Beg merhumun eş'arına tetebbu'ları bisyar olmagla Vardar Yenicesi şu'arasından kıyas olunurlar.*³⁵¹ Kıyaslama ile ilgili benzer bir durum *Sabûhi Dede* maddesinde de söz konusudur: *Gürûh-ı Melâmiyye'den Nesîmi vadisinün zarîfânesi ve Şeyh 'Attar âsârının harifânesidür. Ma'lum ola ki fukarâ-i Mevleviyye ve men tebe'ahüm ki cemi'-i şu'âra andan ibâretdür.*³⁵²

3.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Esrar Dede, pek çok şairin eserlerine bizzat ulaşıp, kendilerinden ödünç almak suretiyle gerekli bilgileri aldığını belirtir. İsimlerini zikrettiği şahıslar ve toplumda kabul gören rivayetler, müellifin yararlandığı kaynaklardır. *Dâniş Ali Dede* maddesinde, talebesinde bulunan eserine nasıl ulaştığını ve içeriği hakkında bilgi aktarır: *Tahrirümüz bu mahale reşide oldukda nâ-gâh ahab-ı Mevlevi'den Neş'et Süleyman Efendi'nün hânelerine varılıp meğer telâmizinden birisi 'Aziz-i Müşârün ileyhin Divân-ı Şerifleri'ni getürmiş. Ânun mütâlâsına da'ir sohbet olurken fakir dâhil-i meclis olup dest-i acz-peyvestüme 'arz buyurdularında sarf-ı nigah- dikkat idüp bakdum ki Hazret-i Dânişî'nün kendi hatt-ı destleri ile olan nüshâ-i şerifedür. İsti'âreten birkaç gün alup hücre-i fakirânemde ser-â-pâ mütala'a eyledüm ki mükemmel kasayid-i nu'ut-ı Nebevi ve düvaz-dehler ve yigirmiden mütecâviz terkihi bend ve müseddes ve muhammes ve nazm-ı eş'ârı gibi munakkah gazeller ve dervişâne vü Mevleviyyâne nice nice neşidelerine imrâr-ı i'tibâr olunduk.*³⁵³ *Es-Seyyid Fazıl Halil Dede* maddesinde de kendi el yazması olan eserlerini bizzat gördüğünü belirterek bilgiler sunar: *Bu fakir-i nâçârun gördüğüm kendü hatt-ı*

³⁵¹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 72.

³⁵² Esrar Dede, *a.g.e.*, 276.

³⁵³ Esrar Dede, *a.g.e.*, 181.

destleriyle hey'et ü hendese ve erkâm u 'ulum-ı kelama da'ir on kadar resâil-i bi-manendleri vardır.³⁵⁴

Şeyh Şifâyi Dede'nin eserleri hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı olarak, İbni Muhibbi'yi gösterir: *Eş'âr-ı 'Arabiyyelerinden İbni Muhibbi nakli üzere bu kitâları ki Mısır'da Kâzi Ömerü'l-Mağribiyyü'l-Mâlîki 'Aleyhi'r-rahme Câmi'ü's-Sagîr üzerine Mesâbih nam şerh-i latîfi te'lif eyledükde takriz için huzuru meziyyet-i mahsurlarına 'arz ve bil-bedâhe buyumışlardır.*³⁵⁵

Celal Ergun maddesinde, eserlerinin toplumda herkesçe bilindiğini belirterek açıklamalarda bulunur: *Bi'n-nefs kalem-keşi sahîfe-i tasnif ve yâd-hoş-ı lehçe-i pürbahçe-i te'lifleri olan Kütüb-i Nefise ve Resâil-i Münife'den evvela çil-kelime-i tayyibe ünvanıyla mevsüm Risâle-i Şerifleri ve yine İşâretü'l-Beşâre namıyla müşârun bi'l-benan-ı ihvân u hullân olan kitâb-ı meşhure hec-deh 'ibârât-ı latifeleri dahi bir risâle-i cemile olup âsâr-ı nazmiyyeleri el'ân mecâmi-i ihvân u hullanda zerrin-kalem-i lâcverd-i rakam-ı tahsin ile nigârân-ı sahayif-i i'câzü'l-beyândur.*³⁵⁶

Benzer bir anlatım Rusûhî Dede maddesinde de mevcuttur: *Ve heft mücelledât-ı Mesnevi-i ma'nevi şerhinden ma'ada Câmi'ü'l-Âyât ve Minhâcü'l-Fukarâ ve Hüccetü's-Sema ve Şerh-i Fusûsü'l-Hikem emsâli manzum ve mensur kırkdan mütecâviz 'ulum-ı şettâda müellefatları olduğundan ma'da kadr-i müşterek eş'arları ve mükemmel Divân-ı Belâgât şi'arları vardır.*³⁵⁷

Safiyullah Dede'nin eserleri hakkında bilgiler sunarken, devlet tarafından basılması emredilen lügatinden söz eder: *Dâima Tefsir-i Beydâvi ve Hidâye ve Mesnevi-i Şerif ta'lim ü ifâdesiyle güzerande-i evkât olup hatta taraf-ı Devlet-i Âliye'den Van Kulu lügât-ı celilesi basılması emr olındukda ekser nesih mensuhası muhabbat ve ağleb-i ta'likâtı galat olmagla bâ-feman-ı âli 'aziz-i müşârun ileyh tashihine me'mur oldılar. Ve el'an mütedavil u matbu' olan nesh-i mevcûdesi bunların tashihi-kerdeleridir.*³⁵⁸ Esrar Dede, aynı zamanda hocası olması münasebetiyle Şeyh Gâlib'in eserlerini, kaynağı kendisi olmak ve dönemin âlimlerini şahit göstermek üzere övücü cümlelerle tanıtır: *Yigirmi dört yaşında iken ibtidâ*

³⁵⁴ Esrar Dede, *a.g.e.*, 416.

³⁵⁵ Esrar Dede, *a.g.e.*, 256.

³⁵⁶ Esrar Dede, *a.g.e.*, 97.

³⁵⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, 210.

³⁵⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, 291.

tertib-i Divân-ı ma'arif ünvân buyurup ba'zı urefâ-i vakt Kâne kelâm-ı Gâlib ta'biriyle tevrih eylediler ve yigirmi altı yaşlarında iken esrâr-ı makâmât-ı suluk-ı Mevlevî ve âsâr-ı envâr-ı lâmi'â-i âyât-ı Mesneviyi hâvi Hüsn ü 'Aşk bir te'lif-i celil ser-zede-i tab'-ı bi-misilleri olmuştur ki memalik-i Rum'da lisan-ı Türkiyye üzre ânâ mümâsil bir nazm inşâ olduğu kimsenin mesmu'ı olmamıştır.³⁵⁹

4. RÂMİZ, ÂDÂB-I ZURAFÂ

Râmiz Tezkiresi olarak da adlandırılan eser, Sâlim Tezkiresi'ne zeyl olarak 1722 ile 1784 yılları arasında yaşayan 376 şairin, hayatı, sanatı ve eserleri hakkında detaylı bilgiler ihtiva eden önemli bir tezkiredir. Sanat faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı ve çok sayıda şairin yetiştiği Lale Devri'ni ele alması ve başka hiçbir tezkirede zikredilmeyen şairleri konu edinmesinden dolayı büyük bir öneme sahiptir.³⁶⁰ İsabetli ve aranılır bilgileri bünyesinde barındırması itibariyle XVIII. yüzyıl tezkireleri içerisinde başvurulan en mühim tezkirelerden biridir.³⁶¹

Dili oldukça ağır olan ve uzun tamlamaların bulunduğu tezkirede zaman zaman boşluklara rastlanması eserin müellifince tamamlanamadığı veya temize çekemediğini göstermektedir. Yakın dostu Müstakim-zâde Sâdeddin Efendi tarafından temize çekilen ve bazı eklemeler yapılan tezkire, yine Zihni adında bir müstensih tarafından içeriğine dokunulmadan, birtakım örnekler eklenip yeniden tashih edilmiştir. İki yazma nüshası bulunan Âdâb-ı Zurafâ, Sadık Erdem tarafından 1994 yılında kitap olarak basılmıştır.³⁶²

4.1. YAZILI KAYNAKLAR

Tezkiresindeki bilgileri mümkün merteye yazılı kaynaklara dayandırmaya özen gösteren Râmiz, özellikle yaşamış olduğu sırda yazılmış olan tezkirelerden istifade etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, başka müellifler tarafından farklı konularda yazılmış eserler, yararlandığı ve başvurduğu kaynaklar arasındadır. Şairlerin eserlerine ulaşmak suretiyle onlar hakkında bilgiler aktarmış, ayrıca mektuplaşarak ele alınan şairlerin eserleri hakkında malumât sahibi olmaya çalışmıştır. Şairin medfun olduğu yer ve ölümü ile ilgili tarih kıtalarını zikrederek

³⁵⁹ Esrar Dede, *a.g.e.*, 376.

³⁶⁰ İpekten, *a.g.e.*, 150.

³⁶¹ İsen, *Şair Tezkireleri*, 118.

³⁶² İpekten, *a.g.e.*, 150.

kaynaklarını temellendirmeye çalışmıştır. Sanatkârlar tarafından cami duvarlarına yazılan yazılar, müellif tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.

4.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Eserine almış olduğu şairler hakkındaki bilgileri temellendirmek için yazılı beyanatları tercih eden Râmiz, özellikle tezkireler ve yazılı eserlerden faydalanmıştır. Şairlerin vefatı ya da yeni bir mesleğe atandığı zamanlarda düşürülen tarih kıtaları ve şairlerin medfun oldukları yerler müellif tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. *Emîri*'nin hayatı hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı olarak, kendi tezkiresinden önce yazılmış olan Sâlim ve Safâyi Tezkireleri'ni gösterir: *Tezkire-i Sâlim Efendi ve Safâyi'de keşide-i silk-i sûtûr ve ve medine-i Diyar-ı Bekr'den nümâyande-i zuhur-tüccâr-ı zevi'l-iktidârdan bir zât-ı celilü'l-mikdar olup sarf-ı nakdine-i makderet birle tahsil-i emti'a-i ma'rifet idüp sûk-ı hünerde kâlâ-yı zerbeft-i giran-kiymeti miyâne-i hâcegiyân-ı bender-gâh-ı dâniş ü kemalde tamga-zen-i dest-i rağbet olmuş emirü'l-kelam yesâr-ı irfân-ı zahir bir şâ'ir-i benâm idiler.*³⁶³ Edîb Maddesinde de şairin hayatı hakkında nakledilen bilgilerde yararlanılan yazılı kaynaklar aynıdır: *Tezkire-i Sâlim ve Safâyi'de ismi Mahmud olmak üzre mezkûr ve Narda kazasında hükûmetlerinde virdikleri bâlâ-yı vesâyikde es-Seyyid Mehmed Edib imzalararı mestur Âmidiyyü'l-asl miyâne-i kuzatta dâniş ü âdâb ile meşhur bir zât-ı mevfûr ma'arif idi. Bin yüz kırk tokuz senesi hududunda 'azim-i mansıb-ı cinân olmuşdur.*³⁶⁴

Râmiz, *Âgâh*'in hayatı ile ilgili bir değerlendirmesinde, Safâyi Tezkiresi'nden yararlanır: *Acâyibdendir ki merhum-ı cennet-mekân Sultan Mahmud Han Hazretlerinin bin yüz kırk üç senesi hududunda cülûslârına târih Bâ-nâzım-ı mülk-i cihân lafzını târih diyen ma'arif-intibâhın hakkında Safâyi merhum bin yüz yigirmi tarihinde fevt oldu dimesi 'âdem-i ihtimamına mahmüldür.*³⁶⁵ *Türâbi* ile ilgili verdiği bilgilerde, tafsilatlı bilgilerin Sâlim Tezkiresi'nde bulunduğunu bildirerek hakkında malumat verir: *Tafsil-i hali Tezkire-i Sâlim Efendi'de rakam-keşide-i sûtur ve ceziretü'l-'uşşâk olan medine-i Sinob'da vaki' Seyyid Bilal zâviyesinde hücre-nişin-i vahdet ü huzur iken 1139 senesi hilalinde da'vet ü hitâb-ı 'irc'îye imtisal ile 'âlem-i*

³⁶³ Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ*, (Haz.: Sadık Erdem), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, 11.

³⁶⁴ Râmiz, *a.g.e.*, 12

³⁶⁵ Râmiz, *a.g.e.*, 14.

ervaha ‘azimet ü şitâb ve belde-i mezbure mezâristânında nihâde-i lahd-ı türâb olan Derviş Ömer’dir.³⁶⁶

Hakkî maddesinde, hayatı hakkında isim vermeden tezkirelerde malumât bulunduğunu belirtip kısa bilgiler aktarır: *Şeyh-i müşârun bi’l-benân birun-ı haytâ-i takrir u beyan olan e’izze-i kirâmeden bir zât-ı kerâmet-‘üvân olup evsâf-ı fezâil-ittisafı tezkirelerde rakam-keşide-i beyan olmagla bu rütbe ile kana’ât olunmuştur.*³⁶⁷

Hasîb’in hayatı hakkında verdiği bilgilerin kaynağı, Sâlim Tezkiresi ile Zeylû’z-Zeyl Şeyh Emir Buhâri isimli eserlerdir: *Ol ‘andelib-i gülşen-i siyâdetin nam-ı kerimleri İbrahim olup kayd-ı ta’arif ü tavsifden müstağni vü ‘azâde ve ahvâl-i fezâil-me’alleri Tezkire-i Sâlim Efendi ve Zeylû’z-Zeyl Şeyh Emir Buhâri’de rakam-keşide-i sahâyif-i beyân olan Zeyl Sahibi ‘Uşşâki-zâde Efendi Hazretleridir ki tekrim-i mehâdim olan mülâzemetle ta’zim olundukarından sonra bin toksan yedi senesi hilâlinde Şeyhü’l-İslam Ankaravi Mehmed Efendi’den bi’l-ishikâk medrese-i hârice nâil olmalarıyla ..nigerân iken Küllü nefsin zâikatü’l-mevt neş’esiyle sermest ve bin yüz otuz altı senesi hilâlinde ‘azm-i mansıb-ı âhîret ve Keskin Dede mezâristânında defn ü türbet olunmuşlardır.*³⁶⁸ *Fevzî* maddesinde de babasıyla ilgili aktardığı bilgilerin kaynağı olarak Şeyh Emir Buhâri’yi gösterir: *Ol şâ’ir-i serâmedin nâm-ı emcedleri Mehmed’dir. Mevâli-i devriyeden olup ahvâl-i fezâil-me’alleri Zeyl-i Şeyh Emir Buhâri’de mestur Gergeri-zâde Ahmed Efendi mağfurun necl-i necib-i berumendi Gergeri-zâde Efendi’dir.*³⁶⁹ Benzer bir anlatıma, *Müciüb Mansûri-zâde*’nin hayatı hakkındaki bahsinde de rastlanır: *Vâlid-i mâcidleri Hısn-ı Mansûri Ahmed Efendi Emin-i fetvâ olup mevâli-i ‘izam miyanında fazilet-i bahire ile meşhur olduğu Zeyl-i Şeyh Emir Buhâri’de rakam-zede-i sahife-i sutür ve mütercim-i mümâ-ileyh dahi “el-veledü sirru ebîhi” neş’esinden feyz-yâb olmagın anlar dahi dâniş ü kemal beyne’l-enâm mezkûr olan Mansûri-zâde Efendidir.*³⁷⁰

El-Mevlâ İshak ibn el-Mevlâ İsmail maddesinde, sanatkârın hayatı ile alakalı aktardığı bilgilerin kaynağı olarak, Zeyli-i Şeyhzâde’yi gösterir: *menkâbet-i vâlâları*

³⁶⁶ Râmiz, a.g.e., 52.

³⁶⁷ Râmiz, a.g.e., 81.

³⁶⁸ Râmiz, a.g.e., 74.

³⁶⁹ Râmiz, a.g.e., 242.

³⁷⁰ Râmiz, a.g.e., 264.

Zeyl-i Şeyh-zâde'de ziver-i sâhife-i sûtur ve bin yüz otuz yedi senesinde 'azim-i dârü'l-huzur ve bu fakirin mahall-i vilâdeti olan Cebecibaşı Ali Ağa mahallesinde vaki' makam mevlûdı olup ba'dehü bina vü ihya eyledikleri cami-i ra'naları sofasında defn-i kubur olunan Şeyhü'l-islam İsmâ'il Efendi'nin mahdum-ı evveli ve necib-i ekmeli olmagla.³⁷¹ Selim Kavsara-zâde ile ilgili naklettiği bilgilerin kaynağı, Sâlim ve Safâyi Tezkirelerinin yanı sıra Târih-i 'Âsım Efendi kitabıdır: Mevali-i bilâd-ı devriyeden Begpazarı Hüseyin Efendi merhumun mahdum-ı dil-pesendi ve ziver-i sahife-i Tezkire-i Sâlim u Safâyi ve Târih-i 'Âsım Efendi'de ziver-i sahife-i beyan ve müstağni-i tavsif ü 'ayan olan Şeyhü'l-islam es-Seyyid Fezzullah Efendinin mektubcuları Mehmed Selim Efendidir ki el-hak miyâne-i akranda fûnun-ı ilm ü ma'ârifde hâ'iz-i rehine-i imtiyaz müselleme ü mümtâz bir zât-ı güzîn ve hususâ şî'r ü inşâda mâlik-i rikâb-ı hüsn-i ta'bir bir şa'ir-i mâhir-i sihr-âferin idi.³⁷²

Şeyhi Fevzi-zâde maddesinde, ailesi ile ilgili bildirdiği bilgilerin kaynağı Zeyl-i 'Uşşâki-zâde'dir: Feyzi mahlas ile ilahiyât ü tarihâtları karin-i tabayi-'i ashâb-ı ma'rifet bin yüz iki tarihinde tekye-gâh-ı cinana rihlet iden ahvâl-i ma'arifi me'ali tezkirelerde ve Zeyli 'Uşşâki-zâde'de rakam-zede-i sahife-i sûtur meşâyih-i devr-i Sultan Ahmed Hân-i sânidin Sim-keş-zâde Hasan Efendi mağfurun mahdum-ı zişân-ı güzîni zi-şeref-i ve zbi-efzâ-yı mesned-i meşihâtı olup hayrî'l-halefidirler.³⁷³

Mevlâna 'Âsım Efendi Çelebi-zâde maddesinde, müderrislik hayatına başlamsıyla ilgili aktardığı bilgilerin kaynağı olarak Osman-zâde Tâib Efendi'nin Vekâlet-nâme isimli kitabı gösterilir: Meşâyih-i İslamiyyenin bülend-i hâl-i fezâ'il-me'âlimiz Ebe-zâde Abdullah Efendinin medrese-i hâricle nâilü'l-enâm olmalarıyla miyâne-i müderrsin-i kiramda mümtâz Müderrislerde el-hakk 'Âsım-ı hoş-gû müsellemdir mısra'ıyla Osman-zâde Ta'ib Efendi merhum Vekâlet-nâmelerinde bu gûne terâne-sâz-ı medh ü senâ olmuşlar idi.³⁷⁴

'Âtîf Defterî bahsinde şairin hayatı hakkında verilen bilgilerde, Seyyid Vehbi'nin Vekâlet-nâme isimli eseri müellifin yararlandığı yazılı kaynaktır: Şu'âranın ma'ârif-kesbi merhum ü mağfur es-Seyyid Vehbi Efendi'nin Vekâlet-nâmelerinde şâyân-ı medh ü senâ olan şu'ârây-ı bi-hemtâdan olup devr-i Sultan

³⁷¹ Râmiz, a.g.e., 4.

³⁷² Râmiz, a.g.e., 163.

³⁷³ Râmiz, a.g.e., 177.

³⁷⁴ Râmiz, a.g.e., 203.

*Ahmed Hân-ı sâlisde Başbaki-kulı kise-dârı olmakla kise-i nukûd u cevahir-i giran kıymeti ma'rifet olan zât-ı âli mikdârı makbul-i cümle-i enâm ve vezir-i mahmedet-arâ İzzet Ali Paşa'nın müddet-i defterdârlıklarında mektubcılıkları hizmet-i celileleriyle kârin-i şeref ü izzet olup ser-nâme-i kitâbe-i i'tibâr-ı rif'at-ı ü 'atufet ile irtisam olmuşıdi.³⁷⁵ Kelîm Efendi bahsinde hayatı ile ilgili verdiği bilgilerin kaynağı, yine Vehbi Efendi'nin Vekâlet-nâme'sidir: *Ol sanem-i şecere-i siyâdetin nâm-ı nâmileri Mûsâ'dır. Vehbi merhum Vekâlet-nâmesinde ve bu gûne ziver-i sahife-i rukûm olmuşlar.*³⁷⁶*

Şairlerin ölüm tarihleri ile ilgili düşürülen kıtalar Râmiz'in başvurduğu yazılı kaynaklar arasındadır. Başvurduğu bu kıtaların yazarlarını da özellikle zikretmeyi tercih eder. *Enis* maddesinde ölümü hakkında düşürülen tarih kıtasını zikreder: *Sâl-i intikaline erbâb-ı ma'ârif-i kemalden çok kimseler mersiyye-huyân ve târih-guyân olmuşlardır. Galatalı Hâfız merhumun didiği târih-i dil-pezirdir ki keşide-i silk-i tahrîr olundu.*

*Kürsî-i cennetde Mevlâna Emîn ola celis*³⁷⁷

Dürrî Vâni ile ilgili aktarılan bilgilerde, aynı şairin düşmüş olduğu kıtayı mezar yerini de belirtmek suretiyle aktarır: *1135 senesi rebî'ül-evvelin yigirmi birinci günü 'azim-i huld-i berin ve Şeyh Vefâ cami'-i şerifin haziresinde tedfin olunup seng-i mezarına Galatalı Hâfız merhumun bu beyti tahrir olundu.*

Sâdef-i lahd-i 'adnde yer idüp Dürrî-i saf

*Kabr-i Dürrî ola dâr-ı güher kân-ı 'atâ*³⁷⁸

Beliğ-i Diger maddesinde vefatı ile ilgili Nisâri'nin düşmüş olduğu kıtayı nakleder: *Mütercem-i mezburun irtihallerine ol şehir-i meşhur şu'ârasından olup ahvâline uttula'ımız olmamağla tertiblerine âdem-i rağbet ve bi'l-münâsebet bu rütbe işâret ile kifâyet olunan Hisâri nam şairin tarihidir ki tahrir olundu.*

Saff keşid oldı semâya ceste ceste dûd-ı ah

*Pâre pâre oldı güyâ fi'l-mesel ebr-i siyâh*³⁷⁹

³⁷⁵ Râmiz, a.g.e., 208.

³⁷⁶ Râmiz, a.g.e., 258.

³⁷⁷ Râmiz, a.g.e., 2.

³⁷⁸ Râmiz, a.g.e., 98.

Erşed hakkında da yeni atandığı meslek ile ilgili düşürülen bir tarih kıtasını müellifi ile beraber aktarır: *Etibbânın reis-i hazakat-mendi merhum ve mağfur Kâtib-zâde Mehmed Refî' Efendi bin yüz yetmiş iki senesi hilâlinde reisü'l-etibbâ olduklarına bu târihi dimişdir. Târih: Reîsü'l-hâzikîn.*³⁸⁰ *Emîn* maddesinde, şairin mezarının bulunduğu yer ve mezartaşının üzerine yazılı tarih kıtasını beraber nakleder: *Bin yüz otuz yedi senesi hilâlinde râh-ı kısmet-âbâd-ı cinâna 'azimet itmeleriyle dâhil-i surda Keskin Dede mezâr-istanında vâlidleri cenbinde defn ü ikbâr olunup seng-i mezarında bu târih tahrir olunmuşdur.*³⁸¹ Benzer bir duruma hayatı hakkında bilgi aktardığı *Enîs* maddesinde de rastlanır: *Bin yüz seksen hilâlinde irci'î emrine lebbeyk-guyân 'azim-i aklâm-ı cinan olmalarıyla hâneleri beytü'l-ahzân olmuşlardır. Mevlevi-hâne Yenikapısı hâricinde defn-i kubur ve Müstakim-zâde Efendi'nin tarihleri rakam-zede-i sutür kılındı.*³⁸²

4.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Ramiz, şairlerin sanatları hakkında bilgi aktarırken, kendi döneminde yazılmış tezkirelerden istifade etmeyi tercih etmiştir. Duvar yazılarında müellifin faydalandığı diğer bir kaynak türüdür. *Beliğ-i Diğer* maddesinde, sanatı hakkında yararlandığı kaynak, Mirzâ-zâde Sâlim Efendi'nin tezkiresidir: *Hidmet-i tezyili ile meşgul olduğumuz Sâlim Efendi merhum mütercim-i merkumun zikrinde ba'zı elfâz-ı hicv ile bir turfe müteşâi'r kelamı iğbirâr-ı hâtıra mahmuldür. İnsaf olunsa vâdi-i kudemâ üzre hisse-mend-i belâgât ve sâdece elfâz ile edâ-yı nukâta pür-kudret idi.*³⁸³ *Sıdkî Diger* maddesinde, şairin sanatıyla ilgili bildirdiği malumatta, yararlandığı yazılı kaynak, yine aynı müellifin eseridir: *Tezkire-i Sâlim Efendide ziver-i ser-nâme-i sutür eşrâf-ı kuzât-ı kiramdan Sıdkî Abdullah Efendi mağfurdur ki şi'r ü inşâda yegâne-i emsal ve Nâhîfi üstad ile germ ülfet-i sadâkat-i muvâneset ve şi'r ü inşâyı anlardan telemmüz itmekle Nahîfi Sıdkîsi dinmekle dahi pür-şöhret olmuş.*³⁸⁴ Benzer bir durumda *Hüseyn Paşa-zâde* maddesinde mevcuttur: *Sâlim Efendi merhum*

³⁷⁹ Râmiz, a.g.e., 40.

³⁸⁰ Râmiz, a.g.e., 22

³⁸¹ Râmiz, a.g.e., 18.

³⁸² Râmiz, a.g.e., 21.

³⁸³ Râmiz, a.g.e., 40.

³⁸⁴ Râmiz, a.g.e., 186.

tezkirelerinde mütercem-i ma'ârif-rüsûmun midhatinde itra ve şu'ârânın gırbal üstünde gelenlerinden olmak üzere tahrir ü imla ile medh ü senâ buyurmuşlardır.³⁸⁵

Remzî 'nin sanatı hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı, dönemin iki önemli tezkiresi olan Safâyî ve Sâlim Tezkireleri'dir: *Tezkire-i Safâyî ü Sâlim Efendide rakam-zede-i sahife-i beyân ve bin yüz elli tokuz senesinde 'azim-i ravzâ-i rızvan olan şâir-i meşhur Câbi Mehmed Efendi mağfurdur ki eş'âr-ı dürer-bâr ve güftâr-ı nâzik-reftâr ile reşk-endâz-ı sühandan ve îmâ-yı ma'nâ-yı letâfet edâ ile mahsüd-ı cümle-i hüner-verân-ı ma'âni-şikâr ve üstadları Sahhaf Rüşdî merhuma hem-pây-ı iktidâr olmuş târihleri makbul-ı enâm bir pir-i sutûde reftar idi.*³⁸⁶

Sâmî Arpa Emînî-zâde'nin sanatı hakkında verdiği bilgilerin kaynağı olarak Seyyid Vehbi'nin Vekâlet-nâme'sini gösterir: *'Evâ'il-i hâl-i feyz-me'alinde tahsil-i ilm ü kemâle hâcegiyân-ı bender-i fazl ü hünerden mukaddemât-ı dest maye-i ilmiyyeyi tekmil ile nâil-i rütbe-i samiyye-i 'alü'l-alal olmanın zât-ı celili'l-mikdarları Vekâlet-nâme-i Seyyid Vehbi'de:*

Kiminin rütbe-i eş'ârı nâmı gibi Sâmidir

*Sezâdır levh-i mihr ü mâha tahrir olsa Divânı*³⁸⁷

Zülâli maddesinde de yararlandığı kaynak Yine Seyyid Vehbi'dir: *Şi'r ü inşâda rütbe-i maharetine Seyyid Vehbi bu beyt ile şehâdet itmişdir.*³⁸⁸ Kâmi maddesinde başvurduğu kaynak kişi Osman-zâde Efendi isimli şahıs ve Seyyid Vehbi'nin Vekâlet-nâme isimli eseridir: *Mevlânâ-yı merhum metn-i metin kitâb-ı ilm ü kemal ve ilm-i fikh ve edebiyatda dibâce-i zibâce-i fazl u edeb olan gencine-i kenzine-i tab'-ı rânâları kasabü's-sabak-ı emsâl olduklarından ma'ada şî'r ü inşâda yegâne-i deverân olduklarına Osman-zâde Efendinin mısra ve Seyyid Vehbi Efendinin Vekâlet-nâmelerinde şeh-beyt-i kîtâ-i mehmedetleri oldukları iki şâhid-i 'adâlet-ünvân olup metâli'-i 'âlü'l-âli reşk-aver-i ruh-ı 'ali ve kühl-i bâsıra-i 'uyun-ı cemâli müselleme ü mümtâz bir şâ'ir-i mâhir-i ser-efrâz idi.*³⁸⁹

Duvar yazılarında, Râmiz Efendi'nin şairlerin sanatı hakkında aktardığı bilgilere kaynaklık teşkil eder. *Esad Efendi* maddesinde babasının yaptırmış olduğu

³⁸⁵ Râmiz, a.g.e., 170.

³⁸⁶ Râmiz, a.g.e., 140.

³⁸⁷ Râmiz, a.g.e., 156.

³⁸⁸ Râmiz, a.g.e., 144.

³⁸⁹ Râmiz, a.g.e., 257.

bir caminin duvarına yazmış olduğu kitayı zikreder: *Vâlidlerinin ihyâ eyledikleri câmi'in itmâmuna tab'-ı bâlâlarından sudur iden târih-i bi-kusurdur ki câmi'-i mezbûrun dervâzesinde keşide-i silk-i sûtûrdur.*

Yapıldı bin yüz otuz altıda bu ma'bed-i zibâ³⁹⁰

Benzer bir yararlanma sanatı hakkında bilgi verdiği *Sâdi* maddesinde de mevcuttur: *Mustafa Paşa merhumun sadâret-i ûlalarında Irgadpazarı sükûnda ihyâ eyledikleri câmi'-in dervâzesinde mestur olan târihleri keşide-i silk-i sûtûr kılındı.*

Melekler secde-i şükr eyleyüp Sâdi didi târih

Zihî câmi' binâ kıldı yerinde Mustafâ Paşa³⁹¹

4.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Râmiz, şairlerin eserleri hakkında bilgiler verirken kendisinin yaşamış olduğu asırda yazılan tezkirelerden istifâde eder. Şairin kendi eserleri, mektuplar çeşme kitabelerine yazılı beyitler ve mezar taşlarına kazılmış şiirler, müellifin başvurduğu kaynaklar arasındadır. *Eser* maddesinde şairin eseri hakkında aktardığı bilginin kaynağı olarak Sâlim Tezkiresi'ni gösterir: *Mukaddemâ mahlasları Muhîb olmagla Sâlim Efendi merhum mahabbet-i kadimeye ri'âyeten harfî'l-mimde tahrir ü işâret ve bu Fârisi beyt-i bi-nâziri anın eseri olmak üzre tezkir buyurmuşlardır.³⁹² Re'fet'in eserleri ile ilgili aktarılan bilgilerin kaynağı, yine aynı tezkiredir: *Âsâr-ı tab'-ı pür-iktidârlarından bu çend ebyâtı tahrir ve enişteleri Sâlim Efendi Tezkiresinde teksir olunmagla bu rütbe tastir ile taksir olundu.³⁹³**

*Hâdi Burusevi'nin eserleri ile ilgili bilgiyi Sâlim Efendi'den alıntıladığını belirtir: Merhum-ı mümâ-ileyh emsâl-i miyânında ma'ârif-i ilmiyye ile şöhet şî'âr ve ve eş'âr-ı letâyif- şî'âr şâyeste-i i'tibâr bir şâ'ir-i şirin-güftâr olmagla tahrir ve Sâlim Efendi merhum cenâblarının intihâb buyurdukları beyt-i pâkize-edâları teberrüken tastir olundu.³⁹⁴ İkbâl maddesinde küçük bir eleştiri ile beraber, ismini zikretmediği tezkirelerden, eserlerini aldığını belirtir: *Divânları ahvalleri gibi**

³⁹⁰ Râmiz, a.g.e., 9.

³⁹¹ Râmiz, a.g.e., 171.

³⁹² Râmiz, a.g.e., 1.

³⁹³ Râmiz, a.g.e., 118.

³⁹⁴ Râmiz, a.g.e., 281.

*perişân olmagla ba'zı tezkirelerde mestûr olan birkaç beyt-i bi-nazirleri keşide-i ziver-i silk-i sûtûr kılındı.*³⁹⁵

Âgâh-ı Diğer'in eserleri hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı olarak, Tokâdî Mehmed Emin Efendi'ye yazdığı bir tarih kıtasını gösterir: *Lâkin ekseri eş'ârı gadr-i rüzgâr ile tar-mar ve eserlerinden ber-dest-i rüzgâr olduğumuz şeyh-i kerâmet-rehin Tokâdî Mehmed Emin Efendi bin yüz elli altı senesi hilâlinde kurb-i Hazret-i Ebi Şeybede olan Emir Buhâri hankâhında post-nişin olduklarına didikleri târih-i dil-nişindir ki teberrüken tahrir olundu.*³⁹⁶ *'Abdî Defteri* bahsinde, sanatkârın Mecidiye Kasrı'nın bitiminde yazmış olduğu beyitleri kaynak gösterir: *Âsâr-ı tab'-ı celilü'l-mikdârlarından ber-dest-i iktidâr olduğumuz Enderun-ı Humâyûnda Mecidiyye nâm Kasr-ı mahbûbun bin yüz altmış dört senesinde hüsn-i hitâmına didikleri târih-i bi-nazirleridir ki teberrüken tahrir olundu.*³⁹⁷

Mektup yolu ile eserlere ulaşma çabası, diğer tezkire müelliflerinde olduğu gibi Râmiz'in de izlediği bir yoldur. *Behçet* maddesi bu minval üzeredir: *Âsâr-ı ma'ârif intişarlarından ber-dest olduğum bu gazel-i suz-nâk Medine-i Siroz'da ikâmetleri esnasında Âsitâne-i 'aliyyede olan ahbâb-ı sadâkat-nisab şefkât-me'ablarına irsâl buyurdıkları güftâr-ı tab-nâkleridir ki tahrir olundu.*³⁹⁸ *Sabih-i Diğer* maddesinde, kendisine mektupla gönderilen eserini nakleder: *Âsâr-ı tab'-ı pür-iktidarlarından bu mecelle-i cedidemize tastir için irsâl-i 'abd-i fakîr buyurdıkları gazel-i bi-bedel-i lâ-nâzirleri ile pâdişâhımız şehen-şâh-ı cihân Sultan Mustafa Han Hazretleri evreng-i ziver-i taht-ı hümâyûn olduklarında didikleri târih-i ra'nâ ve birkaç mu'ammâları teberrüken tahrîr ü imlâ kılındı.*³⁹⁹

Râmiz'in, şairlerin kendi eserlerinden yararlanarak bilgi aktardığı da olmuştur. *Rahmî* maddesinde, tahrir ettiği gazeli, şairin divanından aldığını belirtir: *Bülend ü mümtâz ve hâme-i belâgat-hitâmeleri kasabü's-sabak-ı i'câz miyâne-i akranda bir merd-i ser-efraz olmagla tahrir ve Divân-ı Letâfet 'ünvanlarından bir iki gazelleri tastir olundu.*⁴⁰⁰ Tezkire sahibi *Sâlim Efendi*'nin eserleri hakkında, kıyaslı

³⁹⁵ Râmiz, *a.g.e.*, 13.

³⁹⁶ Râmiz, *a.g.e.*, 15.

³⁹⁷ Râmiz, *a.g.e.*, 219.

³⁹⁸ Râmiz, *a.g.e.*, 43.

³⁹⁹ Râmiz, *a.g.e.*, 182.

⁴⁰⁰ Râmiz, *a.g.e.*, 121.

anlatımla bilgiler aktarıp, tezkiresinde bulunan bir gazelini nakleder: *Âsâr-ı fezâ'il intişarlarından sâbıkül-beyân Tezkiretü's-Şu'âraları birûn-i hayta-i ta'rif u tezkir bir tezkire-i bi-nazirdir ki hüsn-i edâsına şu'ârâ-yı 'Ahdî bi-ihiyâr teslim-kerde-i Rızâ ve her bir ravzâ-i Riyâzi reşk-endâz-ı behişt-i rızvân olmağa sezâ tarz-ı Latîfî dilber-i serv ü Sehî endam misal 'Âşık olmağa lâyük ve derûnunda olan güft ü guy-ı ma'nâları bir dürlü neşât u Safâyî hâsıl ider ki kemmiyyet-i berâ'a ve berâ'a-i hâme nüh-rütbe tavsifinde itrâ sâdıkdır ve dahi nice âsârı ve Divân-ı celilü'l-i'tibarları vardır. Bu güftar ol sûtûde-reftarın zâde-i tab'-ı selim-i 'âli miktarlarıdır ki Tezkirelerinde tahrir buyurmuşlardır.⁴⁰¹*

Çeşme üzerine yazılan beyitler ve dörtlükler Râmiz'in, şairin eserleri hakkında yararlandığı bilgi kaynakları arasındadır. *Emîn* maddesinde, yeni yapılan iki çeşmeye yazdığı beyitleri nakleder: *Karîn-i rahmet-i gufrân Sultan Mahmûd Hân Hazretleri 1150 senesinde müceddeden inşâ vü ihyasına muvaffâk oldukları Ayasofya-i kebire şad-revanının bâlâsına tastir olunan târih-i ra'nâlarında hakk-ı nezâket ü belâgatı icrâ ve merhûm Sultan Ahmed Hân Hazretlerinin seray meydanındaki çeşme-i âb-ı hayat-âsânın üzerinde mestur olan târih-i cihan-pesend-i bi-mânendin suyunda bahrine ri'âyet ü imâ ve bu suda mazmununu edâ buyurmuşlardır. Teberrüken zib-i sutûr-ı imlâ kılındı.⁴⁰²* *Behçet* maddesinde de Ahmed Paşa isimli vezirin yenilediği bir çeşmeye yazdığı sanatlı tarihi kaynak olarak zikreder: *Bu târih-i ra'nâları dahi asrında nâi'li hâtem-i vezâret oln el-Hacc Ahmed Paşa nam vezir-i Bermekiyyü'l-inşâ hazretleri sa'âdet-hâneri civârında tecdid ü ihyâ eyledikleri Sovuk çeşmenin bâlâsında keşide-i silk-i tahrirdir ki işbu mecelle-i celileye bi-kusur teberrüken rakam-zede-i sûtûr kılındı.⁴⁰³*

Servet'in eserleri ile ilgili aktardığı bilgiler, camii duvarına yazılmış tarih kıtalarıdır. Râmiz, o kıtanın hala camii dervazesinde bulunduğunu ayrıca zikreder: *Bin yüz kırk yedi senesinde kârin-i hitam Hekimbaşı-zâde 'Ali Paşa merhumun cami'-i şirin-endamlarına olan târih-i ra'naları ki hâlen dervazesinde keşide-i silk-i erkâmdır ki bu mahalle tahrir olundu.⁴⁰⁴* *Ahmed* maddesinde, camii kitabesine yazılı eserinden söz ederken, ayrıca hat yazısının kime ait olduğunu da belirtir: *Bu beyt*

⁴⁰¹ Râmiz, a.g.e., 153.

⁴⁰² Râmiz, a.g.e., 17.

⁴⁰³ Râmiz, a.g.e., 44.

⁴⁰⁴ Râmiz, a.g.e., 58.

*dahi on vechile Yahyâ Begin Süleymâniyye câmi'ine olan târihine nazire bir matla'dır ki mahsûre-i Üsküdar'da Vâlîde Sultânın câmi'-i cedidine şeyh-i mûmâ ileyh irşâd buyurmuşlardır. Ol câmi'-in ziver-i dergâh olan târihleri Osmân-zâdenin ve hatları Fındık-zâdenindir.*⁴⁰⁵

*Emîn maddesinde, eseri hakkında verdiği bilginin kaynağı, Kâtib-zâde Mehmed Refî' isimli bir şahsiyetin yardımıyla, mezar taşına yazmış olduğu bir şiiridir: Bin yüz elli sekiz senesi leyletü'l-berâ'e âzim-i dâru'l-huzur ve ol pîr-i münîrin hâneleri kurbünde Pîri Paşa mezâr-istanında âsude-i kubur ve irtihallerinde Kâtib-zâde Mehmed Refî' hâme-i 'imâd-ı câmeleriyle Müstakîm-zâde Efendinin bu târihleri seng-i mezarlarında keşide-i silk-i sutûr kılındı.*⁴⁰⁶

4.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Râmiz'in şairlerle ilgili naklettiği malumatta zaman zaman sözlü kaynaklara başvurduğu da olmuştur. Toplum arasında mevcut rivayetlere önem veren Râmiz, kimi zaman üçüncü şahısların bilgilerine başvurmuştur. Başvurduğu şahıslar arasında hayatını ele aldığı şairin akrabaları da mevcuttur. Hayatını konu aldığı şairin başından geçen hadiseler ve onunla ilgili latifeler tezkire yazarının yararlandığı sözlü kaynaklar arasındadır.

Şairlerin sanatları hakkında özgün değerlendirmelerde bulunan müellif, gerek şairleri başkalarıyla kıyas ve gerekse bazı alanlardaki özel başarılarına değinmek suretiyle onlar hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Şairin sanatı üzerine toplumsal kabuller ve rivayetler ya da başka şairlerin değerlendirmeleri, müellifin tezkiresini yazarken faydalandığı sözlü kaynaklardan diğerini teşkil eder. Hayatlarını kaleme aldığı şairlerin eserlerine ulaşmaya gayret eden Râmiz, söz konusu şahısların halk arasında meşhur olmuş eserlerinden bahsederek, haklarında ölçülü bilgiler aktarmaya çalışmıştır.

4.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Sanatkârın ismi, göç ettiği şehir ve yerleştiği yeni mekân, tezkire müellifinin üzerinde önemle durduğu mevzulardır. Şairin bizzat kendisi, yakın akrabaları, isimleri zikredilmeyen üçüncü şahıslar, toplumdaki mevcut rivayetler ve şairin yakın

⁴⁰⁵ Râmiz, *a.g.e.*, 28.

⁴⁰⁶ Ramiz, *a.g.e.*, 22.

dostları müellifin başvurduğu kaynaklardır. Râmiz, *Fâiz* hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı olarak şairin, ismini zikretmediği bazı akrabalarını gösterir: *İsm-i serâmedleri Mehmeddir. Memâlik-i 'Acemden Herat nam şehr-i meşhurdan zuhûr ve Mir Üveys-zâde Şah Mahmud zaman-ı fitratında hicret idüp Âsitâne-i 'âliyyeye ric'atları ba'zı akribasından mezkûrdur.*⁴⁰⁷ Kâmil İshak-zâde'nin hayatı ile ilgili aktardığı bilgilerin kaynağı olarak, isminide zikrettiği şairin amcasının oğlunu gösterir: *Târih-i mezburda vâli-i vilâyet olan İbşir Paşanın ğayz-ı dünyeviyyesine binâen divanları ta'âmında tesmim ve derhal mahkelerine geldükde revân-ı pâkin Hallâk-ı zevi'l-in'âma teslim idüp çok geçmeden paşâ-yı mebur dahi giriftâr-ı mecâzât-hûn-ı mevlânâ-yı sâhib-i kemâlât olduğu eşrâf-ı kuzattan 'amme-zâdeleri Mislî 'Ali Efendiden menkuldür.*⁴⁰⁸

*El-Mevlâ Abdullah Vassaf Efendi'nin başından geçen hikâyeyle ilgili bilgileri, sanatkârın kendisinin anlattığını belirtir: Bin yüz elli senesi hilâlinde 'ulemâ-yı a'câm ile bahs-i mübâhase-i mezheb-i erba'a için diyâr-ı İrana İslambol pâyesiyle ta'yin ü irsâl olundukda dört tarafı ma'mur ve misra' Diyâr-ı Hinde değil İsfahâna gideriz ma'nâsı halinde keşf-perde-i cemâl ve vüsullerinde huzur-ı şâh-ı Cem-cahda bil-cümle 'ulemâsiyla mubâhaselerinde Mûsî-var yed-i beyzâ-yı iktidâr idüp te'yid ü tasdik-i mezâhip idüp 'Acem 'ulemâsına rüchânı zâhir ü âşikâr olunduktan sonra Âsitâne-i 'aliyyeye 'avdet ve meclis-i bahsi nakl ü hikâyet buyurdıklarında pesendide-i enâm ve hidmeti mukâbelesinde bin yüz elli beş senesi hududunda sadr-ı Anadolu ile bülend-kadr olmağa dil-şâd ü mesrûr olmuşlar idi.*⁴⁰⁹

*Sem'i'nin hayatı hakkında aktardığı bilgileri, isim vermeden duyduğunu belirtir: 'Eva'il-i sadâret-i İbrâhîm Paşada reîsü'l-küttâb olan Mehmed Emînin sevk ü tesyir ile Âsitâne-i 'aliyyede mukim ve İngiltere ve Nedarlende elçileri kitâbet-i bi-hasebi'l-iktizâ mütercem-i mezbura ihâle olunmagın gûş-i samî'â-i nigerân-ı sayd-ı rfâh-ı iktisâb ve mesmu'umuz olduğu üzre ol hidmet-i me'muresiyle kûşe-giri kana'ât olup kâm-yâb olmuş idi.*⁴¹⁰

Enîs maddesinde, toplumda mevcut olan rivayetlerden yararlanarak hayatı hakkında aktarımlar yapar: Rivâyet olunur ki rivâyet-i gârîbe; nâil-i rahmet-i

⁴⁰⁷ Râmiz, a.g.e., 236.

⁴⁰⁸ Râmiz, a.g.e., 254.

⁴⁰⁹ Râmiz, a.g.e., 214.

⁴¹⁰ Râmiz, a.g.e., 165.

*Rahmân Sultân Ahmed Hân-ı sâlis hazretleri bin yüz yigirmi altı senesi hilâlinde bilâd-ı Morayı teshîre 'azimet ve mukaddemât-ı seferiyyeye sarf-ı nakdine-i makderetleri esnâsında bir şeb-i feyz-i bahşâda..nâsir ile tathir olunur deyü keşf-perde-i makâmat-ı usul ile ta'bir-i rü'yâ-yı fütûhât itimşlerdir.*⁴¹¹ *Behcet-i Diğer* maddesinde de buna benzer bir durum mevcuttur: *Hatta rivâyet olunur ki ba'de'l-ımtihân mürur idup medreseleri zuhur itmemele kendüye sevda galebe idüp bir ruz Bismil-geh-i 'ide hâzır kurbân gibi bıçak ile kendüyi zebh ü helâki esnâsında ricâl-i menzili kendüyi halas ve bu hâl-i garibe gûş-i sâmi'â-i veliyyün-ni'âm-ı şefkat-nevâz oldukda bir medrese ihsanıyla gâm-ı mühlike vü cân-güdâzdan istihlas itmişler idi.*⁴¹²

Kâmil maddesinde, şairle ilgili bir latifenin kaynağı olarak bir dostunu gösterir: *Hilâl-i müfâheke abibbâmızdan biri, mezbûrun letâyifinden bi-güne sükker-riz-i tabakçe-i kelim olmuşlardır ki vezir-i suhan-pîrâ merhum Nâ'ili Abdullah Paşa hazretleri riyâsete zib-efzâ-yı sa'âdet oldukları evanda beglikçi-i divân olan hâl-i siğarlarından Yahudda şeref-i İslamla müşerref Kudsiyyü'l-asl...Kâmil Efendi kudemâsından nâfizü'l-kelim bir zât-ı sûtûde-hısal olmağla anlardan dahi suâl idelim, deyüp ne buyurursunuz, deyü hitablarında derhal 'nâyetli efendim beğlikçi efendi hazretleri cema'âtbaşı olur pek a'la olur idi. Deyü kâmilâne cevabları zevk-bahş-ı sâmiâ-i ahhâb olmuş idi.*⁴¹³

4.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Şairlerin şiir ve sanat anlayışlarını başka şairlerle kıyaslama, Râmiz'in tezkiresinde uyguladığı bir yöntemdir. Çoğu zaman sözlü kaynak sanatkar olması sebebiyle, tezkire müellifinin kendisidir. Eserine konu aldığı şairin arkadaşları ve toplumda mevcut rivayetler, müellifin başvurduğu diğer bir kaynak türleridir. Kaynağının müellif olduğu *Pîri Diğer* maddesinde, sanattaki yetkinliği bakımından onu Atayı, Nergîsi ve Veysî ile kıyaslar: *Mütercem-i marrül-beyan 'ulum-ı 'arabiyyede müşârik-i akran fûnun-ı sâirede nâdire-i devrân bir şâ'ir-i mâhir-i belâgat u beyandır ki eser-i hâme-i hoş-gû refâtârı olan eş'ârı dil-şikârı reşk-endâz-ı revân-ı 'Atayî vü Veysî ve hatt u inşâ-yı letâfet-ârâları hiyre-zen-i Çeşm-i Nergîsi el-*

⁴¹¹ Râmiz, a.g.e., 2.

⁴¹² Râmiz, a.g.e., 46.

⁴¹³ Râmiz, a.g.e., 251.

*hakk âteş-pâre-tabî'at ve Sühan-ı rengin ile bir Hüsrev-i iklim fesâhatdir.*⁴¹⁴ Benzer bir kıyaslamaya sanatı hakkında bilgilendirmede bulunduğu *Cevdet* maddesinde rastlanır: *Müşârün bi'l-benân cümle-i hünerveran ve inşâ-yı letâfet-ârâları reşk-endâz-ı rûh-ı Veysi ve hıyre-zen-i çeşm-i Nergîsi nâm-dâr ve zâde-i tab'-ı 'âli-mikdarları olan güftâr-ı belâgat âsârları revnâk-dih-i şu'ârâ-yı zaman olup ashâb-ı tabayi'-i selimiyeye medâr-ı iftihâr olmaga şâyân u sezâ-var olduklarından ma'âda sâhib-i Cevdet ü 'âta bülend-pâye bir mahdum-ı 'âli-kadri bi-himmet olmalarıyla suret-i haseneleri gibi.*⁴¹⁵

Esad Efendi maddesinde, sanatının herkesçe makbul olduğunu belirterek toplumda mevcut olan rivayetleri aktarır: *Şi'r ü inşâda bi-nazir ve fâikü'l-akran ve gazel ve târihleri reşk-âver-i suhandân-ı zaman ve fâris-i meydân-ı ma'rifet olan zât-ı 'âdimü'n-nazirleri mâ-bihi'l-iftihâr-ı şu'ârâ-yı bedi'u'l-beyân olduklarından mâ'âda fenn-i musikiyle pür-tânin-i makâm-ı evc-i berin olan vücûd-ı nazeninleri gıbtâ-fermâ-yı hâce-i cihandır.*⁴¹⁶

Râmiz maddesinde, sanatının çevresince makbul olduğunu, hemşehrilerini tanık göstermek suretiyle belirtir: *Merhum-ı ma'ârif-rüsûm şi'r ü inşaya pür iktidâr bir şâ'ir-i pâkize-reftâr idi. Karaferye şu'ârası ve zurâfası meyanında rütbe-i zâtında bâlâ-ter kesb-i şöhrat idüp her kelâm-ı şu'âra ve el'ân esnâ-i mükâleme-i ma'rifetde bir Karaferyeli bulundukda bizim Râmiz Efendi dahi şöyle idi ve şu gûne mazmunu var idi deyü nakl-i meclis-i sohbet olurlar idi.*⁴¹⁷

Râmiz, şairlerin şiirlerini değerlendirerek sanatlarının güçlü yönlerini belirlemeye çalışır. *Şehdî* maddesinde, sanatı hakkında kişisel değerlendirmeleri söz konusudur: *Mütercem-i mezkûr 'ulum-ı 'arabiyye vü fârisiyyede teveffuk-ı akran ve be-tahsis şi'r ü inşâda hâ'iz-i beytü'l-kasid-i imtiyâz bir şâ'ir-i mâhir-i suhân-sâzdır ki âsâr-ı nay-hâme-i müşgin-hitâmeleri olan elsine-i selâse üzre eş'âr-ı dürer-bârları reşk-endâz-ı zümre-i hünerveran müselleme ü mümtâz bir şâ'ir-i sihr-âferin-i ser efrâz idi.*⁴¹⁸ *Behcet-i Diger* maddesinde şairin sanatı ile alakalı anlatım, bununla paralellik arzeder: *El-hakk zât-ı fazilet-me'abları 'ulum-ı 'arabiyye vü fârisiyyede*

⁴¹⁴ *Râmiz, a.g.e., 51.*

⁴¹⁵ *Râmiz, a.g.e., 61.*

⁴¹⁶ *Râmiz, a.g.e., 8.*

⁴¹⁷ *Râmiz, a.g.e., 117.*

⁴¹⁸ *Râmiz, a.g.e., 175.*

*nâdirü'l-akran oldukları gibi şi'r ü inşâda dahi vâsıl-ı derece-i 'alü'l-'âl ve güftâr-ı letâfet-me'alleri dâniş ü kemalleri gibi ma'nidar ve cilve-cûy-ı hayal haluk ve halimü't-tab' bir zât-ı huçeste-hisaldir.*⁴¹⁹

*Râsim ile ilgili aktardığı bilgilerde, kendisi kaynak olan müellif, hat sanatındaki mahareti ve şairliği hakkında özgün değerlendirmelerde bulunur: Merhum-ı ma'ali-rüsûm hatt-ı nesh ü sülûsde asrının şeyhi olup sâir hattatların şânı kendüye nisbetle mensûh u kem-nâm ve yüzden ziyâde Muhâf-ı Şerif ve bi-'aded Delâ'il tahrir itmiş bir zât-ı ferîd ü yegâne-i eyyâm olduklarından mâ'ada rüsûm-ı şi'r ü inşâda dahi bir şâ'ir-i mâhir-i pâkize-edâ ve tab'-ı bâlâları gencine-i kenzine-i cuy-i ma'nâ bir hâce-i nakdine-i yesâr-ı kemal bir vücûd-ı huçeste-hisâl ve kendülerden iki yüzden fazla kimesne resm-i hatda vaz'-ı lafzâ-i ketebehü'ye me'zun olmak üzere şöhret-şiâr-ı devîş-nihâd ve pak-i'tikâd ve tarikât-ı Nakşibendiyyede nisbet-dâr bir zât-ı bülend-iktidâr idi.*⁴²⁰

4.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Müellif, çoğu zaman konu edindiği şairlerin ailesi ve yakın çevresiyle görüşerek eserleri hakkında bilgi edinmeye çalışır. Bazende şairlerin halk arasında bilinen eserlerinden faydalanarak bilgi vermeye çalışır. Râmiz, hayatlarını kaleme aldığı şairlerin eserlerine ulaşmaya gayret etmiştir. *Behcet-i Diger* maddesinde, babasına ait bir müstezâdı kendisinden aldığıını belirtir: *Merhum-ı mumâ-ileyh 'ilm ü ma'ârif ile şöhret-şiâr ve şi'r ü inşâda behre-dâr bir mahdum-ı celilü'l-mikdar idi. Âsarlarından istizâd buyurdıkları vâlidleri merhum Şâkir Efendinin müstezâdları tahrir olundu.*⁴²¹

*Şeyh Şekûr'un halk arasında bilinen ve kendisinde duymuş olduğu eserinden alıntı yaparak bilgilendirmelerde bulunur: Ahyânen vâridât-ı tabi'ât-ı halâvetleri zâhir ü âşikâr olmagla teberrüken tahrîr ü güftârlarından beste olup elsine-i nasda meşhur olan ilahiyyatlarından bu ebyatları tastir olundu.*⁴²² *Mevlâna 'Âsım Efendi Çelebi-zâde maddesinde, halk arasında makbul olan ve kendisinde bilgi sahibi olduğu, eserinden aktarmalar yapar: Âsarlarından vekâyi'-nüvislikleri*

⁴¹⁹ Râmiz, a.g.e., 47.

⁴²⁰ Râmiz, a.g.e., 106.

⁴²¹ Râmiz, a.g.e., 33.

⁴²² Râmiz, a.g.e., 174.

eyyamda tahrir eyledikleri târih-i bi-nazirleri ve müretteb Divân-ı belâgat ünvanları ve inşâ-yı Veysi-nişânları bil-cümle makbul-ı enâmdır.⁴²³ Çeteci Abdullah Paşa maddesinde, Râgıp Paşa'nın kendisine gönderdiği beytine verdiği ve meşhur olan cevabı nakleder: *Râgıp Paşa merhumun beytine cevap olmak üzere bu beytleri meşhur-ı 'âlem olmuştur.*⁴²⁴

Râmiz, şairlerin görmüş ya da duymuş olduğu meşhur eserlerini zikretmek suretiyle haklarında bilgiler aktarır. *Esad Efendi*'nin zamanında meşhur olan eserlerini bu minval üzere belirtir: *Ve âsarlarından Kurân-ı 'azîmü's-şân ve Sûre-i Fâtihâ-i şerîfe ve Âyete'l-kürsi ve Sûre-i Yâsin tefsirlerinin bi-misli cihân ve Kaside-i Bürde tahmisi ve Ashâb-ı Uhud cem'i ve Bülbül-nâmeleri hayret-zede-i çeşm-i dâniş-veran ve Tezkire-i Hânendegânı ve Divân-ı belâgat 'unvânı reşk-endâz-ı sühân-dân-ı zamandır.*⁴²⁵ Benzer bir anlatım da *İzzî Teşrifatçı* maddesinde, mevcuttur: *Asarlarından mezâmin ü nükât ile memlû Divân-ı belâgat-ünvanları makbul-i cümle-i enâm ve zaman-ı tahrirât-ı vekâyide tertib buyurdıkları elsine-i nasda İzzî Târihi dinmekle şöhret-şi'âr târih-i ra'nâları hakk bu ki müstağni-i ta'rif bir târih-i bi-hemtâdır.*⁴²⁶

Rıza Efendi maddesinde, bir nevi eser tanıtımı yaparak bilgi aktarımında bulunur: *Âsarlarından Devlet-i Âli Cengize dâir 'evâ'il-i devletlerinden zamanına gelince hâme-i belâgat hitâmeleriyle bir târih tertib buyurmuşlardır ki el'ân miyane-i enamda mergub bir târih-i matlubdur.*⁴²⁷ *Beliğ* maddesinde de hakkında malumat sahibi olduğu eserleri hakkında bilgiler verir: *Asarlarından ma'nâ-yı ehâdisi hâvi Manzume-i Gül-i Sad-bergi ve Sergûzeşt-nâmesi ve Şehr-engizi ve bâ-husûs Divân-ı belât 'ünvânı vardır. Her biri beyne'l-ahâli mergûb ve karîn-i i'tibâr ve bu birkaç ebyât-ı pür-nikât ol şâ'ir-i şirin-harekâtın âsâr-ı ma'ârif intişarlarından ki ser-nâme-i iftihâr kılındı.*⁴²⁸

Sâlim Efendi'nin Tezkiresi'ni, hakkında bilgi sahibi olduğu, o döneme kadar yazılan tüm tezkirelerle kıyaslayarak tanıtır: *Âsâr-ı fezâ'il intişarlarından sâbikü'l-*

⁴²³ Râmiz, a.g.e., 205.

⁴²⁴ Râmiz, a.g.e., 216.

⁴²⁵ Râmiz, a.g.e., 8.

⁴²⁶ Râmiz, a.g.e., 226.

⁴²⁷ Râmiz, a.g.e., 133.

⁴²⁸ Râmiz, a.g.e., 39.

*beyân Tezkiretü'ş-Şu'âraları birun-ı hayta-i ta'rif ü tezkir bir tezkire-i bi-nazirdir ki hüsn-i edâsına şu'ârâ-yı 'Ahdî bi-ihyâr teslim-kerde-i Rıza ve herbir ravzâ-i Riyâzi reşk-endâz-ı behişt-i rizvân olmaga seza tarz-ı Latîfî dil-ber-i serv ü Sehî endam-misâl 'Âık olmaga lâıyk ve derûnunda olan güft ü gû-yı ma'naları bir dürlü neşât ü Safâyi hâsıl ider ki kemmiyet-i bera'a ve bera'a-i hâme nüh-rütbe tavsifinde itra sâdıkdır ve dahi nice âsârı ve Divân-ı celilü'l-i'tibârı vardır.*⁴²⁹

5. BELİĞ, NUHBETÜ'L-ÂSÂR Lİ ZEYL-İ ZÜBDETİ'L-EŞ'ÂR

Beliğ tezkiresi olarak da isimlendirilen eser, 1621 yılında başlayıp 1727 yılına kadar yaşamış olan 414 şairin hayatı, özellikle şiir ve sanatlarını ele alan antolojik niteliğe sahip bir tezkiredir. Eser, isminden de anlaşılacağı üzere XVII. yüzyılda kaleme alınan Kafzâde Fâizi'nin Zübdetü'l eş'âr isimli tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. 'Âsım ve Yümnî tezkirelerinde bulunan şairlerin büyük çoğunluğu Beliğ Tezkiresi'nde de mevcuttur.⁴³⁰

Çağında yazılan tezkirelerde olduğu gibi Beliğ'de tezkiresinde dönemin padişahı için ayrı bir bölüm açmıştır. Beliğ tezkiresine aldığı şairler hakkında oldukça sınırlı bilgiler aktarmış, büyük çoğunluğunun sadece isimlerini ve ölüm tarihlerini aktarmakla yetinmiştir. Bununla beraber şairlerin sanat yetkinliğine göre şiiirlerinden örnekler zikretmiş, özgün değerlendirmelerde bulunarak haklarında abartılı olmayan tutarlı yorumlar yapmıştır. Yazma nüshaları bulunan Beliğ Tezkiresi üzerine, Abdulkerim Abdulkadiroğlu tarafından yüksek lisans tezi çalışması yapılmış, tezkire aynı yazar tarafından latinize edilerek, kitap olarak da basılmıştır.⁴³¹

5.1 YAZILI KAYNAKLAR

Şu'ara tezkirelerinin bazılarında şairlerle ilgili kimi zaman çok kısa bilgiler aktarılır. Biyografiye çok az yer verdikleri için antolojik nitelikli olan bu tezkireler, daha ziyade şairlerin şiir örneklerini zikrettiklerinden, edebiyat tenkidi için önem taşırlar.⁴³² Daha çok tezkire müelliflerinin kendi değerlendirmelerinin bulunduğu antolajik tezkireler, dönemin edebi anlayışı ve edebiyat zevkini yansıtması açısından önemlidir.

⁴²⁹ Râmiz, *a.g.e.*, 153.

⁴³⁰ İpekten, *a.g.e.*, 144.

⁴³¹ İsen, *Şair Tezkireleri*, 113-114.

⁴³² Bilal Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı Giriş*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, 33.

Kaynak kullanmayı gerekli görmeyen bu tezkire türünde az da olsa bilgi kırıntılarına rastlamak mümkündür. Özellikle şairlerin vefat tarihleri ve eserleri hakkında yazılı kaynaklara az da olsa başvurmuşlardır.

5.1.1 Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Beliğ, şairlerin hayatı hakkında daha çok tarih kıtalarından yararlanır. Özellikle devrin önde gelen sanatkârlarının, vefat eden şair için düşürmüş oldukları tarih kıtalarını zikreder. Şairlerin defnedildikleri yerler müellifin başvurduğu kaynaklar arasındadır. *Bezmî* maddesinde, vefatı ile ilgili düşürülen bir tarih kıtasını kaynak gösterir: *İbrahim Bosnavi Yasakçı-zâde. Bin toksan dört senesinde Peç seferinde pâyine hum-pâre tokunup dâhil-i bezm-gâh-ı şühedâ oldukda Himmet-zâde Şeyh 'Âbdî'nün târihidür.*⁴³³ *Haylî* Beg ile ilgili anlatılan bilgilerde de durum aynıdır: *Zümre-i Sipâhiyandan Bursavi Ahmed Çelebi. Bin kırk senesinde Bağdat musahasında at sürüp meyân-ı asâkir-i şühedayı mülhak oldu. Vefâtına Cevri'nün târihdür.*

*Bekâya göçdi Haylî menzilin buldı*⁴³⁴

Tıflî maddesinde, şairin hayatı hakkında kısa bilgiler verdikten sonra dönemim tanınan şairi Nâîli'nin, Tıflî'nin vefatı hakkında düşürmüş olduğu tarihi nakleder: *İstanbûlî Ahmed Çelebi'dür. Şeyh-nâme-guy olmagın Sultan Murâd-ı Râbi'a nedim olmuştur. Bin yetmiş senesinde şeh-nâme-i ömri tamam oldukda fevtine Nâ'îli merhumun tarihidür.*

*Kehvâre-i rahât ola Tıflî'ye lahîd*⁴³⁵

Nâbi Efendi maddesinde de hayatı hakkında kısa bir bilgi aktardıktan sonra dönemim bilinen sanatkârlarından Seyyid Vehbî'nin vefatı hakkında düşürmüş olduğu bir tarih kıtasını nakleder: *Belde-i Urfa'dan zuhur. İsmi Yusuf'dur. Musâhib Paşa'ya intisâb idüp Sultan Mehmed merhum 'ahdinde müşârün bil-benân oldu. Ba'dehü Haleb muhassılı andan İstanbul'a gelüp bin yüz yigirmi dört senesinde dârü'l-âdeme 'azimet-i hâlis itdi. Vefâtına Seyyid Vehbî'nin târihidür.*

⁴³³ Beliğ, *Nuhbetü'l-Âsâr Li Zeyli Zübde'ti'l-Eş'âr*, (Çev.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, 28.

⁴³⁴ Beliğ, *a.g.e.*, 75.

⁴³⁵ Beliğ, *a.g.e.*, 232

*Medeb oldu fütâde çâh-ı kabre Yusuf Nâbi*⁴³⁶

Tezkire müellifleri Şairlerin öldükten sonra mezar yerleri hakkında bilgiler aktarıırken buna kendi düşüncelerini de katarak aktarırlar.⁴³⁷ Beliğ, hayatı hakkında bilgi verdiği şairlerin medfun oldukları yeri bazen bildirir. ‘*Ârif Efendi*’nin mezar yerini bu meyanda bildirir: *Nâm-ı nâmileri ‘Abdü’l-bâki’dür. Sadr-ı Rum’dan munfasıl. Bin yüz yigirmi beş senesinde neşât-ı cilve-gâh-ı bihişte ‘ârif olup vedâ’-ı ‘âlem-i fâni eyledükde civar-ı Eyyüb-ı Ensâri’de defn olındı.*⁴³⁸ ‘*Âbdî* maddesinde de vefat tarihini bildirmekle beraber, mezarının Üsküdar’da olduğunu bildirir: *Şeyh Himmet-zâde Abdullah Efendi, Vâlidî seccâdesinde câ-nişin iken bin yüz yigirmi iki senesinde fevt olup Üsküdar’da medfundur.*⁴³⁹

5.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Antolojik tezkirelerde az da olsa müelliflerin, şairlerin sanatı hakkında bilgi verdikleri olur. Kaynak olarak daha çok şairlerin kendi eserlerinden aktarmalar yapar. *Sâbit Efendi* maddesinde sanatı hakkında şairin kendi eserini kaynak göstererek değerlendirmede bulunur: *Mükemmel Divân-ı letâfet-‘üinvânından müntehâbdur.*⁴⁴⁰ Benzer bir durumda Cem’î Efendi maddesinde mevcuttur. Divanından alıntı yaparken mükemmelliğine değinir: *Bin yetmiş senesinde eczâ-yı vücûd-ı bad-ı mergle perîşan oldı. Mükemmel Divânından nuhbedür.*⁴⁴¹ *Şeyh Sâkıb* maddesinde sanatı hakkında yaptığı övücü değerlendirmeleri eserinden bir örnekle destekler: *Kütahya Mevlevi-hânesi’nde seccâde-nişin-i meşîhât sâhib-i ‘ilm ü fâziletüdür. Mecmu’â-i eş’âr-ı belâgat-âsârından nümûnedür.*⁴⁴² *Sâni* maddesinde de kaynağı şairin kendi eseri olmak üzere ufak bir değerlendirme mevcuttur: *Güftâr-ı kıymet-dârlarından nişânedür.*⁴⁴³

⁴³⁶ Beliğ, a.g.e., 411.

⁴³⁷ Harun Tolasa, Sehi, *Lâtîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine göre 16. Y.Y’da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983, 43.

⁴³⁸ Beliğ, a.g.e., 247.

⁴³⁹ Beliğ, a.g.e., 259.

⁴⁴⁰ Beliğ, a.g.e., 39.

⁴⁴¹ Beliğ, a.g.e., 56.

⁴⁴² Beliğ, a.g.e., 53.

⁴⁴³ Beliğ, a.g.e., 52.

5.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Beliğ'in şairlerin eserlerine ulaşabilmek için bazen farklı kaynaklara başvurduğu da olmuştur. Başka müelliflerin eserlerinden istifade ve şairin kendi eserleri, tezkire yazarının kullandığı kaynaklardır. *Nef'î* maddesinde Kâfzâde Fâizi'nin Nuhbetü'l-Âsâr isimli eserine müracaat ettiğini belirtir: *Zemânında meşhur şâ'ir-i mâhir iken Fâ'izi merhum Zübde'de eş'ârını tahrirde müsamaha itmekle bu fâkir-i câmi'ü'l-âsâr çeşm-i insafla nazar idüp bu zeyl-i muhtasara meh-mâ-emken divân-ı mezburdan intihâba ilzam olundu.*⁴⁴⁴

Beliğ, şairlerin bizzat eserlerine ulaşmaya ve örnekler sunmaya gayret etmiştir. Müellif, yazılı kaynak olarak şairin kendi eserlerini gösterir. *Ahmed Han* maddesinde kaynak, şairin kendi eserleridir: *Evvelâ şehir-yâr-ı dad-ger ü şehen-şâh-ı heft-kişver hüsv-i devran pâdişâhımız Ahmed Han hazretlerinin mahlas-ı şerifleri Necîb ü hüsn-i hatt-ı humâyunları muücâz-ı ketebe-i dil-firîb olmanın manend-i gül-zâr-ı bihişt tab'-ı latif-i anbersiriştlerinden ser-zede bir iki gül-gonce-i hoş-buy-ı nazm-ı bulegâ pesendleri li rakamihî'l-fâkir Nuhbetü'l-Âsârım üzre nazm-ı şâh-ı bi-misl oldı. Guyâ dürretü't-tâc-ı ser-i erbâb-ı dil mübâhatı üzre teberriken ve teyemmünen ârâyış-i silkü'l-cevâhir tahrir kılındı. Tekye-i Mevlânâ'da tab'-ı hümayundan sünuh itmişdür.*⁴⁴⁵ *İshak Molla* maddesi de buna bir örnektir: *Divân-ı belâgat 'unvanlarından müntehabdur.*⁴⁴⁶

Sırrî bahsinde müellif, şairin eserlerini bizzat görüp incelediğini ve alıntı yaptığını ifade eder: *Mükemmel divânı görülüp intihab olundu.*⁴⁴⁷ *Derviş Fasîh* maddesinde kendi el yazması olan divanını görüp alıntı yaptığını belirtir: *Kendi hattıyla müretteb divânı görülüp intihâb olunan güftâr-ı fesâhat-şi'ârıdır.*⁴⁴⁸

5.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Antolojik tezkirelerde, yazılı kaynak kullanımının sınırlı olması, sözlü kaynaklar için de geçerli bir durumdur. Sözlü kaynak olarak daha çok müellifin kısa değerlendirmeleri söz konusu olmuştur. Beliğ, şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri

⁴⁴⁴ Beliğ, *a.g.e.*, 490.

⁴⁴⁵ Beliğ, *a.g.e.*, 5.

⁴⁴⁶ Beliğ, *a.g.e.*, 11.

⁴⁴⁷ Beliğ, *a.g.e.*, 153.

⁴⁴⁸ Beliğ, *a.g.e.*, 318.

hakkında kendi görüşlerini uygun görmenin yanı sıra, toplumda mevcut rivayetlerden az da olsa istifade etmeyi ihmal etmemiştir.

5.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Halk arasında yaygın rivayetler, Belîğ'in istifade ettiği sözlü kaynakların başlıcalarını teşkil eder. Bununla birlikte vefat tarihleri müellifin başvurduğu diğer bir kaynaktır. *Bahâyi* maddesinde halk arasında nasıl tanındığına değinir ve ölüm tarihini zikreder: *İstanbûlî Hasan Çelebi. Ser-müneccim. Heccâv olmagla Kufri dinmekle şöhret-yâbdur. Bin yetmiş bir senesinde zeban-beste-i merg oldı.*⁴⁴⁹ Benzer bir anlatım ve rivayet de *Tâ'ib* maddesinde mevcuttur: *Nâmı 'Abbas'dur. Diyâr-ı 'Acem'den zuhur itmekle 'Acem Paşa dinmekle şöhret-resâdur. Bin yüz iki sâferinde sefer-i dârü'l-âdem eyledi.*⁴⁵⁰

Tezkirelerde ölüm nedenine az da olsa yer verilir. Müellif, *Nergîsi* maddesinde, şairin ölüm nedenine değinir: *Nergîsî-zâde Münşî Mehmed Efendi. Rumeli kuzatından. Bosna'da vücuda gelüp Kaf-zâde Fâ'izî merhumdan mülâzım olup Sultan Murad-ı Râbi' sefer-i Revân'a revan oldukda vakâyi'-nüvis olup Gegbüze'de atdan düşüp nilüfer-i cûy-ı gufran olmuşdur.*⁴⁵¹ *Vecdî* maddesinde de öldürülme nedenine değinir ve ölüm tarihini zikreder: *Boğuk Mustafa Aga-zâde 'Abdü'l-bâki Beg'dür. Küttâb-ı Divân-ı Sultâni'den iken beylikçi olup Sadr-ı A'zam Köprülü Mehmed Paşa'ya intisabından Reîsü'l-küttâb Şâmî-zâde gıpta itmekle ba'is olup bin yetmiş bir senesinde katl olunmuşdur.*⁴⁵²

5.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Şairlerin sanatı hakkında hemen hemen hiç bilgi aktarmayan Belîğ sadece birkaç yerde halk arasında sanatı veya ilmiyle meşhur olduklarına değinir. *Şeyh Enîs* maddesinde durum bu şekildedir: *Târik-i 'Âliyye-i Mevleviyye'de ilm ü fazîlet ile şöhret-zede mahmiyye-i Edirne'de Mevlivî Şeyh Receb Dede'dür.*⁴⁵³ *Şeyh Sâkıb* maddesinde ilim ehli olma özelliğine değinir: *Kütahya Mevlevi-hânesi'nde seccâdenişîn-i meşihat sâhib-i 'ilm ü fazîletdür.*⁴⁵⁴ *Hâfız* maddesinde de dönemin

⁴⁴⁹ Belîğ, *a.g.e.*, 30.

⁴⁵⁰ Belîğ, *a.g.e.*, 36.

⁴⁵¹ Belîğ, *a.g.e.*, 454.

⁴⁵² Belîğ, *a.g.e.*, 508.

⁴⁵³ Belîğ, *a.g.e.*, 24.

⁴⁵⁴ Belîğ, *a.g.e.*, 53.

musikişinasları arasında şöhret sahibi olduğu zikredilir: *İmam-zâde Hâfız Post dinmekle musiki-şinas 'indinde şöhret-dâdedür.*⁴⁵⁵

5.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Beliğ Tezkiresi'nin antolojik nitelikte olması, kullanılan kaynaklarında sınırlı kalmasına yol açmıştır. Muhtevasında bulunan muhtasar bilgiler, daha çok halk arasındaki mevcut bilgilerden müteşekkildir. Kaynağını halk arasındaki rivayetlere dayandırdığı *Surûri* maddesinde, şairin meşhur olmuş bir eserinden sözeder: *Mâliye hulefâlarından Ferheng nam lügat sahibidir.*⁴⁵⁶ 'Âsım maddesinde, neşrettiği eserler hakkında bilgi aktarır: *Câmi'ü'l-hurûf kemine-âsâ Zeyli Zübdeti'l-eş'âr tahririne şuru' idüp ihtisar üzre tekmiil itmişdür.*⁴⁵⁷ *Nâzım*'ın eserleri hakkında bilgi aktarırken, onun beş kıta Divan tertib ettiğine değinir: *Kürkçibaşı-zâde dinmekle meşhurdur. Beş kıt'a divan tertib itmişdür.*⁴⁵⁸

6. MUCİB, TEZKİRE-İ MUCİB

Toplamda 112 şairin hayatını konu edinen Tezkire-i Mucîb, hicri 1122 yılında Rıza Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmıştır. Gençliğinde şairleri ziyaret edip, şiirleri hakkında topladığı bilgileri, mecmua haline getiren Mucîb Efendi, daha sonra bu mecmuayı genişleterek tezkiresini oluşturmuştur. Daha çok Rıza Tezkiresi'nin muhtasarı konumunda olan Tezkire-i Mucîb, diğer tezkirelerde bulunmayan şairleri ele alması bakımından önem arz etmektedir.⁴⁵⁹

Sultan Dördüncü Murad'ın biyografisiyle başlayan tezkirede şairler, alfabetik sıralamaya göre konu edinmişlerdir. Şairlerin şiirlerini detaya inmeden değerlendirmeye tabi tutan Mucîb Efendi, tezkiresinde oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya özen göstermiştir.⁴⁶⁰ Müellifin, kendi döneminde yazılan tezkirelerde anılmaması, tezkirenin Rıza Tezkiresi'nin zeyli olmaktan ziyade kopyası olduğu ve sözü edilen farklı şairlerin gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu iddiaları, edebi

⁴⁵⁵ Beliğ, *a.g.e.*, 66.

⁴⁵⁶ Beliğ, *a.g.e.*, 176.

⁴⁵⁷ Beliğ, *a.g.e.*, 256.

⁴⁵⁸ Beliğ, *a.g.e.*, 476.

⁴⁵⁹ İpekten, *a.g.e.*, 128.

⁴⁶⁰ İsen, *Şair Tezkireleri*, 102.

çevrelerce dile getirilmiştir. Tezkire Kudret Altun tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek kitap olarak basılmıştır.⁴⁶¹

6. 1. YAZILI KAYNAKLAR

Mucîb Tezkiresi'nin hacim olarak az olması ve antolojik nitelikte olması, kaynak kullanımının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Mucîb, daha gençliğinde şairlerle görüşüp onların şiirlerinden örnekleri bizzat kendilerinden almıştır.

Daha çok şairin kendi eserlerinden istifade etmesi bunun iyi bir örneği olarak zikredilebilir. Bununla beraber başka şairin beyitlerini kaynak gösterdiği de olmuştur. Vefat ya da yeni bir göreve başlama hakkında düşürülen tarih kıtaları, müellifin yararlandığı yazılı kaynaklar arasındadır.

6.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Şairlerin vefat tarihleri için düşürülen tarih kıtaları ve defnedilmiş oldukları yerler, Mucîb'in şairlerin hayatları hakkında yararlandığı yazılı kaynakların başında gelir. *Fehîm* maddesinde, ölüm tarihi ile ilgili Şefiki isimli bir şair tarafından düşürülen tarih kıtasını nakleder: *Mümâ-ileyh üstad şair olup nâdir-i nâzir bir zat imiş. El-hâletü hâzihi Divân-ı belâgat-ü'invân-ı ehl-i irfan meyânında eş'ârından dahi ziyâde yazmakla teksir-i sevâd ve istedref-i midâd olunmadı. Henüz sinn-i şebabda iken 1057 senesinde fevt oldu. Târih-i Şefikî: Sahih odur ki bin elli yedide gitdi Fehim.*⁴⁶²

Şairlerin defnedildikleri yerler hakkında malumat aktarmak, çoğu tezkire müellifinin başvurduğu bir yöntemdir. *Neşâtî* maddesinde medfun olduğu yer ve hakkında belirtilen ölüm tarihini kaynak göstererek bilgi aktarır: *Eger murad Neşâtî Dede ise ismi Ahmed'dir. Bin seksen beşde fevt olup Edirne Mevlevi-hânesi haziresinde medfundur.*⁴⁶³

6.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Müellif, şairlerin sanatı hakkında aktardığı bilgileri başka şairlerin eserlerini kaynak göstererek alıntılar. *İlmi* maddesinde, Şeyhî Çelebi'nin şairin sanatını

⁴⁶¹ Kenan Özçelik, "Mucîb Tezkiresi'nin Orijinallği Üzerine", *Türklük Bilimleri Araştırma Dergisi*, XXXII-1, 2012, 248.

⁴⁶² Mucîb, *Tezkire-i Mucîb*, (Haz.: Kudret Altun), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, 50.

⁴⁶³ Mucîb, *a.g.e.*, 59.

değerlendirdiği bir beytini misal verir: *Kuzattandır. 'İlmî Tahir'dir. Şu'âra-yı asrımızın fusahâsındandır. Filibe kazasında müddet-i medide mesned-nişin olan Şeyhü'l-İslâm Zekerıyyâ Efendi-zâde Şeyhî Çelebi Efendi mezburun hakkında böyle buyurmuşdur:*

Kadrini 'İlmî Efendi cümle yârân bilse ne

*Sen gidelden gelmez oldu kahvecikler gülşene*⁴⁶⁴

6.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Mucîb Efendi, daha gençliğinden itibaren tanıştığı şairlerden şiir örnekleri topladığından yararlandığı kaynaklar genelde şairlerin kendi eserleridir. Sultan Murad bahsinde kendi eserinden bir örnek nakleder: *Taht-gâh-ı Hulefâ-i Râşidîn olan Bağdâd-ı Dârü's-selâm üzerine sefer idüp zaman-ı kalilde teshir eylediklerinde buyurmuşlardır.*⁴⁶⁵ *Fikrî* bahsinde de şairin eseri hakkında aktarılan bilginin kaynağı yine şairin tamamlanmamış bir eseridir: *Leylâ vü Mecnûn te'lifine şuru' idüp itmam itmedin rüzigâr şem'-i vücudun itfâ eylemişdür. Bu ebyât ol hikâyenin ser âgâzıdır.*⁴⁶⁶

Köşkler ve çeşmeler gibi yapılara kazılan kitabelerin üzerindeki beyitler ve dörtlükler, müellifin şairlerin eserleri hakkında edindikleri önemli yazılı kaynaklardır. *Dânâ* bahsinde, yeni yapılan bir köşke dediği tarihi nakleder: *Bahadır Giray Hân'ın bina eylediği kasra nev târih anlarundur.*⁴⁶⁷

6.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Mucîb, şairlerin hayatlarını kısa cümlelerle anlattığından sözlü kaynak kullanımı, yazılı kaynak kullanımında olduğu gibi oldukça dar bir çerçevede kalmıştır. Birçok şairle tanışıyor olması, onlardan bire bir kaynak alma şansını kolaylaştırmış, bizzat şairlerden bahsederken hala hayatta olduklarını belirtir. Toplumda mevcut rivayetlerden istifade, müellifin yararlandığı sözlü kaynaklar arasında sayılabilir.

⁴⁶⁴ Mucîb, a.g.e., 47.

⁴⁶⁵ Mucîb, a.g.e., 19.

⁴⁶⁶ Mucîb, a.g.e., 50.

⁴⁶⁷ Mucîb, a.g.e., 31.

6.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Tezkire müellifinin birçok şairle ahbab olması, onlar hakkında bilgi sahibi olmasını kolaylaştırmıştır. Halk arasında yaygın rivayetler Mucîb'in yararlandığı diğer bir bilgi kaynağıdır. *Sinâni* bahsinde, şairin halk arasında rivayet edilen bir kerametini nakleder: *Mervidir ki bir zaman Varna'da müetemekkin iken bed'en tedârük-i sefere meşgul olur. Ehibbâsı sebebini sorduklarında bu diyara üç güne dek kazâ-yı âsumâni ve belâ-yı nâgehâni zuhur ider, diyü cevap virüp fi-nefsi'l-emr Kazak eşkiyası istilâsıyla sükkân-ı mazhar-ı hasaret-i firavan olurlar.*⁴⁶⁸

Vezni bahsinde, kaynak müellifin kendisidir. Şairin hem soyu hem de kendisinden eğitim aldığı şahsiyeti zikretmek suretiyle hayatı hakkında bilgiler aktarır: *Ser-rişte-i neseb-i Âl-i Âbâya peyveste ve her târ-ı şikenc-i zülf-i bi-hemtâsı hemtâsı hezâran dil-şikeste beste olup, İstanbûlî es-Seyyid Murtazâ Çelebi'dir. Tecemesi mestur olan Rif'âtî Çelebi'nin hürşid-i ta'lim-i terbiyeleriyle perveriş bulmagın eş'ârı muhayyel ve güftârı bi-bedeldir.*⁴⁶⁹

Müellifin, hayatını anlattığı şairlerle olan tanışıklığı ya da aynı muhitte ikamet ediyor olması, hakkında bilgi edinmesinide kolaylaştırmıştır. Mucîb, kitabın hatimesinde *Rızâ* hakkında, en son görmüş olduğu tarihide delil göstererek detaylı bilgiler aktarır: *El-hakk, bu risâlenin es-Seyyid Rızâ nâmı Mehmed Rızâ'dır. Cisr-i Ergene'den bir kadının oğludur. Ömr-i 'ahdi Diyârbekir mülhâkatından Hani nam kaza-yı Şam-irtisâmdandır. Bin elli altı hududında hayatda idi.*⁴⁷⁰

6.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Şairin sanatı hakkında aktarılan bilgiler, tanışık olmaları hasebiyle tezkire müellifinin kendisidir. Müellif, şairlerin sanatları hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunur. *Cevrî* maddesinde şairin sanatını över: *Perveriş-yafte-i zebân-ı tâze olup mazmun-ı emti'â-i eş'âr-ı dil-peziri bi-endâzedir. Bir şâ'ir-i sihr-sazdır ki elindeki kasab-ı silk-i nâdire perdaz-tire-i meydân-ı belâgat olup hâ'iz-i kasabüs's-sebâk-ı i'câzdır.*⁴⁷¹ *Rezmî* bahsinde de aynı durum mevcuttur: *Ehl-i irfâna*

⁴⁶⁸ Mucîb, *a.g.e.*, 37.

⁴⁶⁹ Mucîb, *a.g.e.*, 61.

⁴⁷⁰ Mucîb, *a.g.e.*, 63.

⁴⁷¹ Mucîb, *a.g.e.*, 26.

*ihsan pişesi ve kûh-i Elbürz-i kemâle destindeki kalem-i hadîdü'l-minkâr tişesidir. Hattı hûb, eş'ârı mergûb inşâsı mükemmel bir sultân-ı mübecceldir.*⁴⁷²

Müellifin kaynak olduğu *Hasîbi* maddesinde, ilim ve irfanda arkadaşlarından geri kalmadığını şiir ve inşâda parmakla gösterildiğini ifade ederek sanatını över: *Hemîşe sehâvetde bende-nüvâz-ı pişesi ve erbâb-ı kemâle ihsân endişesi 'ilm ü 'irfânda fâ'ikü'l-akran, şi'r ü inşâda müşârun bi'l-benân idi.*⁴⁷³ *Hâtemî* maddesinde de durum buna benzerdir: *Küttâb-ı divandan ve lâ'übâli turfe-guyândan nemek-i meclis-i enis ve müellif kimesne idi. Meclisde âgâz-ı güftâr eylese huzzâra handezen-i buka 'ârız olurdu.*⁴⁷⁴

6.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Müellif, sanatkârların eserlerinin mevcudiyetinden haberdar olduğundan kendisini aynak göstererek bilgilendirmeler yapar. Şairlerin ün yapmış eserlerinin halk arasındaki rivayetlerle besleyerek aktarır. *Rif'âtî* bahsinde sanatkârın meşhur olan eserlerini zikreder: *Yûsuf u Züleyhâ'sı ve Leylâ vi Mecnûn'u olup, sûz-ı sühen-i rûtbe-i i'câzdadır. Bâ-hüner ki bir şâ'ir-i sihr-âferin bu makule kitâb-ı belâgat-kârın peydâ idüp şu'âra-yı fesâhat-kârın ve bülegâ-yı sâhib-temkine salâ eyle.*⁴⁷⁵

Visâli maddesinde de görmüş ya da duymuş olduğu bazı eserleri hakkında bilgiler verir: *Kıyâfet-nâme'si ve Kaside-i Bürde'ye şerhi vardır. Eş'ârı hûb, pir-i mahbûbu'l-kulûbdur.*⁴⁷⁶ *Tarzî-i diğer* bahsinde, halk arasında meşhur olan ve şair Tıflî'nin üslûbuyla yazılmış bir eserini zikreder: *Tıflî lisanından meşhur olan Vasiyet-nâme bunların nazmıdır.*⁴⁷⁷

7. SİLAHDÂR-ZÂDE MEHMED EMİN, TEZKİRE-İ SİLAHDAR-ZÂDE

Silahdar-zâde Tezkiresi, Silahdar-zâde Mehmed Emin tarafından XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, 1787 tarihinde kaleme alınmış fakat tamamlanamamış bir tezkiredir.⁴⁷⁸ Silahdar-zâde Tezkiresi 1751 ve 1790 yılları arasında yaşamış 129

⁴⁷² Mucîb, *a.g.e.*, 33.

⁴⁷³ Mucîb, *a.g.e.*, 26.

⁴⁷⁴ Mucîb, *a.g.e.*, 29.

⁴⁷⁵ Mucîb, *a.g.e.*, 32.

⁴⁷⁶ Mucîb, *a.g.e.*, 61.

⁴⁷⁷ Mucîb, *a.g.e.*, 44.

⁴⁷⁸ Banarlı, *a.g.e.*, 789.

şairin, özellikle şiirleri hakkında bilgiler içeren antolojik nitelikli bir eserdir. Silahdâr-zâde Mehmed Emin, eserinde şairlerin hayatları hakkında çok kısa bilgiler aktarmış, hatta bazılarının sadece ismini zikretmekle yetinmiştir. Eserlerini naklettiği şairlerin şiirlerini seçmede de fazla ihtimamlı davranmayan Silahdâr-zâde, bazı şairlerin şiirlerinden ona yakın örnek verirken aynı derecede bulunan şairlerden ise az sayıda örnek nakletmiştir.⁴⁷⁹

Herhangi bir düzene bağlı kalmadan kaleme alınan tezkire, aynı yüzyılda yazılan Belîğ'in Nubetü'l-Âsâr Li Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr isimli tezkirenin yirmi beş yıllık arayla zeyli konumundadır. Tezkirenin birbirinden farklı iki yazma nüshası bulunmaktadır.⁴⁸⁰

7.1. YAZILI KAYNAKLAR

Antolojik tezkirelerin tipik özelliklerinden biri de, kaynak kullanımının kısıtlı olması ya da hiç kullanılmamasıdır. Müellif, daha çok şairin şiir örneklerini sunmayı gaye edindiğinden şairlerin yaşamları ile ilgili bilgiler arka planda kalmıştır. Silahdar-zâde, yazılı kaynak olarak daha çok şairlerin vefatları hakkında düşürülen tarih kıtalarından yararlanmışır. Şairlerin kendisine gönderdikleri gazellerde müellifin yararlandığı yazılı kaynaklardan başlıcalarını teşkil etmektedir.

7.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Şairlerin vefatı nedeniyle düşürülen tarih kıtaları ve defnedilmiş oldukları mekânlar müellifin sanatkârların hayatları hakkında yararlandığı başlıca kaynaklardır. *Râkım Mehmed Paşa* bahsinde, şairin hayatı hakkında bilgi aktarırken vefatı hakkında düşürülen bir tarih kıtasını zikreder: *Râkım Mehmed Paşa bunlar dahı Hâcegân-ı Divân-ı Hümayun iken dûş-ı istihkaklarına ferve-i vezâret ilbâs olunup Cidde vâlisi iken vefât eylemişdür. Mevt-i Mehmed Râkım Paşa târih-i vefâtı'dur.*

*Rahmetu'llahi 'aleyh sene 1182.*⁴⁸¹

⁴⁷⁹ İpekten, *a.g.e.*, 153-154.

⁴⁸⁰ İsen, *Şair Tezkireleri*, 121.

⁴⁸¹ Silahdâr-zâde Mehmed Emin, *Tezkire-i Silahdâr-zâde*, (Haz.: Furkan Öztürk), Dün Bugün Yarn Yayınları, İstanbul, 2015, 112.

Nâfiz Efendi maddesinde de aynı duruma rastlanır: Nâfiz Efendi Şeyhü'l-İslam İmam Mehmed Efendi ki Kezûbî lâkâbıyla meşhurdur. Bunlar müşârun ileyhün mahdûmıdır. Devr-i menâsıb iderek devr-i Sultan Mustafa Hân-ı Sâlisde sadr-ı Rûm iken vefât eylemişdür. Târih-i vefâtlarıdır.

*Yalan dünyadan el çekdi Kezûbi-zâde gerçekten*⁴⁸²

*'Âkif Lutfullah Efendi bahsinde vefat ettiği yer hakkında bilgiler aktarır: 'Âkif Lutfullah Efendi Rumeli kuzâtından idi. Ekser evkatları niyâbet ile güzâr itmişdür. Rûm ilinde Ezdin nâm mahalde terk-i dâr-ı fenâ ve 'azîmi fûshat-serây-ı dâr-ı bekâ olmuşdur.*⁴⁸³

7.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Şairin sanatı hakkındaki yazılı kaynak, yine şairin kendi eserleridir. Silahdâr-zâde, şairlerin sanatı hakkında kişisel araştırmalarda bulunup hangi mahlaslarla sanatlarını icra ettiklerini belirlemeye çalışmıştır. *Servet Osman Efendi* maddesinde, sanatını icra ederken kullandıkları mahlasları, gazellerini kaynak göstererek aktarır: *Ba'zı gazelde Hanîf ve ba'zı gazelde Servet tahallüs ider.*⁴⁸⁴ *Seyyid Mehmed Efendi* bahsinde, de aynı durum mevcuttur: *Ba'zı gazelde Sâni ve ba'zı gazelde Seyyid tahallus eder.*⁴⁸⁵ Silahdâr-zâde şairlerin mahlaslarını genelde eserlerini okuduktan sonra belirtir. *Safder Efendi* bahsinde, gazellerine bakarak mahlası ile ilgili malumat verir: *Ba'zı gazelerde Kânî tahallus eylediği dâhi manzurdur.*⁴⁸⁶

7.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Müellif, şairlerin eserleri hakkında, kendi imkânlarıyla bilgi toplamaya gayret eder. Ulaşabildiği şairlerin eserlerinden oldukça fazla örnek vermeye çabalar. Bazen irtibata geçtiği şairden, eserlerini isteme yoluyla bilgi edinmeye çalışır. *İhyâ Seyyid Yahyâ Efendi* maddesinde, tezkiresine almak için kendi elyazısı ola bir gazelini kendisine verdiğini ifade eder: *Haddi zâtında erbâb-ı ma'ârifden nükte-dân şâ'ir-i*

⁴⁸² Silahdâr-zâde, *a.g.e.*, 246.

⁴⁸³ Silahdâr-zâde, *a.g.e.*, 169.

⁴⁸⁴ Silahdâr-zâde, *a.g.e.*, 46.

⁴⁸⁵ Silahdâr-zâde, *a.g.e.*, 123.

⁴⁸⁶ Silahdâr-zâde, *a.g.e.*, 148.

*mâhir ve te'lif-i kelâma bir zât-ı şeref-me'âbdur. Kendi hatt-ı ma'ârifleriyle i'tâ buyurdıkları gazeliyyât-ı ra'nâlarıdır ki tahrîr olundu.*⁴⁸⁷

7.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Müellif, tezkiresine aldığı şairlerle bire bir görüşmeler gerçekleştirmekle beraber, sözlü kaynak olarak daha çok halk arasında bilinen rivayetlerden istifade etmeye çalışmıştır. Kendi gördüğü şairlerden bazılarının fiziksel özelliklerine değindiği de olmuştur. Şairlerin sanatları hakkında da kısa ve öz değerlendirmelerde bulunmayı tercih etmiştir. Şairlerin halk arasında tanınan eserlerinden söz ederek bilgi aktarmaya gayret etmiştir.

7.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Şairin kendisi ile görüşmeler, ne işle iştigal ettikleri ve fiziki durumları hakkında duymuş olduğu bilgiler, müellifin yararlandığı sözlü kaynaklardır. Silahdâr-zâde, La'lî Ahmed Efendi bahsinde, sanatkârın kendisiyle bire bir görüştüğünü belirtir: *La'lî Ahmed Efendi hoş tab' latîfe-gû bir zât idi. Fakîr kendüleriyle çok ülfet itmiş idüm.*⁴⁸⁸ Vehbî Efendi maddesinde halk arasında nasıl tanındığına değinir: *Vehbi Efendi Sünbül-zâde Vehbi Efendi demekle ma'rûf Rumili kuzâtı eşrâfindandır. Bundan akdem tarikini terk idüp hâcegânlıkla sefâret tarikiyle taraf-ı Devlet-i 'Âliyyeden İran şahı Zend Kerim Han cânibinde tesyîr olunmuşdı. Ba'de bu'din makbul-i Şehenşâhi bir hizmette bulunup bâ-hatt-ı humâyun tariki evveline rucu' itmişdür.*⁴⁸⁹

Silahdâr-zâde bazı şairlerin fiziksel durumları hakkında da bilgiler aktarır. *Bâsırî Halil Efendi* bahsinde, kiminle akraba olduğunu ve gözlerindeki âmâlîğa değinir: *Bâsırî Halil Efendi Musûli'dür gözlerinde illet-i 'âmâ olduğundan mahlas-ı mezkûr ihtiyâr itmişdür. Cem'-i 'ulumda yed-i tûlası var idi ve Seyyid 'Ali Behcet Efendinin dayısıdır. Râgıb Paşa merhum-ı merkûmı Urfa vâlisi iken dâ'iresinde istishâb itmiş idi.*⁴⁹⁰ Benzer bir durum da Hayâtî Seyyid İbrâhim Efendi bahsinde mevcuttur, mesleği ve fiziki yapısı hakkında bilgiler aktarır: *Hayâtî Seyyid İbrâhim*

⁴⁸⁷ Silahdâr-zâde, a.g.e., 9.

⁴⁸⁸ Silahdâr-zâde, a.g.e., 203.

⁴⁸⁹ Silahdâr-zâde, a.g.e., 251.

⁴⁹⁰ Silahdâr-zâde, a.g.e., 29.

*Efendi müderrisdür. Kör mu'allim Hayâtî dinmekle meşhurdur.*⁴⁹¹ *Vehbî Efendi* maddesinde, mesleği ile ilgili duymuş olduğu bir rivayeti nakleder: *Vehbî Efendi Ürgübli 'Îsâ-zâde dinmekle ma'rufdur. Kuzâttandır. Kayseriyede mahkeme kâtibidür diyü mesmû'umuz olmuştur.*⁴⁹²

7.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Müellifin, şairlerin sanatları hakkında aktardığı sözlü bilgiler, halk arasında tanınmışlığıyla ilgili rivayetler ve kendisinin yapmış olduğu değerlendirmelerdir. *Ziver Ahmed Efendi* bahsinde halk arasındaki sanat makbuliyeti ve kendi değerlendirmelerini aktarır: *Elsine-i selâsede te'lif-i kelâma kâdir bir şâ'ir-i mâhir idi. Zamanımızda olan şu'ârânun be-namlarından üstad şî'r ü inşâda bir zât-ı ma'ârif intimâ olduğu meşhurdur.*⁴⁹³

Benzer bir anlatıma, sanatı hakkında değerlendirmede bulunduğu *Nâşid İbrahim Bey* bahsinde rastlanır: *Hadd-i zâtında zât-ı ma'ârif-simâtları cemî'i ma'ârifde yegâne Sühan-perdâz-ı şâ'ir-i mu'ciz-tiraz olup zâde-i tab'-ı ra'nâları meşhur ve cümle 'indinde makbul ve müstahsen bir zât-ı 'âli kârdür.*⁴⁹⁴ *Tahir Efendi* maddesinde, sanatı ile ilgili bilgi aktarırken onun musiki ilmindeki kabiliyetine değinir: *Hâlîfe-zâde Tâhir Efendi cemî'-i ma'ârifde yegâne hususa 'ilm-i musikide hâce-i zaman idi.*⁴⁹⁵

7.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Birçok şairin neredeyse ona yakın şiirini tezkiresinde aktaran Silahdâr-zâde, bu eserleri kimden aldığını nedense belirtme gereği duymaz. Şairlerin eserleri hakkında herhangi bir değerlendirmede de bulunmayan müellif, sadece divan sahibi olup olmama durumunu zikreder. *Gâlib Es'âd Efendi* maddesi, bu minval üzeredir: *Müretteb Divânı vardır. Ba'zı gazellerde Es'âd ba'zı gazellerde Gâlib tahallus iderler.*⁴⁹⁶ *Zihni Efendi* bahsinde de divan sahibi olduğunu zikreder: *Müretteb Divânı vardır. Mahkeme ser-kâtibidir.*⁴⁹⁷

⁴⁹¹ Silahdâr-zâde, a.g.e., 59.

⁴⁹² Silahdâr-zâde, a.g.e., 252.

⁴⁹³ Silahdâr-zâde, a.g.e., 121.

⁴⁹⁴ Silahdâr-zâde, a.g.e., 219.

⁴⁹⁵ Silahdâr-zâde, a.g.e., 151.

⁴⁹⁶ Silahdâr-zâde, a.g.e., 179.

⁴⁹⁷ Silahdâr-zâde, a.g.e., 83.

8. SAFVET, NUHBETÜ'L-ÂSÂR MİN FEVÂİDİ'L-EŞ'ÂR

Safvet Tezkiresi, şiir meraklısı bir kişiliğe sahip Kemiksiz-zâde Mustafa Efendi tarafından kaleme alınmış, Safâyî Tezkiresi'nin özeti mahiyetinde bir eserdir. Tezkirede 326 şairin hayatlarını muhtasar bir şekilde ele alan müellif, Safâyî Tezkiresi'nde bulunan bir takım yanlışlıkları düzeltme yoluna gitmiştir. Kişisel merak nedeniyle yazıldığından, edebi çevrelerin dikkatini çekmemiş, bundan dolayı herhangi bir kaynakta zikredilmemiştir. Tezkire, müellifin oğlu Mustafa Efendi-zâde Hüseyin Reşid tarafından temize çekilmiştir.⁴⁹⁸

Safâyî Tezkiresi'nin bir hülasası mahiyetinde sayılan Safvet Tezkiresi, gerek ilave ettiği notlar ve Safâyî'den sonra yaşayan şairler hakkında kısa bilgiler bakımından dikkate şayan bir tezkiredir. Üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapılan tezkire, kitap olarak basılmamıştır.⁴⁹⁹

8.1. YAZILI KAYNAKLAR

Müellif, şairlerin hayatları hakkında yazılı kaynak olarak daha çok kendinden önceki devir başta olmak üzere ve yine yaşadığı yüzyılda yazılan tezkirelerden yararlanmıştır. Şairlerin vefatları hakkında düşürülen tarih kıtalarında tezkire sahibinin yararlandığı kaynaklar arasındadır. Sanatı ile ilgili yine tezkireler, çeşmelere, mezar taşlarına yazılan beyitler ve dörtlükler, müellifin sanat konusunda istifade ettiği kaynaklardandır. Başka şairlerden istifade etme, tezkireler, şairin kendi kitapları ve mektuplaşmalar bilgi edinmeye çalışılan kaynaklar arasındadır.

8.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Kendi eserlerinden önce yazılmış olan tezkireler, müelliflerin sıklıkla başvurdukları yazılı kaynaklar arasındadır. Bu yol, aktarılan bilgilerin doğruluğunu ispat etme noktasında büyük öneme haizdir. Şairlerin vefat tarihleri hakkında düşürülen tarih kıtaları ve kabirlerinin bulunduğu mekânlar müellifin bilgi kaynaklarını oluşturur. *Şair Sabrî* bahsinde, hayatı hakkında aktardığı bilgilerin kaynağı olarak Seyyid Rıza Tezkiresi'ni gösterir: *Nâm-ı şerifleri Mehemed'dir. Şerif Sabri dinmekle meşhur-ı kârin-i iştihâr olmuşdur. Sâdât-ı kesîrû'l-burhândır. Beyân-ı sutûde sıfatdan 'aâlim ü fâzıl ve her fennin neticesine vâsıl şâ'ir-i namdâr ve*

⁴⁹⁸ İpekten. *a.g.e.*, 146.

⁴⁹⁹ İsen, *Şair Tezkireleri*, 789.

*münşii bir zât-ı.. Seyyid Rızâ tezkiresinde mezbûri 'ilm-i nâzikin ferzendi olmak üzere tahrir eylemişlerdir.*⁵⁰⁰ *Na'tî* maddesinde, Sâbit'in Edhem ü Hüma isimli eserinden faydalanır: *Nâmı Mustafa'dır. Hüseyin Paşa oğlıdır. Sultan Ahmed ser kâtibi idi. Vefâtı bin yüz otuz birdedir. Sâbit Edhem-nâme'de zikr ettiği Na'tî olmak iktizâ ider ki demişdir.*⁵⁰¹

'*Abdî* maddesinde, sanatkârın hayatı hakkındaki bilgileri, Sâfâyî Tezkiresi ve *Şair Cevri*'den istifade ederek aktarır. Bununla beraber şairin eserlerini de delil mahiyetinde kaynak olarak sunar: *Mezbur Sarı Abdullah ol 'asırda Beşir-nam pir ile hem-civar bulunmag ile ekseriya görüşdüğü bazı kimseler Hamzâvî mezheb olmasına zâhib olmuşlardır. Öyle bir zât-ı kâmil mezheb-i hilâfette bulunmak emr-i ba'iddir. Mezburun târik-i hilâfa gitmeyeceğine tahrîrât ü tasnifâtı şâhiddir. Âsârını mutâla'â edenlerin ma'lûmudur. Bu fâkir dimek isterim ki gerek Cevrî gerek Safâyi mezbur 'Abdullah Efendi hakkında hüsn-i zân ittiklerinde müşîrlerdir ve esteğfirullâhi'l-'azîm hilâfi dahi ma'mul değildir.*⁵⁰²

Sabrî bahsinde, şairin hayatı hakkında aktardığı bilgilerin bir kısmını Rıza Tezkiresi'nden alıntılar: *Nâm-ı şerifleri Mehemed'dir. Şerif Sabrî dinmekle meşhur-ı karîn-i iştiâr olmuşdur. Sâdat u kesîrû'l-burhandır. Beyân-ı sûtûde sıfatdan 'âlîm ü fâzıl ve her fennin neticesine vâsıl şâ'ir-i namdar ve münş-i bir zât-ı Seyyid Rızâ tezkiresinde mezbûri ilm-i nâzikin ferzendi olmak üzere tahrir eylemişlerdir.*⁵⁰³

Fehîm bahsinde, kendi yazdığı ve mezarına yazılmasını vasiyyet ettiği tarih kıtasına yer verir: *Bundan akdem bu târihi Fehîm kendi söyleyüp nakş-ı nesebin mezârı olmak için vasiyetine binâen kabrine yazmışlardur deyü işidilir ki mısra' evvelden bin elli beş hâsıl olur. Belâda olan takrir münâfidir.*⁵⁰⁴ '*Abdî* maddesinde, vefâtı ile ilgili düşürülen bir tarih kıtasını nakleder: *El 'ahda 'Aliyyü'l-râvi Allahım bi'l-hak vâli tarik müstakime ve hem ve'l-hâsıl bin yetmiş târihinde terk-i cihân-ı fâni itmekle bu târihler dinilmişdir.*

⁵⁰⁰ Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l Âsâr Min Ferâidi'l-Eş'âr*, (Çev.: Bilal Güzel), (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, 363.

⁵⁰¹ Safvet, *a.g.e.*, 732.

⁵⁰² Safvet, *a.g.e.*, 421.

⁵⁰³ Safvet, *a.g.e.*, 363.

⁵⁰⁴ Safvet, *a.g.e.*, 534.

*Gül-i Nesrin-i 'Adn ola İlâhî Sarı 'Abdullah*⁵⁰⁵

8.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Tezkire müellifi, kendi eserinden önce vücuda gelmiş tezkirelerden yararlanırken, sanatla ilgili konularda itiraz etmeyi gözardı etmez. Çeşmeler üzerinde kazılı kitabeler, mezkûr sanatkârın gazelleri, müellifin eserinde faydalandığı diğer kaynaklardır. *Sâbit* maddesinde, şairin sanatı hakkında Safâyî'nin kısa değerlendirmesini kaynak gösterip üzerine eklemeler yaparak sanatını değerlendirir: *Safâyî Efendi merhum bunda ikrarının mümtâz dimekle ihtisâr-ı kelâm 'atf-ı likâm merâm eylemişlerdir. Bunda feleyse'l-bizâ'a ya'ni Safet-i 'adîmü'l-istitâ'at demek isterim ki Sâbit'in beynü'l-şu'arâ akrânı var mıdır ki Sâbit-i mümtâz evvelâ Sâbit isbât-ı vucûd eyleyenlerden ve dehre bir gelenlerden olup her söz-i darb-ı mesel ve her beyti destûru'l 'amele makbul zurefâ-yı zaman ve mergûb-ı nüktedân-ı cihandır.*⁵⁰⁶

Resîm bahsinde de bilgi edindiği kaynak, görüşlerine pek katılmamakla beraber yine Safâyî Tezkiresi'dir: *Ressâmlıkda mâhir lisân-ı Fârisi'de 'Urfî-i zaman ve Sâ'ib-i devrân idi. Vefâtı bin yüz yigirmide vaki' olmuştur. Safâyî Efendi Burusalı Resim'i 'Urfî ve Sâ'ib'e teşbihe biraz aşağı varsa güzel olurdu. Zâhir budur ki şu'âra-yı Rum'a murâdı şan virmek ola yohsa "Ey yüzi mah-felek bizi beyne's-semâ ve't-tesemmük Hâsılı âtü'z-zikr âsârındandır.*⁵⁰⁷

Çeşmeler üzerinde bulunan kitâbeler müellifin şairin sanatı hakkında faydalandığı kaynaklardır. *Resmî* maddesinde, bu duruma rastlanır: *Vefâtı bin yüz yigirmide harem-i humâyun ağalarından Bilâl ağanın Edirne'de binâ ettiği çeşme târihidir ki Bilâl ağanın makbûli olmuştur.*⁵⁰⁸ *Mâcid* bahsinde de aynı durum mevcuttur: *Bin yüz otuz senesinde Dürri Efendi Edirne'de bir 'atık çeşmeyi tecdîd eyledikde bu târihi nazm itmişdir.*

Bu harâbe çeşmeye idup nigâh-ı iltifât

⁵⁰⁵ Safvet, a.g.e., 422.

⁵⁰⁶ Safvet, a.g.e., 142.

⁵⁰⁷ Safvet, a.g.e., 250.

⁵⁰⁸ Safvet, a.g.e., 249.

*Şimdi bir sâhib-kerem 'atsânu mesrur eyledi'*⁵⁰⁹

Tâ'ib bahsinde, sanatı hakkındaki bilgileri şairin bir kasidesini kaynak göstererek aktarır: *Pâdişah-ı cihân Sultan Ahmed Hânın Şehzâde Sultan İbrâhîm mevlûdunâ virdiği târihi makbul-ı humâyunum olmuşdur. 'Asrın melikü'l-şu'ârası olduğu vücuhla zâhirdir matlâb-ı ihsân-ı humâyunum olmuşdur deyü hatt-ı hümayun sudûrundan sonra bir kaside nazm rikâb-ı pâdişâhiye arz itimiştir.*⁵¹⁰

8.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Müellifin yaşadığı dönem ya da öncesinde yazılmış olan tezkireler, onun eseri için önemli bir bilgi kaynağıdır. Dönemin meşhur şairlerinin yazmış olduğu takrizler, beyitler ve şairin kendi eserleri, müellifin yararlandığı diğer kaynaklardır. *Gavsî* maddesinde, bir gazelini Safâyi'nin tezkiresinden alıntıladığını belirtir: *Sâhib-i tezkire Safâyî Efendi'nin bu mahalde münâsebetle bir gazel tahrir eylemişdi. Nazm'da mertebe-i tab'ı ma'lum olmak için bu dâmu tahrir eyledim.*⁵¹¹ Benzer bir durum *Ahmed* maddesinde de mevcuttur: *Akse'l- İreb nâmıyla yüz yigirmi cild mikdârı lügât cem' u tahrîr eylemişdir. Safâyî Efendi vasf-ı kitabda kelâm-ı ihtisâr etdi.*⁵¹² *Sâ'idâ* bahsinde, şair Nâbî ile olan görüşmesinde eserine yazdığı kıtaları nakleder: *Nâbî zeyl-i Siyer-i şerifin Uhud gazâsını tahrîr ederken Şeyh Sâ'idâ-yı Nakşibendî İstanbul'a gelüp görüşdükdü tahrîrâtımız manzûrunuz olsun deyü gösterdikde meclisde mahalle münâsib bu kitâ-i latîfi nazm idüp teberrüken bu mahalle tahrîr etdik deyü işâret itmekle ol mahalle irâd itmişdir. Hakkâ ki kelâm-ı kibarıdır.*⁵¹³

'*Abdi* maddesinde, dönemin şairlerden Cevrî'nin takriz ve tarihlerini kaynak göstererek eserleri hakkında bilgi aktarır: *Menâkıb-ı Evliyâ'sı ve Nasîhâtü'l-mülûk ve Semeretü'l-fu'âd'ı ve Dürre ve Cevhere nam kitâbları ve Meslekü'l-uşşâk manzumesi ve Şerh-i Mesnevi-i Şerîfi nice ma'âni latîfe derç etmişdir. Şu'âra-yı asrdan Cevrî'nin takriz ve târihidir.*⁵¹⁴ *Na'tî* bahsinde, Safâyi Tezkiresi'nden bilgiler aktarmakla beraber, bazı konulardaki yanlış bilgileri düzeltme ihtiyacı hisseder.

⁵⁰⁹ Safvet, a.g.e., 587.

⁵¹⁰ Safvet, a.g.e., 128.

⁵¹¹ Safvet, a.g.e., 475.

⁵¹² Safvet, a.g.e., 109.

⁵¹³ Safvet, a.g.e., 317.

⁵¹⁴ Safvet, a.g.e., 417.

Bazende elinde mevcut bulunan bilgileride ekleyerek açıklayıcı bilgiler aktarır: *İbrâhim ibni Edhem Hazretlerinin evsâfını mü'şir bin beş yüz beyt mikdârı medh ve nazm ile bezl-i ma'ârif etmiştir. Fi'l-vâki' bu bende ol kitâbı tetebbu' eyledim. Bir hikâyet-i 'acîbedir ki misâli nâdirü'l-vuku'udur. Lâkin bunda Safâyî İbrâhîm'e işâret eyledi hal bu ki Edhem menkıbesidir ki Hü mâ Sultân'a ta'aşşukı sebebi ile Hü mâ kabrden ihraç olunur. Ve Edhem ânı hayâle izdivâca getirüp İbrâhim bundan mütevellid olduğu ve yedi sene mikdârı kenâr-ı şehrde bir hâne-i fakîrânede sâkin oldukları ve Hü mâ'nın vâlidine mülâki olduğu ve mezbur İbrâhim'in pâdişah olup ne sebep ile terkeylediği bir kıssâ-i 'Arabiyye olup hatta kitâb-ı mezbûrın ismi Edhem-nâme olduğu buna meş'urdur. Allahu'l-'alem bu böyle velekin Sâbit-i merhumdan nâ-tamam kalan Edhem-nâme gibi şu'ârâ-yı 'âlem Mahmud-ı Gaznevî emri ile Şeh-nâme nazmı için tecemmü' etdikleri gibi bir yere gelseler kâbil değildir.⁵¹⁵*

Müellifin yararlandığı yazılı kaynaklardan biri de şairin kendi eserleridir. *Fasîhi* bahsinde şairin resimli bir kitabının olduğunu ve eseri incelemiş olmalı ki çizimlerinin dahi kendisine ait olduğu belirtir: *Âsârından Esmâ-i Bilâd nam manzum te'lîfi ve Bezm-i Küyûf nam musavver risâlesi ki tasvîratı dâhi kendi kalemindendir.⁵¹⁶ Nâbî* bahsindedey şairin kendi eserinden birkaç beyt-i kaynak gösterir: *Rakam-zede-i kilik-i 'anberîni olan Tuhfetü'l-Harameyn nâm risâleyi derç ve gevher-i kemâlâtı ol kitâb-ı müstetâba derç itmiştir ki bu birkaç beyt ol kitabdandır.*

El-vedâ ey hâkı râhın kuhl-ı îmân el-vedâ

Seng-i kuyun gevher-i tâc-ı Süleymân el-vedâ⁵¹⁷

Vecdî bahsinde, idam edildikten sonra cebinden çıkan bir şiirini nakleder: *'Aliyye mâ-yüstehâk merhumun hin-i katlinde cebinde bulunan ebyâtdır.*

Yazanlar nakş-ı çin-i gamzesin şemşîr yazsınlar

O şemşîr üzre kanımla kadâ-te'sîr yazsınlar⁵¹⁸

⁵¹⁵ Safvet, a.g.e., 730.

⁵¹⁶ Safvet, a.g.e., 525.

⁵¹⁷ Safvet, a.g.e., 627.

⁵¹⁸ Safvet, a.g.e., 768.

8.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Safvet Tezkiresi'nin, Safâyî Tezkiresi'ne benzer yönleri olmakla beraber kaynak kullanımında farklılıklar olduğu görülmektedir. Safvet, hayatını aktardığı şairlerle bire bir görüşerek verdiği bilgileri temellendirmeye çalışmıştır. Kaynak gösterdiği üçüncü şahısların isimlerini belirtmek suretiyle iddialarını güçlendiren Safvet, toplumda kabul gören mevcut rivayetlere ve şairlerin yaşadığı bir takım hadiselerle de başvurmuştur.

Şairlerin sanatlarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunan müellif, şairlerin özel alanlardaki başarılarını, başka şairlerin görüşleriyle kaynaklandırarak sunmaya çalışmıştır. Şairlerin halk arasında ve edebi çevrelerce makbuliyetinden alıntılar yapan tezkire sahibi, onların toplumda bilinen meşhur eserleri ve bu eserlerin telif ya da tercüme olup olmadıklarına dair bilgiler aktarmıştır.

8.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Hayatı hakkında bilgi aktardığı şairlerle bire bir görüşmeler, isimlerini zikrettiği üçüncü şahıslar ve toplumca benimsenmiş rivayetler, müellifin sözlü kaynaklarının temelini oluşturur. *Fevzî* bahsinde yararlandığı kaynak şairin kendisi olup onunla bire bir görüşüğünü nakleder: *Bu târih fakîr didim kim Kadî Sîruz târihine mesâbe-i vâki' olmuştur. Karâ Feryevî Rüşdî 'Ali Efendi Sirûzâ mansıb olup teşrif-i buyurduklarında arz olunmuşdı. 'azîm-i istihsân idüp ziver-i ser-sicill-i hükûmet eyleyüp her ba'd Safvet bu sana intâk hakkıdır. Bu ânâ dek bu ittifâk değme kimseye vaki' olmamışdır dirler idi.*⁵¹⁹

Nedim ile ilgili aktardığı bilgilerin kaynağı, asrın şarilerinden Mûsîb Efendi isimli şahıstır: *Bin yüz altmış beş târihinde mübâşeret emri ile Sî-Ruz-ı firûze dîrûd iden şu'âra-yı asrdan Mûsîb Efendi ile bir iki meclis görüşdüğümüzde rivâyet iderdi ki Nedîm gayet ayyâş olup bu mefhum eylediği Hased-i evkâta ol 'ârif-i 'âlem-şinâsın kim elinden cam düşmez gûş-ı meyhânededen gelmez. Dâima mütekeyyif keyf-i 'arak olduğundan bedeninden terâvet zâ'il ve illet irti'âs hâsıl olmuşdı.*⁵²⁰

Sabrî bahsinde, Sultan Dördüncü Murad ile yaşadığı bir hadiseyi topluma dayandırarak aktarır: *Rivâyet iderler ki Sultan Murâd eline tîr u kemânın alup hatır-ı*

⁵¹⁹ Safvet, a.g.e., 544.

⁵²⁰ Safvet, a.g.e., 709-710.

mulûkânelerine hutur ider ki Sabrî'ye latîfe yüzünden âti'z-zikr mısra'-ı okıya Sabrî huzur-ı pâdişâhiye ızhâr oldukda merâsim-i zemin-busı kaydında iken padîşâh elinde olan kemâni per idüp ve t'iri Sabrî'ye togrultup "Yine geldi hurûşâ bahr-i cinnet" diyüp kase-yâd ider ki eger mısra'-ı âhirini bi'l-bedâe söylemezsen elimdeki tîr ile katlini muhakkak bilesin..didikde tab'-ı şahânesine hoş geliüp hurrem u handan Sabrî-i mazhar-ı ihsan oldığın rivâyet itmişlerdir.⁵²¹

Tâ'ib maddesinde ise meşhur bir latifesini arkadaşlarında şehadetiyle, toplumda duyduğu gibi nakleder: Cümle letâyîfindendir ki Gürcî Yusuf Paşa'ya bir kaside-i garrâ virdükde bu nedür diye su'al ider Sultânımın medh-i şeriflerine kasidedir dedikde efendi meyhâneci gazel almaz deyü cevap ider. Mevlâna-yı mezbur taşra çıkar ota kaptusu dibinde küçük sofada tezkireci efendiler oturmuş Efendi kasideniz makbûle geçmedi mi deyü sual iderler bu dahi hayır bit kadar dahi rağbet görmediler deyü latîfe idüp Gürciligini telmih ider.⁵²²

8.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Tezkire Müellifleri eserine konu ettiği sanatkârlarla ilgili bilgileri bazen tanıdık şahıslardan aldıklarını belirtirler. *Vehbî* bahsinde, sanatı hakkındaki bilgileri Edirnevî Hamdî Efendi'yi kaynak göstererek aktarır: *'Aceb budur ki Vehbî'nin efvâh-ı 'âlemde şöreti Edirnevîlikle olup kuzattan Hamdî Efendi merhum ben Vehbî ile görüşdüm. Veysî merhumun nesr-i nazmandan müstesnâ ve sohbeti cümleden a'lâ olduğu gibi Vehbînin dahi kuvvet-i ma'ârif tabi'âtı sohbetine gâlib idi. Bu cihetten nev'an müşâbehetimiz vardır der idi.⁵²³*

Safvet'in yararlandığı kaynaklardan birisi de, kendi değerlendirmeleriyle şairlerin sanat yetkinliklerini birbirleriyle kıyas etmesidir. *Vehbî* bahsinde, devrin önemli siması Şair Nâbi ve Sâbit'e kıyas vardır: *Hakkâ ki Vehbî merhum şu'âra-yı ma'ârif-rüsûm Rum'da Nâbi ve Sâbit'e mincihet-a'lâ-yı itibâr-ı sâlis olmaya şâyeste ve hususan her cins sıfât-ı 'âliyesiyle yâd olunsa târih anların şân-ı vâlâsına vâbeste olup hâsılı bu fende taş değmiştir. Eğer bu fakîr şi're kudretim ve nazma istitâ'âtım olaydı meslek-i Vehbî sülûk iderdim.⁵²⁴* Nâbi bahsinde de onu ve dönemin diğer

⁵²¹ Safvet, a.g.e., 363-364.

⁵²² Safvet, a.g.e., 127.

⁵²³ Safvet, a.g.e., 786.

⁵²⁴ Safvet, a.g.e., 795.

önemli şarilerinden Sâbit'i Fars şairleriyle kıyaslar: *Âsârının şive ve kesreti ve kendinin Nâbi'likle şöhreti bir mertebedir ki kendinden gayriye müyesser olmamıştır. Âhâli-i 'Acem Sâ'ib-i Şevket ile fahr u mübâhât iderlerse sezâ vü zurefâsı Rum Sâbit ü Nâbi ile iftihâr kılurlar ise revâ ve ahrâdır.*⁵²⁵

Tâib bahsinde, hatıra başlığı altında Vehbî'nin söz ustalığı ile ilgili şair Sâbit'e atfedilen ve toplumda bilinen bir olayı nakleder: *Hatta Sâbit Efendi'nin olarak hikâyet iderler ki bir gün İstanbul'da Vehbî-i merhum berber dükkânını süvar geçerken berber tâzesine giriş geçinen ba'zı zârifler görelim Vehbî aceleten bu teng kâfiyede ne söyler milâhazasıyla berber tâzesin segirderek gönderüp oğlan Vehbî'ye dir ki bizim dükkânda ba'zı efendiler Sâbit'in 'Dil-i vîrânımı yapsan da yıkılsam gitsem' beytinin bir musrâ'ını unutmuşlar eger hatır-ı şerifinizde var ise ifâde-i buyurasız rica iderler didikte hemân Vehbî "İki diz üstüne gelsem sana ber-geştem" diyüp hatırımda böyle kalmış dimiş.*⁵²⁶

8.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Safvet, bilindik şairlerin eserleriyle ilgili bilgiler verirken, halk arasında meşhur olmuş eserlerine atıfta bulunarak kaynak gösterir. *Nâbi'*nin bir eserin yazılış nedeninide aktararak çok meşhur olduğunu belirtir: *Ebu'l-Hayr nâm oğlu için envâ'-ı neşâyih ü pendî muhtevî iki bin beyt mikdârı nazm ile Hayriyye nâmında pend-nâme tahrir eylediği kitâb-ı müstetâbın ol kadar şuyu'ı vardır ki takrif ü tavsifden müstağnidir.*⁵²⁷ *Fâmî* bahsinde, halk arasında meşhur olmuş bir eserinden söz eder: *Ferâ'iz'i bin beyt ile terceme ve nazm itmekle Nazım-ı Ferâ'iz diyü meşhur-ı cihân olmuşdur.*⁵²⁸ *Rahmî* maddesinde, toplum tarafından oldukça tutulan bir eserinden söz eder: *'Evâ'il-i hâlinde Hevâyî mahlas ile vâfir gazel nazm idüp yârân-ı nükte-verân dahi ol zemîn-i tâzede rahş-rân-ı tegazzül olup bir divân-ı hande-'unvân nazm itmişlerdir ki Hevâyî Divânı deyü meşhur-ı cihandır.*⁵²⁹

Tâ'ib bahsinde, kaynağı müellifin kendisi olmak üzere önemli eserlerinden söz ederek bilgiler aktarır: *Ez-cümleTercüme-i Şârikü'l-Envâr Tavalî-i Metâli-i İktidâr ve Mesâbîh-i Meşîkât âsârındandır. Ve Hâdikâtü'l-Vüzerâ nâm te'lîf-i latifi*

⁵²⁵ Safvet, a.g.e., 633.

⁵²⁶ Safvet, a.g.e., 379.

⁵²⁷ Safvet, a.g.e., 632.

⁵²⁸ Safvet, a.g.e., 483.

⁵²⁹ Safvet, a.g.e., 243.

ve *Tuhfetü'n-Nu'mân nâm risâle-i mu'teberesi ve pâkize kasâyid ü tevârihi ve eş'ârî ekseri âzâde-i kayd-ı mahlas ve ta'birânı kendüye muhtasdır.*⁵³⁰ Şu'ûrî maddesinde, eserlerinin adını bir bir zikrederek aktardığı bilgilerin sağlamlığına şahit gösterir: *Sâhib-i Ferheng olan Şu'ûrî ki Haleb'dendir. Lisân-ı 'Arab'a nazîre olmak üzere Lisânü'l-'Acem nâm dört cild kitâb Lügât-i Fârisî cem ü tahrîr eylemişdir. Kitâb âhîrinde yigirmi bin lügâtı otuz bin beyt ile istihâd idüp Ferheng-i Şu'ûrî deyü ad virmişdir. Ve Pend-i 'Attar'a on altı cüz mikdârı şerh-i latîf tercüme itmişdir. Ve tıbda Ta'dîl-i Emzîce'si vardır.*⁵³¹

Ahmed bahsinde, telif ve tercüme eserlerinin, diğer müelliflerin kitaplarına nazaran daha yüksek fiyattan alıcı bulunduğunu delil göstererek bilgi aktarır: *'Adem-i i'tibârdan nâşi kitâbın kıyyesi bir pâreye iken yine kitâb-ı mezbur erbâbı 'indinde hergün üç yüz guruş bahaya deger hakkâ sümme hakkâ bir kitâb müstetâbdır intehî ve elli cüz mikdârı Şerh-i Şemâi'l nâm bir kitab te'lif ve Vahdet-nâme nâmıyla Kısâs-ı Enbîyâ-yı nazm itmişdir. Sandûkâtü'l-Ma'ârif nâmıyla bir risâle-i mu'teberesi vardır. Ve bundan mâ'âda katı çok te'lifi vardır.*⁵³²

9. ENDERUNLU MEHMET ÂKİF, MİR'ÂT-I Şİ'R

Genel olarak XVIII. yüzyıl tezkirelerinin diğer yüzyıllara göre farklılık arzeden yönlerden birisi de, zümre tezkireciliğinin bu dönemde başlamış olmasıdır. Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'ârâ-yı Mevleviyye'siyle başlayan bu gelenek, Enderunlu Mehmed Âkif'in Mir'ât-ı Şi'r isimli tezkiresiyle devam etmiştir.⁵³³

Tezkiresini Enderun'da bulunan dört oda ya da sınıfa göre ayıran Âkif, kendisi ile beraber 24 şairin hayatı, ailesi ve özellikle Enderun'da hangi odalarda görev yaptığı ile ilgili kısa kısa bilgiler aktarmıştır. Ayrıca şiir yeteneğinin bulunmadığını belirtmesine rağmen şairlerin hayatlarını aktarırken araya, kendisine ait beyitler sıkıştırmayı da ihmal etmemiştir. Tezkiresinde oldukça tumturaklı ve ağır bir dil kullanan müellif, kurmuş olduğu uzun cümleler nedeniyle eserini anlaşılabilir bir duruma sokmuştur. Enderunlu Mehmed Âkif, edebi çevrelerce fazla tanınmayan

⁵³⁰ Safvet, a.g.e., 127.

⁵³¹ Safvet, a.g.e., 337.

⁵³² Safvet, a.g.e., 110.

⁵³³ Seda Uysal Bozaslan, "Enderunlu Mehmed Âkif'in Mir'ât-ı Şi'r Adlı Tezkiresinin Muhtasar Bir Nüshası", *Turkish Studies*, VII-3, Ankara, 2012, 2532.

şair arkadaşlarını tezkiresinde, gereğinden fazla övmesi ve büyük göstermesi nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır.⁵³⁴

Enderunlu Mehmed Âkif'in Mir'ât-ı Şi'r isimli tezkiresinin Topkapı Sarayı ve Milli Kütüphane başta olmak üzere beş adet yazma nüshası bulunmaktadır. Kitap olarak neşredilmeyen tezkire üzerinde, Mehmet Kılıcı tarafından çeviri metin olarak yüksek lisans çalışması yapılmış, Seda Uysal Bozaslan tarafından da muhtasar bir metni, makale olarak yayınlanmıştır.⁵³⁵

9.1. YAZILI KAYNAKLAR

Enderunlu Mehmed Âkif, tezkiresine konu edindiği şairlerin büyük çoğunluğunun arkadaşı olması nedeniyle, haklarında bilgi aktarırken fazla kaynak kullanma ihtiyacı hissetmemiştir. Şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken doğum ve ölüm tarihlerine değinmeye çalışmıştır. Şairlerin medfun oldukları yerler hakkında bilgi aktardığı da olmuştur.

Şairlerin sanatlarıyla ilgili verdiği bilgilerde, kendi görüşünü kuvvetlendirmek amacıyla şairin eserinden beyitleri kaynak olarak zikretmiştir. O dönemde inşa edilen çeşmelere kazılan kitabeler üzerinde bulunan sanatlı beyit ve dörtlükler müellifin yararlandığı yazılı kaynaklar arasındadır. Şairlerin eserlerini bizzat görüp inceleyen Enderunlu Mehmed Âkif, ulaşamadıkları şairlerin eserleri hakkında mektuplaşma yoluyla bilgi talebinde bulunmuştur.

9.1.1. Şairin Hayatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Şairlerin doğum yılı, yeni bir göreve başladığı tarih ya da ölüm tarihleri, tezkire müelliflerinin sıklıkla başvurdukları kaynaklar arasındadır. Ayrıca şairlerin, kabirlerinin bulunduğu mekânlar müelliflerin sıklıkla başvurduğu kaynaklardır. Âkif, *Yâver Beg* bahsinde, doğum yılı ve görevi ile ilgili tarihlerini bir bir belirterek, bilgilendirmede bulunur: *Silâhdâr-ı esbâk 'Adurrahmân Aga merhumun sulbindan yetmiş tokuz senesi târihinde zuhur ve 'avân-ı şebâbında enderûn-ı humâyun ve hâne-i kilâr-ı hassâyâ çerağ birle kat'-ı merâtib iderek sene-i sitte ve mieteyn ve elf târihinde hâne-i hassaya çerağ olup ilâ hâzihi'l-ân mahalli feyz-bahşâda güzêrande-*

⁵³⁴ İpekten, *a.g.e.*, 163.

⁵³⁵ Uysal Bozaslan, *a.g.e.*, 2533.

*i âvân nâm-ı nik-nâmı Hasan ve etvâr-ı girdâr-ı müstahsen ba'zı eş'âr ile iştigâl olup.*⁵³⁶

Nâşîd bahsinde, ölüm nedeni, ölüm tarihi ve medfun olduğu yer hakkında bilgi aktarımında bulunur: *'Ayş-ı ragad ile imrâr-ı melevân-ı hengâmında vücûd-ı nâzik tenlerinde ba'zı illet-i müzmine zuhur ile edviye-i usât-ı vâhi ve 'azâyim-i neffâs-ı mütenâhi kâfi ve mütelâfî olamayup bin iki yüz altı senesi rebî'ül evvelinin, dördüncü yevmi sülâsede rûh-ı sa'âdetlü bu meşrik-i zevâl-ı saray-ı nâ-paylardan 'azîm-i takdis-i huld-i berrîn ve nakş-ı latîfleri Üsküdar'da ihyâ-kerde-i Mustafâ Hân-ı Ayazma cami'-i şerifi hazîresinde bâ emr-i hümâyun cenâb-ı pâdişah-ı felek temkin tadcî ü tedfîn olmuşdur esbegallahü 'aleyhi sicâli afvihi etemme lehü'r-rahmete.*⁵³⁷

9.1.2. Şairin Sanatı Hakkında Yazılı Kaynaklar

Şairin kendi eserleri, devletlerarası anlaşmalar hakkında yazılan sanatlı tarihler, yeni yapılan köşkler ve su bendlerine yazılan sanatlı kitabeler müellifin yararlandığı başlıca kaynaklardır. *'Ârif* maddesinde, sanatı ile ilgili değerlendirmelerine kaynak olarak şairin dağınık vaziyetteki evraklarını gösterir: *Misdâkınca nuh-rütbe-i üstâd-ı âteşin-zebân ve şâir-i sihr-âferin-i bediü'l-beyân oldukları gazeliyatından ma'lûm ve kân-ı ma'ârif ü 'ulûm olduklarına berây-ı şâhid-i hâli sebt-i varakçe-i perîşânı me'al kıldı.*⁵³⁸ *Enderunlu Vâsîf* bahsinde, sanatı ile ilgili yaptığı değerlendirmelere kaynak olarak şairin gazellerini delil gösterir: *Semend-i hârûn-ı tab'um olup fezâ-yı fûshât mesâha-i şî'r ü inşâyâ leng ü lûk sülûkîma illet-i müstakille olduğundan başka bir kitâb-ı müstetâbun keşide-i silk-i sûtûr kılınmasına dahi şâ'ir-i mezbûrun teşvik-i dâna-firibi bâdî olduğu ecluden ol vâdîde ya'ni tarz-ı âşîkâne ve şâ'iranedede zâde-i tâb'-ı müşkül-pesend ve eser-i kill-i ma'ân-i peyvendi olan işbu çend 'aded gazel-i bi-'adil isbât-ı şâhid-i müdde'aya delil olabilir.*⁵³⁹

'Ârif maddesinde, Rusya ile yapılan anlaşma metni, yapılan bir köşke yazdığı kitâbe ve Vâlîde Sultan'ın yaptırdığı su bendine yazdığı tarihleri nakletmek

⁵³⁶ Enderunlu Mehmed Âkif, *Mir'ât-ı Şî'r*, (Çev.: Mehmet Kılıcı), (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2001, 122.

⁵³⁷ Âkif, *a.g.e.*, 53.

⁵³⁸ Âkif, *a.g.e.*, 33.

⁵³⁹ Âkif, *a.g.e.*, 96.

suretiyle sanatı hakkında bilgi verilir: *Fünûn-ı şettâda mâhir elsine-i selâsede tarh-ı kasâ'id ü gazeliyyât u tevârihata kâdir sene-i sitte ve mieteyn ve elf-sâl-ı ferrûh-ı fâl-ı refâh-ı iştimâlinda devlet-i kahire-i ebediyyü'l-istimrâr ve şeh-r-yâr-ı hilâfet-penâh-ı gerdun-iktidâr efendimizle çariçe-i Rûs-ı menhus beyninde vuku'-yafta sulh-ı salâh-ı hayr-encâme Fârisi inşâd eyledüğü târih ve Balık-hâne Kasrı'na ve dürre-i sertâc-ı iffet-i râbi'â-i 'Adeviyye-i Meryem-nihâd Züleyhâ-ismet veliyyetü'l-ni'âm devletlü 'inâyetlü Vâlide Sultân 'âliyyetü's-şân efendimiz hazretlerinin müceddiden binâ buyurdıkları bend-i kebire inşâd buyurdıkları târihler ser levhâ-i tevârihât zübde-i nâdire-guyân-ı ashâb-ı nikât olmagın teberrüken keşide-i semt-i imlâ ve sebt-i sahife-i inşâ kılındı. Bu vâlâ sed tutup bend itdi hakkâ âb-ı hayvânî⁵⁴⁰*

9.1.3. Şairin Eserleri Hakkında Yazılı Kaynaklar

Tezkire yazarı, şairlerin eserleri hakkında bilgi vermek için farklı sanatkârların eserlerine başvurmuştur. Ayrıca bazı şairlerden tezkiresine almak için mektup yoluyla talepte bulunmuştur. *Nâşid* bahsinde, aktarmış olduğu şiirinin kaynağı olarak Mehmed Ârif isimli bir şahsın eserini gösterir. Müellif, şiiri divânın arkasında yazılı olduğu gibi aktardığını da belirtir: *Mehmed 'Ârif cenablarının kân-ı le'âli-i bârında ve dürretü't-tâc-ı ma'âni ve esdâf-ı dürer-i nisar ve yenbû'-ı mezâmin-i fünûn genç-i şaygân olan tab'-ı pür-letâfet ve eser-i zihn-i pür-rüşd ü dirayetlerinden ser-ber âverdi merhum-ı mebrûrun divân-ı zahrında tercüme-i hâli ibret-me'alları bi-'aynihi teberrüken tahrîr olundı.⁵⁴¹*

'Âkif ulaşamadığı şairlerden mektup yoluyla eser talebinde bulunur. Esâd bahsinde, tezkiresi için gönderdiği eserlerden bahseder: *İşbu tezkireye tahrîr ü tastîr için hâkire irsal buyurdıkları tahmîs-i nefis ü çend 'aded gazel-i âbdâr-ı rengini sebt-i ceride-i imlâ kılınup hüdâvendigâr-ı behişt mekân Sultan 'Abdülhâmîd Han sabbet bi-resmihi sicâlû'r-rahmeti ve'l-gufrân hazretlerinin saltanatlarında teberrüken âvize-i tâk-ı sidre revâk ravzâ-i mautahharâ-i ferîşte.. zerrîn çeragda murassa tarh-ı rengine inşâd buyurdıkları târih-i bi-bedelleri teyemmünen nigâşte-i silk-i sûtûr kılındı.⁵⁴²* Feyzî bahsinde de kaynak olarak şairin kendisine gönderdiği

⁵⁴⁰ Âkif, a.g.e., 32.

⁵⁴¹ Âkif, a.g.e., 55.

⁵⁴² Âkif, a.g.e., 81.

eserini zikreder: *İşbu kitâ-i ra'nâ âsâr-ı müntebahâtından olarak tahrîr ü tastîr için muharrir-i fakire vedi'a ve sipârîş buyurdıkları eelden tahrîr olundu.*⁵⁴³

9.2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Müellif, hayatları hakkında bilgi aktardığı şairler hakkında toplumda mevcut sözlü rivayetlerden istifade etmiştir. Âkif'in çoğu şairle arkadaş olması onlar hakkında fazla bilgi aktarma imkânı sağlamıştır. Müellif, şairlerin ailesi, eğitim hayatı, fiziksel özellikleriyle ilgili bilgiler de aktarmıştır.

Şairlerin sanatlarıyla ilgili daha çok kıyaslama yaparak değerlendirmelerde bulunan tezkire müellifi, şairlerin eserleri hakkında da bilgiler aktarmıştır. Eserleri hakkında bilgi edindiği kişilerin bizzat isimlerini zikrederek kaynaklarını sağlamlaştıran Âkif, ayrıca şairlerin meşhur eserlerini anmış divan sahibi olanları da özellikle belirtmiştir. Şairlerin neşrettikleri eserlerinin telif ya da tercüme mi olduklarına dair bilgiler aktarmıştır.

9.2.1. Şairin Hayatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

XVIII. yüzyıl tezkireleri, özellikle XVII. yüzyıl tezkirelerinin sınırlı bilgilerine nazaran, şairlerin soyu ve ailesi hakkında daha geniş bilgiler ihtiva eder.⁵⁴⁴ Kiler-i hassa şairlerinden *Hamid* hakkında bilgi aktarırken, soyunun halk arasında nasıl bilindiğini kaynak gösterir: *Guyân-ı Enderûn Mir Mehmed Tayfûr dimekle meşhur silsile-i mezheb-i vâlâ elmâs-ı müselles numâ-yı sadâret Hekimbaşı-zâde 'Ali Paşa merhumun hemşire-zâdesi ricâl-i devlet-i 'âliyye ve ekâbir-i saltanât-ı seniyyeden ser bevâbin-i dergâh-ı âl-i zübde-i erbâbı irfân şâ'ir-i nükte-senc-i sihr-beyân Nuh Beg merhûmun fitrât-hîzi sulbindan egerçi dârü'l-hilâfe-i Kostantiniyye-i mahmiyyede keşt-i suvâr-ı deryâ-yı vücûd ve zevrekân-ı kulzüm-i bûd u ne-bûd olmuştur.*⁵⁴⁵

Tezkire müellifleri, sıklıkla olmasa bile, zikrettikleri sanatkârların fiziki yapılarıyla ilgili bilgiler aktarırlar. Bu aynı zamanda mezkûr şairlerin bizzat görüldüğü ihtimalini kuvvetlendirir. Aynı maddenin devamında şairin fiziki özellikleri hakkında bilgiler aktarır: *Bu misillü vâlidesi 'Arab olanlar hâbeş-i peyker*

⁵⁴³ Âkif, *a.g.e.*, 100.

⁵⁴⁴ Tolasa, *a.g.e.*, 43.

⁵⁴⁵ Âkif, *a.g.e.*, 84.

tevellüd iderken şâ'ir-i mezbûrun hârikü'l-âde kasr-ı çar-pâ-yı cihana kadem-nihâde asla vücûdında eser-i sevâd nâ-peyda ve 'alayim-i zengilik hüveydâ ve rû-nûma olmaması mahz-ı kudret-i İlâhiyye ü hikmet-i bi-nihâye-i samediyeye olduğu dakika şinâsân-ı erbâb-ı tedkîke 'ayândur.⁵⁴⁶

9.2.2. Şairin Sanatı Hakkında Sözlü Kaynaklar

Kendisinde aynı zamanda bir sanatkâr olan tezkire müellifi, bu kimliğinden faydalanarak şairler arasında kıyaslamalarda bulunur. Bu yönüyle müellifin kendisi hatırı sayılır bir kaynaktır. 'Ârif bahsinde, sanatı hakkında uzunca bir değerlendirmede bulunup sonunda onu Veysî ve Nergîsî ile kıyaslar: *Selâset ü inşâ ve 'uzûbet-i şi'r-i belâgat-peymâsı gıbtâ-fermâ-yı fusahâ-yı Rum ve reşk âver-i beligân-ı her merzbum şâ'ir-i sihr-âferin-i bedî'ü'l-beyân ve münşi-i Bercis-i dâniş 'Utârid-nişân-ı ârif-i ma'ârif-i 'ulum-ı 'arabiyye âşinâ-yı dakâyik-ı nîkât-ı fârisiyye zebân-ı bedâyi'-i beyân-ı fârisinin asl-ı asîl-i usûli ve fûnûn-ı i'câz-nümûn-ı arabinin fer-i neyyîr-fürûğî râyiz-i yekrân-ı belâgat eşreb-rân-ı fezâ-yı fasâhat edîb ü kâmil ü 'âlim ü fâzıl gerdîş-i pür-teşvîş-i gerdun ..hâce-i debiristân-ı dâniş-ü Veysî mâye Nergîsî-meniş şârik-ı 'âlem-fürûz eş'ârı kevâkib-i kemâlün hurşid-i tâbında fer-i tabdârı beyt.⁵⁴⁷*

Nâşîd bahsinde, sözlü kaynak müellifin kendisidir. Şairin sanattaki yetkinliğini, Fars edebiyatının ünlü simaları Sâ'ib ve Şevket ile Osmanlı sahasının iki önemli şairi Nâbi ve Nergîsî ile kıyaslar: *Nazm-ı nevber mazmûnunun Sâ'ib ü Şevket-i hayran letâfet-i ve neşr ü inşâsının Nâbi ve Nergîsî bi-hod ve dîde duz-ı dikkâti ve hatt ü ta'lîkının i'maâd-ı dil-dâde-i şive-i nezâketi ve sohbetinin kelim-i nâdire pervâz-ı aşüfte-i selâset-i edîb ü erîb lebîb ü necîb hasîb ü nesîb 'arîf ü âsil-i meclis ârâ ve hoş-sohbet nâtikâ perdâz-ı şirin-ülget-i sebük-ruh bi-tekellüf müvâneset-i mahbûbu'l-kulûb-ı erbâb-ı zarâfet dervîş-nihâd u pâk 'akîdet- şi'ri bi-nâzir inşâsı dil-pezir tabi'ât-ı pâkizesi Şöhret-gir evc-i pâdişâh-ı zîşâna nedîm olmuş.⁵⁴⁸*

9.2.3. Şairin Eserleri Hakkında Sözlü Kaynaklar

Şairlerin eserlerine ulaşmak, şairlerin eserlerini başka başka sanatkârların eserleriyle karşılaştırmak ya da ismi zikredilen üçüncü şahıslar, tezkire yazarının

⁵⁴⁶ Âkif, a.g.e., 85.

⁵⁴⁷ Âkif, a.g.e., 32.

⁵⁴⁸ Âkif, a.g.e., 54.

başlıca kaynaklarını teşkil eder. Müellif, şairlerin eserleri hakkındaki bilgileri, isimlerini zikrettiği şahıslardan alıntıladığını ifade eder. *Hamdî-i Diğer* bahsinde, hakkında bilgi aktardığı eserinin kaynağı olarak Câvid Ahmed isimli bir şahsı gösterir: *Hâne-i hassadan mahrec hâlâ şehre-emîni Câvid Ahmed Beg müteveffâ-yı merkumun evrâk-ı perişan ve tesvidde kalan eş'âr ü gazeliyyât ve âsârını cem' ü tebyiz ile tertîb eylediği divân-ı belâgat 'ünvândan nakl ü keşide-i semt-i imlâ kılınan âsâr-ı bedâyi' şî'ârlarıdır.*⁵⁴⁹

Tezkire yazarları, Aktarmış olduğu eserlerin bazılarını bizzat kendisinde gördüğünü belirtir. *Kâmil* bahsinde, bazı arkadaşalarında bulunan eserlerini bizzat gördüğünü beyan eder: *Ba'zı evrâk-ı perişan ve dâir elsine-i erbâb-ı dâniş ü 'irfândan gûş-zed ü meşhûdum olan âsârından zâhir ü hüveydâdur irtihâlden sonra eş'âr ü âsârı tertîb ü cem' olunmayup cümlesi zâyi' ü telef olmuştur.*⁵⁵⁰

Fâzıl bahsinde, kaynağı kendisi olan müellif, sanatkarın günümüzde kadar ulaşmış olan eserlerini aktarırken, aynı zamanda bu eserleri, ünlü edebiyatçıların eserleriyle karşılaştırır: *Fâzıl-ı mezbûrun müretteb ve müdevven divân-ı belâgat ünvânı ve eser-i midâd-ı Güher-feşânı bu âvân-ı sa'd iktirânda muhazzire-i ma'ân-i şî'âr..ya'ni te'lif-gerde-i kilik-i füsün-sâz-ı Hûbân ve Zenân-nâme ismiyle veyvele endâz olan âsâr-ı fesâhat-medâr-ı 'uz'ubet-nisârı insâf kim bu ol vâdide te'lif-gerde-i beligân-ı selef hamse-i Âtayî ve tarz-ı mesnevîde şâ'ir-i nâdîde-zebân merhûm Sâbit-i mu'cîz-beyânın ve sâ'ir erbâb-ı ma'ârif ve kemâlin eserlerine rüchân-ı hüveyda ve cümleten keşide-i hatt-ı burhâna sezâ bir eser-i nâ-dîde...*⁵⁵¹

⁵⁴⁹ Âkif, a.g.e., 107.

⁵⁵⁰ Âkif, a.g.e., 112.

⁵⁵¹ Âkif, a.g.e., 76.

SONUÇ

Tezkire geleneği için XVIII. yüzyıl, yeniden bir canlanma dönemidir. Önceki dönemlere göre antolojik tezkireler azalmış, daha çok bilgi yönünden donanımlı eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu yüzyılda yazılan önemli tezkirelerden biri de Safâyi Tezkiresi'dir. Tamamlanması çeyrek yüzyıl süren bu eser, gayretli bir çalışmanın ürünüdür. Tezkirelere takriz yazdırma geleneği, ilk olarak Safayi ile başlamıştır. Latifi ile başlayan şairleri alfabetik sıraya göre sınıflandırma yöntemini, Safâyi de uygulamıştır. Tezkiresinde hem yazılı hem de sözlü kaynaklara yer vermiştir. İstanbul'da ikamet ediyor olması, ona şairlerle bire bir görüşme ve sanat çevresiyle yakından ilişki kurma imkânı sağlamıştır. Bununla birlikte uzak diyarlarda meskûn olan diğer şairleri de ihmal etmemiş, onlarla mektuplaşarak eserleri hakkında bilgi talebinde bulunmuştur.

Safâyi, şairlerin hayatları, sanatları ve eserleri hakkında başka müelliflerin eserlerinden faydalanarak bilgi aktardığı gibi, şairlerin kendi eserlerinden de aktarım yapmıştır. Şairlerin büyük bir kısmının eserlerine ulaşmış ve bunlar hakkında ayrıntılı malumat sunmuştur. Tezkiresine almış olduğu şiir örneklerini tamamen kendi edebi zevkine göre seçmiştir. Şairlerin sanatları hakkında özgün değerlendirmelerde bulunmuş, yeri geldiğinde eleştirmekten de kaçınmamıştır. Toplumdaki mevcut rivayetlerden de faydalanan Safâyi, şairlerin başından geçmiş hadiseleri, latifeleri veya onlarla ilgili menkıbeleri sözlü olarak nakletmiştir. Şairlerin sosyal kimlikleri ve yaşantıları hakkında da önemli bilgiler aktarmıştır.

Safâyi, takriz geleğini başlatarak eserinin güvenilirliğini teyid ettirmiş ve yararlandığı kaynak çeşitliliği bakımındanda döneminin öncüsü olmayı başarmıştır. Onun açtığı bu yolu, takipçileri devam ettirerek güvenilir kaynaklara dayalı tezkire yazmayı sürdürmüşlerdir.

Yüzyılın diğer önemli tezkire yazarı Sâlim, eserini iki bölüme ayırmış, ilk bölümü padişahlara övgüye, ikinci kısmı da şairlere ayırmıştır. Kendinden önceki tezkirelerde olduğu gibi Sâlim de eserini alfabetik sıraya göre düzenlemiştir. Ayrıca Safâyi Tezkiresi'nde olduğu gibi devrin önde gelen ilim adamlarına birer takriz yazdırmıştır. Sâlim ayrıca aynı harften olan şairleri ölüm tarihlerine göre sıralayarak tezkire geleneğinde bir ilki başlatmıştır. Salim, Tezkiresini yazarken, büyük ölçüde

Şeyhi Mehmed Efendi'nin Vekayü'l-Füzala'sı ve çağdaşı Safâyi Efendi'nin tezkiresinden yararlanmıştır.

Sâlim Tezkiresi, özenle yazılmış, gerek dönemin sanat anlayışı hakkında bilgi vermesi, gerekse eserine aldığı şairleri edebi kişilik açısından değerlendirmesi, tezkiresini önemli kılan hususların başında gelmektedir. Sâlim Tezkiresi, XVIII. yüzyıl tezkireleri içerisinde şairler hakkında en fazla malumatın olduğu eserdir. Eserine aldığı şairler hakkında oldukça detaylı bilgiler vermiş, ailesi, doğduğu yer, yaptığı meslek, sosyal hayatları, başlarından geçen hadiseler ve latifelere kadar yer vermiştir.

Müellif, şairlerin ailesi, mesleği ve sosyal hayatı hakkında oldukça geniş bilgiler nakletmiştir. Ölüm tarihlerini takvime dayalı olarak vermeye çalışır. Birçok şairin eserine ulaşan Sâlim, onları incelemiş ve isabetli yorumlarda bulunmuştur. Hem önceki dönem tezkireleri, hem de XVIII. yüzyıl tezkirelerinde olduğu gibi Sâlim Tezkiresi'nde de sözlü kaynaklar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Şairlerin doğum ve vefat tarihleri, önemli makamlara gelişleri ve mektuplaşmalar müellifin yararlandığı diğer önemli kaynaklardır. Safâyi'de olduğu gibi Sâlim de kaynak olarak şairlerin kendi eserlerinden yararlanmış, bununla birlikte başka müelliflerin eserlerinden de aktarımlar yapmıştır.

XVIII. yüzyıl şu'ara tezkireleri müellifleri içerisinde yazılı kaynaklardan en fazla yararlanan kişi Esrar Dede'dir. Kendi döneminden önce yazılmış bütün tezkireleri okuyup tahkik ettiği anlaşılan Esrar Dede, yeri geldiğinde o tezkirelerdeki bilgileri, eleştirel ve sorgulayıcı değerlendirmelere tabi tutmuştur. Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'de zikredilen şairlerin hayatları hakkında en çok başvurulan yazılı kaynakların başında, Mevlevi müelliflerce yazılan eserler gelir. Tarih kitapları, başka müelliflerin yazdığı eserler, şairlerin kendi eserleri, kendisine gönderilen mektuplar, Esrar Dede'nin yararlandığı diğer önemli yazılı kaynaklardır.

Daha çok yazılı kaynaklara ağırlık veren Esrar Dede, bununla birlikte sözlü kaynaklara da tezkiresinde yer vermiştir. Şairlerle bire bir görüşme, yakın arkadaşları ya da kendi arkadaşlarından bilgi almak suretiyle şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Toplumda yaygın olan rivayetlere dayanarak, şairler hakkında bilgi aktardığı da olmuştur. Esrar Dede'nin Mevlevi

Tarikatı'na mensup olması, o zümreye ait şairler hakkında daha detaylı bilgilere sahip olmasını kolaylaştırmıştır.

Tezkiresindeki bilgileri mümkün mertebe yazılı kaynaklara dayandırmaya özen gösteren, yüzyılın diğer bir tezkire yazarı olan Râmiz, özellikle yaşamış olduğu asırda yazılmış olan tezkirelerden istifade etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, başka müellifler tarafından farklı konularda yazılmış eserler, yararlandığı ve başvurduğu kaynaklar arasındadır. Şairlerin eserlerine ulaşmak suretiyle onlar hakkında bilgiler aktarmış yeri geldiğinde mektuplaşarak eserleri hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Şairin medfun olduğu yer ve ölümü ile ilgili tarih kıtalarını zikrederek kaynaklarını temellendirmeye çalışmıştır.

Râmiz'in yazılı kaynaklar dışında şairlerle ilgili naklettiği malumatta, zaman zaman sözlü kaynaklara başvurduğu da olmuştur. Toplum arasında mevcut rivayetlere önem veren Râmiz, kimi zaman üçüncü şahısların bilgilerine başvurmuştur. Başvurduğu şahıslar arasında hayatını ele aldığı şairin akrabaları da mevcuttur. Hayatını konu aldığı şairin başından geçen hadiseler ve latifelerde yararlandığı sözlü kaynaklar arasındadır.

Şairlerin sanatları hakkında özgün değerlendirmelerde bulunan müellif, gerek şairleri başkalarıyla kıyas ve gerekse bazı alanlardaki özel başarılarına değinmek suretiyle haklarında bilgi vermeye çalışmıştır. Şairin sanatı hakkındaki toplumsal kabuller ve rivayetler ya da başka şairlerin değerlendirmeleri, müellifin tezkiresini yazarken faydalandığı sözlü kaynaklardan diğerini teşkil eder. Hayatlarını kaleme aldığı şairlerin eserlerine ulaşmaya gayret eden Râmiz, söz konusu şahısların halk arasında meşhur olmuş eserlerinden bahsederek, haklarında doğru bilgiler aktarmaya çalışmıştır.

Şu'arâ tezkirelerinde şairlerle ilgili bazen çok kısa bilgiler aktarılır. Biyografiye çok az yer verildiğinden antolojik nitelikli olan bu tezkireler, daha çok şairlerin şiir örneklerini zikrettiklerinden, edebiyat tenkidi için önem taşırlar. Daha çok tezkire müelliflerinin kendi değerlendirmelerinin bulunduğu antolojik tezkireler, dönemin edebi anlayışı ve edebiyat zevkini yansıtmaları açısından önemlidir.

Kaynak kullanma gereğinin fazla gerek görülmediği bu tezkire türünde, az da olsa bilgi kırıntılarına rastlamak mümkündür. Özellikle şairlerin vefat tarihleri ve eserleri hakkında yazılı kaynaklara az da olsa başvurma söz konusu olmuştur.

Antolojik tezkirelerde, yazılı kaynak kullanımının sınırlı olması, sözlü kaynaklar için de geçerli bir durumdur. Sözlü kaynak olarak daha çok müellifin kısa değerlendirmeleri söz konusu olmuştur. Belig, şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında kendi görüşlerini uygun görmenin yanı sıra toplumda mevcut rivayetlerden azda olsa istifade etmeyi ihmal etmemiştir.

Mucîb Tezkiresi'nin hacim olarak az olması ve antolojik nitelikte olması kaynak kullanımının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Mucîb, daha gençliğinde şairlerle görüşüp onların şiirlerinden örnekleri bizzat kendilerinden almıştır. Daha ziyade şairin kendi eserlerinden istifade etmesi buna iyi bir örnektir. Bununla birlikte başka şairin beyitlerini kaynak gösterdiği de olmuştur. Vefat ya da yeni bir göreve başlamaya istinaden düşürülen tarih kıtaları, müellifin yararlandığı yazılı kaynaklar arasındadır.

Mucîb, şairlerin hayatlarını kısa cümlelerle anlattığından, sözlü kaynak kullanımı, yazılı kaynak kullanımında olduğu gibi oldukça dar bir çerçevede kalmıştır. Birçok şairle tanışıyor olması, onlardan bire bir kaynak alma şansını kolaylaştırmıştır. Nitekim o şairlerden bahsederken hâlâ hayatta olduklarını belirtir. Toplumda mevcut rivayetlerden yararlanma, müellifin faydalandığı sözlü kaynaklar arasında sayılabilir.

Antolojik tezkirelerin tipik özelliklerinden biri de kaynak kullanımının kısıtlı olması ya da hiç kullanılmamasıdır. Müellif, daha çok şairin şiir örneklerini sunmayı gaye edindiğinden şairlerin yaşamları ile ilgili bilgiler arka planda kalmıştır. Silahdar-zâde, yazılı kaynak olarak daha çok şairlerin vefatları hakkında düşürülen tarih kıtalarından yararlanmıştır. Şairlerin kendisine gönderdikleri mektuplar da müellifin yararlandığı yazılı kaynaklardan bir diğerini teşkil etmektedir.

Müellif, tezkiresine aldığı şairlerle bire bir görüşmeler gerçekleştirmekle beraber, sözlü kaynak olarak daha çok halk arasında bilinen rivayetlerden istifade etmiştir. Kendi gördüğü şairlerden bazılarının fiziksel özelliklerine de değinen tezkire müellifi, şairlerin sanatları hakkında kısa ve öz değerlendirmelerde

bulunmayı tercih etmiştir. Ayrıca müellif, şairlerin halk arasında tanınan eserlerinden de söz ederek bilgi aktarmaya gayret etmiştir.

Dönemin diğer bir tezkire müellifi olan Safvet, şairlerin hayatları hakkında yazılı kaynak olarak, daha çok kendinden önceki devir ve yaşadığı yüzyılda yazılan tezkirelerden yararlanmışır. Şairlerin vefatları hakkında düşürülen tarih kıtaları da tezkire sahibinin faydalandığı kaynaklar arasındadır. çeşmelere ve mezar taşlarına yazılan beyitler ve dörtlükler, müellifin sanat konusunda istifade ettiği kaynaklardandır. Başka şairlerden istifade etme, tezkireler, şairin kendi kitapları ve mektuplaşmalar, bilgi edinilmeye çalışılan diğer kaynaklardır.

Safvet Tezkiresi'nin Safâyî Tezkiresi'ne benzer yönleri olmakla beraber, kaynak kullanımında farklılıklar olduğu görülmektedir. Safvet, hayatını aktardığı şairlerle bire bir görüşerek verdiği bilgileri temellendirmeye çalışmıştır. Kaynak gösterdiği üçüncü şahısların isimlerini belirtmek suretiyle iddialarını güçlendiren Safvet, toplumda kabul gören mevcut rivayetlere ve şairlerin yaşadığı bir takım hadiselere de başvurmuştur.

Enderunlu Mehmed Âkif, tezkiresine konu edindiği şairlerin büyük çoğunluğunun arkadaşı olması nedeniyle, haklarında bilgi aktarırken fazla kaynak kullanma ihtiyacı hissetmemiştir. Şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken doğum ve ölüm tarihlerine değinmeye çalışmıştır. Şairlerin medfun oldukları yerler hakkında bilgi aktardığı da olmuştur.

'Şairlerin sanatlarıyla ilgili verdiği bilgilerde, şairin eserinden beyitleri kaynak olarak zikretmiştir. O dönemde inşa edilen çeşmelere kazılan kitabeler üzerindeki sanatlı beyit ve dörtlükler, müellifin yararlandığı diğer yazılı kaynaklar arasındadır. Şairlerin eserlerini bizzat görüp inceleyen Enderunlu Mehmed Âkif, ulaşamadıkları şairlerin eserleri hakkında mektuplaşma yoluyla bilgi talebinde bulunmuştur.

Âkif'in çoğu şairle arkadaşı olması, haklarında fazla bilgi aktarma imkânı sağlamıştır. Müellif, şairlerin ailesi, eğitim hayatı, fiziki yapıları ile ilgili bilgiler de aktarmıştır. Müellif, hayatları hakkında bilgi aktardığı şairler ile ilgili, toplumda mevcut sözlü rivayetlerdende istifade etmiştir.

Âkif, Şairlerin sanatlarıyla ilgili daha çok kıyaslama yoluyla değerlendirme yapmıştır. Şairlerin eserleri hakkında da bilgiler aktaran müellif, eserleri hakkında bilgi elde ettiği kişilerin isimlerini zikrederek kaynaklarını sağlamlaştırmış ve ayrıca şairlerin meşhur eserlerini zikrederek divan sahibi olanları özellikle belirtmiştir. Şairlerin neşrettikleri eserlerinin telif ya da tercüme mi olduklarına dair bilgiler de aktarmıştır.

XVIII. yüzyıl tezkirelerinin önemli bir kısmının, dönemin önde gelen devlet adamlarına sunulmaları, hatırı sayılır edebi kişiliklerin, takrizlerle onaylamaları ve kullanılan kaynakların çeşitliliği, güvenilirliklerini ispat etme açısından büyük bir öneme sahiptir.

XVIII. yüzyıl şu'ara tezkirelerindeki bilgi kaynakları ve bu kaynaklardan yararlanma biçimleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tezkire İsmi	Yararlanılan Kaynaklar	Yararlanma Biçimleri
Safâyi Tezkiresi	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser-Sanat
	Çeşme Kitabeleri	Eser-Sanat
	Mezar Yeri	Hayat
Sâlim Tezkiresi	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser-Sanat
	Çeşme Kitabeleri	Eser-Sanat
	Mezar Yeri	Hayat
	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat

Tezkire-i Şu'âra-yı Mevleviyye	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser-Sanat
	Çeşme Kitabeleri	Eser-Sanat
	Mezar Yeri	Hayat
Âdâb-ı Zurafâ	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser-Sanat
	Çeşme ve Camii Kitabeleri	Eser-Sanat
	Mezar Yeri	Hayat
Belîğ Tezkiresi	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	-----
	Çeşme Kitabeleri	-----
	Mezar Yeri	Hayat

Silahdar-zâde Tezkiresi	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser-Sanat
	Çeşme Kitabeleri	-----
	Mezar Yeri	-----
Tezkire-i Mûcib	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser

	Mektuplaşma	-----
	Duvar yazıları	Eser-Sanat
	Mezar Yeri	Hayat
Safvet Tezkiresi	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser-Sanat
	Çeşme ve Mezar Kitabeleri	Hayat-Eser-Sanat
	Mezar Yeri	Hayat
Akif, Mir'ât-ı Şi'r	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser-Sanat
	Köşk ve Su Bendi Kitabeleri	Eser-Sanat
	Mezar Yeri	Hayat

KAYNAKÇA

AKSOY, Hasan, “Esrar Dede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, XI, 432-434.

AKSOY, Mustafa, “XVI. Yüzyıl Tezkireleri İle Necati’nin Şiirlerine Göre Anadolu Türk Edebi Dilinin Gelişiminde Deyim ve Atasözü Kullanımı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, Isparta, 2007, 141-162.

ALTUNER, Nuran, “Safâyi Mustafa Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, XXXV, 445-447.

_____, *Safayi ve Tezkiresi*, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Adana, 1989.

ANDREWS, G. Walter, “Osmanlı Şair Biyografileri (Tezkireler) ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi”, (Çev.: Yurdanur Salman), *Türk Edebiyat Tarihi*, II, İstanbul, 2006, 117-120.

ATİLA, Mustafa, “Safayi Tezkiresi Özelinde 18. Yüzyıl Edebiyat Ortamında Mizahi Ortam”, *Turkish Studies*, VI-2, Ankara, 2011, 95-104

AYDIN, Abdullah, “Asude Bahar Ülkesine Yolculuk Olan Ölümün Şair Biyografilerinde İfade Edilmesi”, *Turkish Studies*, VIII-8, Ankara, 2013, 163-169.

BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, II, Ankara, 1970.

BELİĞ, *Nuhbetü’l-Âsâr Li Zeyli Zübdeti’l-Eş’ar*, (Haz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu), Ankara, 1999.

CANIM, Rıdvan, “Latifi Tezkiresinde Dil ve Üslup”, *Turkish Studies*, VIII-13, Ankara, 2013, 1779-1784.

COŞKUN, Menderes, “Son Klasik Dönem-Nesir”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, V, Ankara, 2004, 552-590.

ÇAPAN, Pervin, “Mustafa Safayi Efendi’nin Şairliğine Dair”, *Uygurlardan Osmanlıya*, İstanbul, 2005, 296-304.

_____, “18. Yüzyıl Tezkirelerinde Örneklerle Muamma ve Lügazlar”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XXXV, İstanbul, 2005, 206-222.

_____, *18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1993.

_____, “Tezkirelerin Işığında Şiire Has Bir Yapı Olarak Mana Üzerinde Değerlendirmeler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XXXI-2, Erzurum, 2009, 435-448.

ÇINARCI, Mehmet Nuri, “Mecmaü'l-Havas Tezkiresinde Şair ve Eser Üzerinde Değerlendirmeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII-33, Ankara, 2014, 35-55.

_____, “Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şu'ara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları”, *Turkish Studies*, IX-3, Ankara, 2014, 507-540.

DAĞLAR, Abdulkadir, “Mevlevi Edebiyatı Kaynaklarından Tezkire-i Şu'arayı Mevleviyye ile Sema'-hâne-i Edeb'in Mukayesesi”, *Turkish Studies*, III-2, Ankara, 2008, 230-277.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2007, 1107.

DURMUŞ, Tuba Işinsu, “Osmanlı Şu'ara Tezkirelerinde Zeyl Geleneği”, *Turkish Studies*, VII-1, Ankara, 2012, 1319-1329.

ESRAR DEDE, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, (Haz.: İlhan Genç), Ankara, 2000.

ENDERUNLU MEHMED ÂKİF, *Mir'ât-ı Şi'r*, (Çev.: Mehmet Kılıcı), (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2001.

GELİBOLULU MUSTAFA ALİ, *Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, (Haz.: Mustafa İsen), Ankara, 1994.

GÜFTA, Hüseyin, “Mirzâ-zâde Sâlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, XXXVI, 47-48.

İPEKTEN, Haluk, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'ara Tezkireleri*, Erzurum, 1988.

İSEN, Mustafa, *Şair Tezkireleri*, Ankara, 2011.

_____, *Türk Edebiyat Tarihi*, II, İstanbul, 2006

_____, *Tezkireden Biyografiye*, Ankara, 2010.

KEMİKLİ, Bilal, *Türk İslam Edebiyatı Giriş*, Bursa, 2014.

KILIÇ, Filiz, “Edebiyat Kaynaklarımızın Vazgeçilmez Kaynakları Şu’ara Tezkireleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V-10, İstanbul, 2007, 543-564.

_____, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerinde Değerlendirmeler*, Ankara, 1998.

_____,- YILDIZ, Ayşe, “Sehi, Latifi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde Seci”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XXXVII-3, İstanbul, 2006, 235-255.

KORKMAZ, Vedat, “Anekdotlar Mesajlar Bakımından Latifi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Tenkidi”, *Turkish Studies*, IX-6, Ankara, 2004, 745-760.

LATİFİ, *Tezkiretü’ş-Şu’ara ve Tabsiratü’n-Nüzema*, (Metin İnceleme), (Çev.: Rıdvan Canım), Ankara, 2000.

MUCİB, *Tezkire-i Mucib*, (Metin İnceleme), (Çev.: Kudret Altun), Ankara, 1997.

MUSALİ, Vüsale, “Türk Tezkireciliğinin Araştırılmamış Bir Sayfası”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 72, Ankara, 2015, 73-92.

ÖZÇELİK, Kenan, “Mucib Tezkiresi’nin Orijinalliği Üzerine”, *Türklük Bilimleri Araştırma Dergisi*, XXXII-1, 2012, 247-255.

RÂMİZ, *Âdâb-ı Zurafâ*, (Haz.: Sadık Erdem), Ankara, 1994.

SAFÂYİ, *Nuhbetü’l-Âsâr Min Fevâidi’l-Eş’ar* (Metin İnceleme), (Haz.: Pervin Çapan), Ankara, 2005.

SAFVET, *Nuhbetü’l-Âsâr Min Ferâidi’l-Eş’âr*, (Haz.: Bilal Güzel), Ankara, 2012.

SÂLİM EFENDİ, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, (Metin İnceleme), (Haz.: Adnan İnce), Ankara, 2005.

SEYMEN, Emine, *Sehi Bey Latifi ve Tezkirelerinde İstidrad*, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2008.

SİLAHDÂR-ZÂDE, Mehmed Emin, *Tezkire-i Silahdâr-zâde*, (Haz.: Furkan Öztürk), İstanbul, 2015.

SOLMAZ, Süleyman, *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde Şairin Dünyası*, Ankara, 2012.

_____, “16. Asır Şu’ara Tezkirelerinde Nükte”, *Turkish Studies*, VI-2, Ankara, 2011, 17-32.

SÖNMEZ, Faruk, *Herat Ekolü ve XVI. Yüzyıl Şu'ara Tezkireleri'nde Bilgi Kaynakları ve Bu Kaynaklardan İstifade Ediş Yönleri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2015.

ŞENER, Halil İbrahim – YILDIZ, Âlim, *Türk İslam Edebiyatı*, İstanbul, 2011.

ŞEYHİ MEHMED EFENDİ, *Şakaik-ı Nu'maniyye ve Zeyilleri Vekâyiü'l-Fuzalâ*, (Haz.: Abdulkadir Özcan), İstanbul, 1989.

TOLASA, Harun, *Sehi, Latifi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.Yüzyıl 'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir, 1983.

_____, “Şair Tezkirelerinde Örnek Verme İşlemi”, *Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, I-1, İzmir, 1980, 199-230.

UYSAL BOZASLAN, Seda, “Enderunlu Mehmed Âkif'in Mir'at-ı Şi'r Adlı Tezkiresi'nin Muhtasar Bir Nüshası”, *Turkish Studies*, VII-3, Ankara, 2012, 2531-2568.

UZUN, Mustafa, “Tezkire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, XLIV, 69-73.

_____,- ASLAN, Ahmet Turan, “Takriz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, XXXIX, 473-475.

YAZAR, İlyas, “Şair Tezkirelerinde Ölüm Bağlamında Dil ve Üslup Üzerine Bir İnceleme”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII-1, Isparta, 2013, 457-466.

YEŞİLYURT, Havva, *Sâlim ve Safâyi Tezkireleri'ndeki Biyografik Bilgilerin Karşılaştırılması*, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2015.

ÖZET

Tezkire geleneği İslam kültürüne has bir bilim dalıdır. Tabakat ismiyle yazılan bu eserler Fars edebiyatında da yer edinerek gelişimini sürdürmüştür. Türk edebiyatında ilk ürünlerini Çağatay sahasında vermeye başlamıştır. Çıkış yeri Herat olmakla beraber tezkireler esas önemli eserlerini Osmanlı sahasında vermiştir. XVI. yüzyılda Osmanlı sahasında alfabetik sıralamaya dayalı oldukça etkili tezkireler yazılmaya başlanmıştır. XVII. yüzyıl tezkireler için bir duraklama ve gerileme dönemidir. Antolojik tarzda yazılan tezkireler, birbirlerini taklitten öteye geçememiştir.

Türk tezkire geleneği için XVIII. yüzyıl, yeniden bir canlanma ve güç bulma dönemi olmuştur. Tezkire yazarları, XVI. yüzyıla özenerek yeni eserler meydana getirmişlerdir. Bu dönemde yazılan dokuz tezkire, gerek içeriği ve gerekse yararlandıkları bilgi kaynakları bakımından XVI. yüzyılı gölgede bırakacak niteliktedir. Özellikle biyografik ağırlıklı olarak kaleme alınan tezkirelerdeki bilgi çeşitliliği ve kaynak havzasının genişliği, güvenilirliklerini ispat etme noktasında büyük kolaylık sağlamıştır. Yazıldıktan sonra dönemin üst düzey devlet adamlarına sunulmaları, devrin önde gelen ilim adamlarının onaylarına takdim edilerek takriz yazdırılmaları ve şairlerin bahsedilen eserlerinin bir kısmının günümüze ulaşması, kaleme alınan eserlerin, ciddi çalışmaların ürünleri olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, müelliflerin eserlerini kaleme alırken yararlandıkları bilgi kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bilgi kaynakları tespit edilmeden önce tezkire türü ve eser hakkında kısa bir ön bilgi verilmiştir. Bilgi kaynakları yazılı ve sözlü ana başlıkları altında sıralanmıştır. Şairin hayatı, sanatı ve eserleri hakkındaki bilgi kaynakları alt başlıklar altında sunulmuştur. Çalışmada bilgi kaynaklarından yararlanma biçimleri de bir tablo ile gösterilmiştir. Örnekler metnin orijinalliğine bağlı kalınarak verilmiştir. Çalışmada Türkiye Türkçe'sine çevrilmiş metinlerden istifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şair Tezkireleri, XVIII. Yüzyıl Tezkireleri, Yazılı ve Sözlü Bilgi Kaynakları

ABSTRACT

Collection of biographies is a branch of science special to islamic culture. These works written with the name of Tabakat maintainend to flousih being in Persian literature. It began to give ist first works in Turkish literature in Çağatay period. While ist outfall is in Herat the first important samples in the collection of biographies are appeared in Ottoman period. Quite impressive samples based on alphabetic order are began to be written in 16 century. 17 century is a standstill and downgrade period for the collection of biographies. Written anthological way, the collection of biographies haven't gone beyond being imitation of each other.

18 century is a revival period for the collection of biographies in Turkish literature. The authors in collection of biographies wrote up new works elaboratingon 16 century. The nine collection of biographies written in that period are about to outshine the 16 century not only for their content but also for their source information. The information diversity and the expanse of information source provided a great convenience in proving their reliability.

In this study the information sources the authors used while writing up their works are tried to be identified. Before the information sources are identified, a brief introduction is given about the collection of biograhies and the work. The information sources about the life of poet, the art and works of poet are presentet in different subtitles. The way to utilize from the information sources are shown in a table. The samples are given adhering to the originality of the text. The text transaled into Turkish in Turkey are used in this study.

Keywords: Collection of Biographies, the Collection of Biographies in 18 Century, Written and Verbal Information Sources.